ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)

ДЕПАРТАМЕНТ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

НАКАЗ

11 грудня 2019 року

№ 86

ЗГІДНО З ОРИГІНАЛОМ

Про межі і режими використання
зон охорони пам'ятки ландшафту,
історії місцевого значення «Історичний
ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро»

Відповідно до статті 6 Закону України «Про охорону культурної спадщини», протоколу засідання Науково-методичної ради при Київському науково-методичному центрі по охороні, реєстрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій від 17.12.2019 № 9 та протоколу засідання Консультативної ради з питань охорони культурної спадщини від 17.12.2019 № 16/19 з метою збереження пам'ятки ландшафту, історії місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро»

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити межі і режими використання зон охорони пам'ятки ландшафту, історії місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро» (текстова та графічна частини), визначених науково-проектною документацією, розробленою Підприємством об'єднання громадян «ІНСТИТУТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ» Всеукраїнської Ради з охорони культурної спадщини України, що додається.

2. Визначити, що наукова документація, зазначена в пункті 1 цього наказу, зберігається у відділі з питань розгляду проектної документації управління обліку та збереження об'єктів культурної спадщини Департаменту охорони культурної спадщини виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації).

3. Контроль за виконанням цього наказу залишаю за собою.

Директор О. НИКОРЯК

ВІДДІЛ КАДРІВ

З оригіналом згідно

Головний спеціаліст
з питань персоналу Т.Хелімська

Підприємство об'єднання громадян
«ІНСТИТУТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ»
Всеукраїнської Ради з охорони культурної спадщини України

01133, м. Київ, вул. Євгена Коновальця, 36-б, літера А2; тел.: (044) 377 77 60; e-mail: iksvroks@ukr.net

ЗАТВЕРДЖЕНО:
Департамент охорони культурної спадщини
виконавчого органу Київської міської ради
(Київської міської державної адміністрації)

_____ О.Д. Никоряк

«18» 12 2019 р.
наказ N 86

НАУКОВО-ПРОЕКТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ З ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ТА РЕЖИМІВ ВИКОРИСТАННЯ ЗОН ОХОРОНИ ПАМ'ЯТКИ ЛАНДШАФТУ, ІСТОРІЇ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «ІСТОРИЧНИЙ ЛАНДШАФТ КИЇВСЬКИХ ГІР ТА ДОЛИНИ р. ДНІПРО»

(наказ Міністерства культури і туризму України від 03.02.2010 № 58/0/16-10
(в редакції наказу Міністерства культури України від 16.06.2011 № 453/0/16-11, охоронний № 560-Кв).

(договір закупівлі послуг у сфері містобудування ДК 021:2015–71410000-5
(Розроблення науково-проектної документації «пам'ятки історії, ландшафту місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро») від 29.05.2019 № 79)

КРЕСЛЕННЯ

Генеральний директор — **А.І. Звіряка**

Науковий керівник — **В.В. Вечерський**

ГАП — **О.В. Харлан**

Київ – 2019 р.

Підприємство об'єднання громадян
«ІНСТИТУТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ»
Всеукраїнської Ради з охорони культурної спадщини України

01133, м. Київ, вул. Євгена Коновальця, 36-б, літера А2; тел.: (044) 377 77 60;e-mail: iksvroks@ukr.net

ЗАТВЕРДЖЕНО:
Департамент охорони культурної спадщини
виконавчого органу Київської міської ради
(Київської міської державної адміністрації)

О.Д. Никоряк

«18» 12 2019 р.
наказ N 86

НАУКОВО-ПРОЕКТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ З ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ТА РЕЖИМІВ ВИКОРИСТАННЯ ЗОН ОХОРОНИ ПАМ'ЯТКИ ЛАНДШАФТУ, ІСТОРІЇ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «ІСТОРИЧНИЙ ЛАНДШАФТ КИЇВСЬКИХ ГІР ТА ДОЛИНИ р. ДНІПРО»

(наказ Міністерства культури і туризму України від 03.02.2010 № 58/0/16-10
(в редакції наказу Міністерства культури України від 16.06.2011 № 453/0/16-11,
охоронний № 560-Кв).

(договір закупівлі послуг у сфері містобудування ДК 021:2015–71410000-5
(Розроблення науково-проектної документації «пам'ятки історії, ландшафту місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро») від 29.05.2019 № 79)

Генеральний директор — **А.І. Звіряка**

Науковий керівник — **В.В. Вечерський**

ГАП — **О.В. Харлан**

Київ – 2019 р.

СКЛАД ВИКОНАВЦІВ

Звіряка Анна Іванівна	Генеральний директор ПОГ «Інститут культурної спадщини» ВРОКСУ, кандидат історичних наук	Керівник-координатор роботи, відповідальний виконавець, співавтор текстової частини, натурні дослідження
Вечерський Віктор Васильович	Кандидат архітектури	Науковий керівник роботи, співавтор текстової частини
Харлан Олександр Вікторович	Кандидат архітектури	Головний архітектор проекту
Градун Едуард Юрійович	Історик	Натурні дослідження, фотофіксація пам'яток та прилеглої території, формування альбомів фотофіксації.
Єрзіна Ірина Володимирівна	Мистецтвознавець	Натурні дослідження, фотофіксація пам'яток та прилеглої території, формування альбомів фотофіксації.
Савостіна Лариса Євгенівна	юрист	Формування переліку об'єктів культурної спадщини
Минаєва Емма Сергійовна	Архітектор-художник	Виконавець графічної частини роботи

ЗМІСТ

ВСТУП

1. ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЦЕРОЗТАШУВАННЯ ТА ОТОЧЕННЯ ПАМ'ЯТКИ
2. КОРОТКА ІСТОРИЧНА ДОВІДКА
3. ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ І РЕЖИМІВ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЇ ТА ЗОН ОХОРОНИ ПАМ'ЯТКИ
   - 3.1. Межі території та зон охорони пам'ятки
     - 3.1.1. Межа території пам'ятки
     - 3.1.2. Межа зони регулювання забудови
     - 3.1.3. Межа зони охоронюваного ландшафту
     - 3.2.1. Режим використання території пам'ятки
     - 3.2.3. Режим використання зони регулювання забудови.
     - 3.2.4. Режим використання зони охоронюваного ландшафту.
4. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Додатки

Додаток А. Картографічні та іконографічні матеріали.

Додаток Б. Фотофіксація пам'ятки, її видового розкриття та прилеглої території.

Додаток В. Перелік пам'яток та об'єктів культурної спадщини розташованих на території пам'ятки.

Графічні матеріали

Зони охорони пам'ятки ландшафту та історії місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро». Основне креслення М 1:5000.

Аналіз видового розкриття пам'ятки. М 1:10000.

Композиційно-художня оцінка території. М 1:10000.

Класифікація забудови за ступенем історико-культурної цінності. М 1:10000.

Історико-культурна оцінка території. М 1:10000.
Природно-ландшафтна оцінка території. М 1:10000.

Додаткові аналітичні креслення:

Основні видові вісі пам'ятки ландшафту та історії місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро». М 1:25000.

Розрізи.

Аналітична схема максимально допустимих висот. М 1:25000.

Схема категоризації територій в межах пам'ятки ландшафту та історії місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро». М 1:25000.

Схема максимально допустимих висот зон охорони пам'ятки ландшафту, історії місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро». М 1:25000.

РЕФЕРАТ

Робота складається з пояснювальної записки 116 с., переліку об'єктів культурної спадщини, матеріалів історичної картографії та іконографії, а також сучасної фотофіксації досліджуваної пам'ятки та її оточення, 6 основних креслень та додаткових аналітичних креслень та розрізів.

Об'єктом дослідження є пам'ятка історії, ландшафту місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро», територія у межах її розташування та її оточення.

Предметом дослідження є властивості об'єкта культурної спадщини, завдяки яким він отримав статус пам'ятки місцевого значення, а також визначення методів і заходів з охорони нерухомої культурної спадщини та збереження традиційного характеру середовища.

Мета дослідження – забезпечення збереження пам'ятки історії, ландшафту місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро», шляхом розроблення її режимів використання і режимів використання територій зон охорони досліджуваної пам'ятки.

Методи дослідження – застосовано методи теоретичних досліджень, а саме історичний метод при системному підході, коли об'єкт дослідження розглядається у виникненні й розвитку. При цьому системний підхід полягає в комплексному вивченні об'єкта як певної єдності з узгодженим функціонуванням частин і цілого. Застосовано методи бібліографічних, архівних, картографічних, іконографічних досліджень, а також методи емпіричних досліджень: спостереження, натурні дослідження, порівняння та картографування.

Результати науково-дослідної роботи – науково-проектна документація «Межі та режими використання зон охорони пам'ятки історії, ландшафту місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро».

Ключові слова: пам'ятки та об’єкти культурної спадщини, зони охорони пам’ятки, ландшафт, композиційно-видовий вплив пам'ятки.

ВСТУП

Дана робота виконується на замовлення Київського науково-методичного центру по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій фахівцями ПОГ «Інститут культурної спадщини» ВРОКСУ.

Необхідність розроблення науково-проектної документації зумовлена вимогами Закону України «Про охорону культурної спадщини», Міської цільової програми «Охорона та збереження культурної спадщини Києва на 2019-2021 рр.».

Відповідно до п. 1 ст. 32 Закону України Про охорону культурної спадщини», з метою захисту традиційного характеру середовища окремих пам'яток, їх комплексів (ансамблів) навколо них мають встановлюватися зони охорони пам'яток: охоронні зони, зони регулювання забудови, зони охоронюваного ландшафту, зони охорони археологічного культурного шару. Межі та режими використання зон охорони пам'яток визначаються відповідною науково-проектною документацією і затверджуються відповідним органом охорони культурної спадщини.

Підстави для розроблення науково-проектної документації:

Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000;

Закон України "Про природно-заповідний фонд" від 16.06.1992;

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991;

Закон України "Про охорону археологічної спадщини" від 18.03.2004;

Закон України "Про основи містобудування" від 16.11.1992;

Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності" від 23.02.2011;

Земельний кодекс України від 25.10.2001;

Нормативних документів:

ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій»;

ДСТУ Б Б.2.2-10:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування»;

ДБН Б.2.2-3: 2012 «Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту».

Містобудівна документація:

Генеральний план м. Києва, затверджений рішенням Київської міської ради 28.03.2002 № 370/1804;

Концепція стратегічного розвитку м. Києва (І-а стадія Генерального плану розвитку м. Києва та його приміської зони до 2025 року), затверджена VI сесією Київської міської ради VI скликання від 16.09.2010 р. № 35/4847.

Межі історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури м. Києва (рішення виконкому Київської міської ради народних депутатів від 16.07.1979 №920, розпорядження Київської міськдержадміністрації від 16.05.2002 №979).

Межі зон охоронюваного ландшафту (розпорядження Київської міської державної адміністрації від 25.12.2007 № 1714).

Зони охорони пам'ятки архітектури національного значення «Будинок купецького зібрання в Києві» (наказ Міністерства культури України від 05.04.2011 № 207/0/16-11).

Межі і режими використання території та зон охорони пам'ятки архітектури національного значення «Кирилівська церква» (наказ Міністерства культури України від 10.02.2014 № 65).

Межі і режими використання території та зон охорони пам'ятки архітектури національного значення «Андріївська церква» (наказ Міністерства культури України від 10.02.2014 № 65).

Розширення меж охоронних (буферних) зон об'єкту всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські

будівлі, Києво-Печерська Лавра» (наказ Міністерства культури України від 23.03.2017 № 233).

Землевпорядна документація:

Кадастр м. Києва, надано Замовником у складі вихідної документації.

Окрім того, були використані наступні методичні документи:

Методические рекомендации по исследованию историко-архитектурного наследия в городах Украинской ССР (схвалено Держбудом УРСР 19.03.1982);

Тимчасова інструкція по організації охоронних зон та зон регулювання забудови для пам'ятників культури в Українській РСР (затверджена Держбудом і Мінкультури 09.08.1968).

Науково-дослідна робота з дослідження монастирського та річкового ландшафту правого берега Дніпра в оточенні об'єкту Всесвітньої спадщини «Київ: Собор Святої Софії і прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра», 2013 р., Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень (автор – А. Звіряка, науковий керівник – Л. Апостолова-Сосса, науковий консультант – Л. Скорик).

1. ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЦЕРОЗТАШУВАННЯ ТА ОТОЧЕННЯ ПАМ'ЯТКИ

У 2010 р. до Державного реєстру нерухомих пам'яток України було занесено пам'ятку ландшафту місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра» згідно з наказом Міністерства культури і туризму України від 03.02.2010 № 58/0/16-10.

Пам'ятка культурної спадщини «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра» міститься на території міста Києва, у межах Дніпровського, Печерського, Шевченківського, Подільського районів: це Київські гори і долина р. Дніпра, від залізничного мосту на півдні до Подільсько-Воскресенського мостового переходу на півночі. Габаритні розміри: пам'ятка займає цілісну територію, що простяглася вздовж р. Дніпро на 8,6 км з південного сходу на північний захід при максимальній ширині 3,6 км. Орієнтовна площа в зазначених вище межах 2 800 га.

Межі території пам'ятки пролягають (відповідно до паспорту): від Залізничного мосту на південний захід до Наддніпрянського шосе; далі на південь та південний захід по Наддніпрянському шосе до перетину з вул. Тимірязєвською; далі на північ по вул. Тимірязєвській до перетину з вул. Бастіонною; далі на північний захід по вул. Бастіонній, по вул. Струтинського до перетину з бульв. Дружби народів; далі на північ по західній межі Звіринецького кладовища до вул. Старонаводницької; далі на південний схід по вул. Старонаводницькій до перетину з вул. І. Мазепи; далі на північ та північний захід по вул. І. Мазепи до вул. М. Грушевського; далі на північний захід по вул. М. Грушевського до вул. Трьохсвятительської; далі на північний захід по вул. Трьохсвятительській до вул. Великої Житомирської; далі на захід по вул. Велика Житомирська до вул. Артема; далі на північний захід та захід по вул. Артема до перетину з вул. Глибочицькою; далі на північний захід по вул. Глибочицькій до перетину з вул. Соляною; далі на північ по вул. Соляній до перетину з

вул. Богговутівською; далі на захід по вул. Багговутівській до перетину з вул. Нагірною; далі на північ та північний захід по вул. Нагірній до Подільського узвозу; далі на захід та північний захід по провулку, що йде вздовж південно-західної сторони ур. Кирилівський Гай до перетину з вул. Герцена; далі від вул. Герцена на північ до вул. О. Теліги по східній межі парку «Кирилівський гай»; далі на північний схід по вул. О. Теліги до перетину з вул. Фрунзе; далі на південний схід по вул. Фрунзе до перетину з вул. Юрківською; далі на північний схід по вул. Юрківській до перетину з вул. Набережно-Луговою; далі на схід та південний схід по вул. Набережно-Хрещатицькій до траси Подільсько-Воскресенського мостового переходу; далі на північний схід вздовж Подільсько-Воскресенського мостового переходу до садово-дачних ділянок «Русанівські сади»; далі на південний схід та південь по західній межі Русанівських садів до вул. Микільсько-Слобідської; далі на південь по вул. Микільсько-Слобідській до вул. Русанівська набережна; далі на південь по вул. Русанівська набережна до Дніпровської набережної; далі на південь по Дніпровській набережній до Залізничного мосту; далі на південний захід по лінії Залізничного мосту.[1]

Київ лежить на обох берегах Дніпра, в його середній течії, нижче впадіння лівої притоки Десни. Своєрідність і різноманітність природних умов Києва пов'язані з його розташуванням на межі фізико-географічних зон – лісостепової та мішаних лісів. Північна частина міста розташована на Поліській низовині, південно-західна (правобережна) – на Придніпровській височині, південно-східна (лівобережна) – на Придніпровській низовині. Поверхня правобережної частини міста – підвищена платоподібна лесова рівнина, розчленована ярами та балками, долинами невеликих річок, лівобережної – низовинна алювіальна рівнина. Характерні форми рельєфу правобережжя – гори-останці, зокрема Старокиївська, Щекавиця, Юрковиця, Замкова, Звіринецька, Михайлівська, Андріївська, а також яри: Реп'яхів, Вознесенський, Спаський, Лаврський та інші. Перевищення відносних висот

---

[1] Паспорт пам'ятки «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра», 2009 р.

на правобережжі досягає 100 – 105 м. Лівобережна частина Києва – східчаста терасована, слабо розчленована рівнина з перевищенням відносних висот до 35 м.[2]

Клімат м. Києва помірно континентальний, з порівняно м'якою зимою (середня температура січня -6°) і теплим літом (середня температура липня +19°), із середньою кількістю опадів 600 мм на рік.[3]

Київ як історичне місто характеризується, перш за все, унікальним київським ландшафтом, основою своєрідності якого є широка ріка Дніпро з численними островами, рівнинна лівобережна заплава та високе правобережне плато. Саме на цьому плато й розвивалося місто від самих його початків (з V ст.) аж до кінця XIX ст. Це плато трохи відступає від річища в районі Подолу – тож там, на низькій надзаплавній терасі ще у давнину сформувався ремісничий посад. Пізніше, у XX ст. забудова почала розвиватись на лівому березі Дніпра, так що наприкінці XX ст. широка акваторія стала головною композиційною віссю міста, яке лежить тепер на обох берегах. Щоправда, згідно з давньою історичною традицією, правобережна частина лишається ієрархічно та композиційно головною, а лівобережна – відіграє підпорядковану роль. Високі наддніпрянські кручі правобережжя завжди були ніби природним п'єдесталом для окремих архітектурних споруд і цілих ансамблів. Причому давньою київською традицією є розміщення поблизу краю рельєфу соціально престижних та функціонально головних у місті архітектурних споруд – так були розташовані найдавніший палац київської княгині Ольги IX ст., Десятинна, Андріївська й Василівська церкви, Михайлівський Золотоверхий, Димитрівський, Печерський, два Микільські та інші монастирі. Саме ці дві константи містобудівного розвитку – неповторний ландшафт на стику різних

---

[2] Географічна енциклопедія України : енцикл. вид. : у 3 т. – К. : Українська Радянська Енциклопедія ім. М. П. Бажана. – Т. 2. – 1990. – С. 139

[3] Географічна енциклопедія України : енцикл. вид. : у 3 т. – К. : Українська Радянська Енциклопедія ім. М. П. Бажана. – Т. 2. – 1990. – С. 139.

природно-ландшафтних зон та принципи постановки в ньому головних архітектурних домінант – визначають містобудівну своєрідність Києва.[4]

Композиційно-художня оцінка території.

Київський культурний ландшафт, що має статус відповідної пам'ятки, складається з частини плато і схилів високого правого берега Дніпра, з акваторії Дніпра з островами та першої надзаплавної тераси правобережних схилів і частини першої надзаплавної тераси лівобережжя, безпосередньо прилеглої до урізу води. Ландшафтно-містобудівний комплекс на Дніпровських схилах, що включає історично сформовану забудову, розташований на краю плато Печерської височини. Даний об'єкт ландшафту є головною ландшафтною домінантою Києва; уздовж нього проходить головна розпланувальна вісь міста.

Згідно з давньою історичною традицією, Правобережжя є ієрархічно, функціонально й композиційно головним, а Лівобережжя відіграє підпорядковану роль. Високі наддніпрянські кручі Правобережжя завжди були ніби природним п'єдесталом для окремих архітектурних споруд і цілих ансамблів. Причому давньою київською традицією є розміщення поблизу краю рельєфу соціально найпрестижніших, функціонально найголовніших у місті архітектурних споруд – так були розташовані найдавніший палац київської княгині Ольги IX ст., Десятинна, Андріївська й Василівська церкви, Михайлівський Золотоверхий, Димитрівський, Печерський, два Микільські та інші монастирі.

Саме ці дві константи містобудівного розвитку – неповторний ландшафт на стику різних природно-ландшафтних зон та принципи постановки в ньому головних архітектурних домінант – визначають не тільки композиційно-художній устрій цієї території, а й містобудівну своєрідність Києва.

---

[4] Вечерський В. В. Спадщина містобудування України: теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць / В. В. Вечерський. – К. : НДІТІАМ, 2003. – С. 129 – 130.

Просторово-візуальні характеристики ландшафту, його орографія, гідрографічна мережа, дендрологічний склад рослинності є визначальними для композиційно-художньої оцінки території.

Перш за все дану ландшафтну пам'ятку можна поділити на дві принципово відмінні зони, з різними просторово-візуальними характеристиками орографічної складової. Це території активного та інертного ландшафтів. Територією активного ландшафту є гряда Київських гір на краю наддніпрянського плато, що простяглася з південного сходу на північний захід. Саме вона активно формує силуетні характеристики даного ландшафту. Територією інертного ландшафту є долина Дніпра з основним річищем, протоками і островами. Це той відкритий видовий басейн, який забезпечує добрий візуальний огляд панорам даного ландшафту з різних оглядових точок і фронтів. Межею між ними слугує умовна лінія, що включає Набережне шосе, вулиці Сагайдачного, Покровську, Кирилівську.

Оскільки гряда Київських гір є орографічною формою позитивної кривизни, то вона не тільки виділяється, а й домінує в довкіллі, включаючи в себе такі форми як пагорб, мис. Це і є ландшафтні домінанти як зони найвищої композиційної активності: будь-які архітектурні споруди, поставлені в таких місцях, завжди будуть сприйматися як ієрархічно головні й домінуватимуть у ландшафтному оточенні та архітектурному середовищі. Такими зонами найвищої композиційної активності є (з південного сходу на північний захід): пагорб на території Національного ботанічного саду ім. Гришка, на території якого розташований Іонівський монастир, пагорби, на яких розташовані Меморіальний комплекс Національний музей історії України у Другій світовій війні, ансамблі Дальніх печер та Верхньої лаври у складі Києво-Печерської лаври, палац дітей та юнацтва на площі Слави (місце розташування знищеного Микільського монастиря), Володимирська гірка, на якій міститься ансамбль Михайлівського Золотоверхого монастиря, пагорб, на якому розташована Андріївська церква, гори Замкова (Киселівка, Фролівська), Старокиївська, Щекавиця, Кирилівські висоти. Всі вони

увінчані (або були увінчані в минулі історичні епохи) найвизначнішими архітектурними спорудами, які й визначали архітектурний образ Києва.

У межах цієї гряди виділяються основні вододіли, більшість яких трасується від плато у бік відкритого простору долини, що підвищує композиційну виразність даного ландшафту. Вісі долин також спрямовані в бік широко розгорнутого простору долини р. Дніпра. Основні вододіли та вісі долин позначені на відповідному кресленику.

Визначені й описані вище ландшафтні домінанти як зони найвищої композиційної активності дозволяють нам протрасувати головну композиційну вісь гряди Київських гір, яка позначена на відповідному кресленику й проходить спершу з півдня на північ, а в районі Києво-Печерської лаври повертає на північний захід і йде з незначними вигинами до Кирилівських висот.

При цьому основне річище р. Дніпро з прилеглими островами відіграє також дуже важливу композиційну роль як головна вісь інертного ландшафту. Головна просторово-композиційна вісь долини Дніпра також проходить спершу з півдня на північ, а в районі мосту ім. Є. Патона повертає на північний захід і йде до Рибальського півострова. Як видно з цього тексту й відповідного кресленика, обидві головні ландшафтні вісі – гряди й долини – майже паралельні, що є важливою характеристикою композиційно-просторових якостей досліджуваного ландшафту.

Історичні архітектурні й містобудівні домінанти, що визначають силуетні характеристики ландшафтної пам'ятки, розташовані уздовж головної композиційної вісі гряди Київських гір. Це (з південного сходу на північний захід): Іонівський монастир, Меморіальний комплекс Національний музей історії України у Другій світовій війні, ансамбль Дальніх печер Києво-Печерської лаври, ансамбль Верхньої лаври (головна містобудівна домінанта всього цього ландшафту), ансамбль Михайлівського Золотоверхого монастиря, Андріївська церква, Кирилівська церква.

Історичні архітектурні акценти, що підвищують композиційно-художню оцінку території ландшафтної пам'ятки, також розташовані своєрідним ланцюжком уздовж головної композиційної вісі гряди Київських гір, проте, на відміну від історичних архітектурних і містобудівних домінант, вони розміщені у двох рівнях: на вершинах гряди і біля її підніжжя, уздовж берега Дніпра. Це такі об'єкти (з південного сходу на північний захід): ансамбль Видубицького монастиря, ансамбль Ближніх печер Києво-Печерської лаври, меморіальний музей жертв Голодомору та обеліск на могилі Невідомого солдата в парку Слави, арка Дружби народів на території Хрещатого парку, Нижній пам'ятник хрещення Русі (колона на честь Магдебурзького права), пам'ятник князю Володимиру на Володимирській гірці, церква Різдва Христова та Річковий вокзал на Поштовій площі, ансамбль Фролівського монастиря, церкви Іллінська, Миколи Набережного та Миколаївська (на воді) на Подолі, ансамбль Покровського монастиря. Усі вони позначені на відповідному кресленику.

Сучасні архітектурні домінанти, що впливають на силуетні характеристики ландшафту, є в основному результатом безсистемної комерційної забудови Києва останнього 20-річчя. Їх поява здебільшого розцінюється негативно тими людьми, котрі усвідомлюють цінність нерухомої культурної спадщини та традиційного характеру середовища Києва для теперішнього і прийдешніх поколінь. Ця позиція широко й постійно представлена в засобах масової інформації і навіть викликає певні соціальні конфлікти. Разом з тим, досліджуваний культурний ландшафт не є законсервованим: це не «мертве місто», як Херсонес Таврійський у Севастополі чи Помпеї в Італії; це не є місто, що зупинилося в своєму розвитку в минулу історичну епоху, як Лукка в Італії, Трогір у Хорватії чи Чеський Крумлов у Чехії. Київський культурний ландшафт є живим, він розвивається і постійно змінюється в певних своїх аспектах, зберігаючи при цьому загальну розпланувально-просторову композицію, що й становить головну його цінність. З огляду на це зазначені нижче сучасні архітектурні

домінанти можуть розглядатися як просторові маркери, що оприявнюють новітні тенденції розвитку цього «живого» і динамічного культурного ландшафту. Це такі споруди, позначені на відповідному кресленику (з південного сходу на північний захід): два висотні житлові й офісні комплекси, що фланкують вихід вул. Болсуновської до бульв. Дружби народів; баптистська церква «Храм Миру» на вул. Мічуріна, 66; житловий комплекс Діамонд хіл на вул. І. Мазепи, 11-б; житловий комплекс на вул. Грушевського, 9-а; готель на вул. Набережно-Хрещатицькій, 1 на Подолі (Поштова площа); Будинок торгівлі на Львівській площі; житловий комплекс по вул. Січових Стрільців, 52-а; група висотних житлових будинків у горішній частині вулиці Глибочицької.

Важливою і невід'ємною складовою досліджуваного ландшафту є техногенні домінанти у складі ландшафтної пам'ятки, що визначають її своєрідність та підвищують композиційно-художню оцінку території. Це мости через р. Дніпро, збудовані у 2-й пол. XX ст.: Дарницький залізничний міст, міст ім. Є. Патона, міст Метро, Пішохідний міст, Гаванський міст. Вони важливі не лише як комунікації в ландшафті, а й як лінійні об'єкти, уздовж яких існують оглядові фронти, з яких здійснюється панорамний огляд даної ландшафтної пам'ятки.

Аналогічною складовою досліджуваного ландшафту є техногенні акценти у складі ландшафтної пам'ятки, яким є два пішохідні мости: Парковий міст («Міст закоханих», «Чортів місток») через Петрівську алею 1910 р. та Пішохідно-велосипедний міст («Міст Кличка») через Володимирський узвіз 2019 р. Обидва мости з'єднують між собою найважливіші київські парки, розташовані на наддніпрянських схилах, мають локальне значення, але створюють важливі оглядові точки для візуального сприйняття (як фрагментарного, так і панорамного) київських ландшафтів.

Основні композиційно-планувальні вісі на території ландшафтної пам'ятки – це Набережне шосе, бульвар Дружби народів з мостом ім. Є. Патона, міст Метро з Броварським проспектом, вулиці Лаврська – І.

Мазепи – М. Грушевського, Хрещатик, Володимирський узвіз, вулиці Михайлівська – Велика Житомирська – Січових стрільців, Глибочицька, Верхній і Нижній вал, Кирилівська, Сагайдачного, Набережно-Хрещатицька, Межигірська, Подільський узвіз і вулиця О. Теліги.

Основні композиційно-планувальні вузли на території ландшафтної пам'ятки – це дві транспортні розв'язки: на перетині Набережного шосе з бульваром Дружби народів (правобережний в'їзд на міст ім. Є. Патона), лівобережний в'їзд на міст ім. Є. Патона, а також площі Європейська, Незалежності, Поштова, Контрактова.

Для візуального сприйняття і об'єктивної композиційно-художньої оцінки території досліджуваної ландшафтної пам'ятки важливе значення мають транспортні комунікації (шляхи, набережні, мости, віадуки, естакади), з яких здійснюється панорамний огляд ландшафту. Це Дніпровська і Русанівська набережні й перераховані вище мости через р. Дніпро з відповідними транспортними розв'язками. Усі вони важливі для візуально-моторного сприйняття великої ландшафтної пам'ятки, яку складно охопити одним поглядом (хіба що з літального апарата). Тому умоглядний образ такої пам'ятки формується у свідомості суб'єкта у «кінематографічний» спосіб, як послідовний ряд видових кадрів, побачених під час пересування транспортними засобами уздовж зазначених транспортних комунікацій.

Таке ж важливе значення мають і природні лінійні об'єкти (береги р. Дніпра та його протоків і островів), з яких здійснюється панорамний огляд ландшафту: особливо важливими є західні береги Венеціанського і Труханового островів, де, завдяки наближеності до правобережжя і низькому розташуванню на рельєфі оглядових точок і фронтів, сучасна забудова відступає на другий план і в мінімальній мірі порушує історично сформовані панораму й силует.

Пороги видового сприйняття історичних архітектурних та містобудівних домінант, що визначають силуетні характеристики ландшафтної пам'ятки, представлені радіусами в 1000 метрів і 2000 метрів.

1000 м – це зона доброї видимості домінантниих споруд; 2000 м – це зона доброго розрізнення силуетів домінантних споруд. Усе разом формує зони видимості тих архітектурних домінант, які розташовані на правобережжі в зонах найвищої композиційної активності. Ці зони видимості поширюються на схід і покривають долину р. Дніпра між Дарницьким мостом і Подільсько-Воскресенським мостовим переходом, включаючи західні узбережжя Венеціанського і Труханового островів. На ці території має поширюватися жорсткий режим регулювання з забороною змін ландшафту та його основних складових. З західного боку, на плато, зазначені пороги видового сприйняття мають суто теоретичний характер, з огляду на щільну забудову та озеленення розташованих там міських кварталів, що перешкоджає вільному візуальному сприйняттю зазначених архітектурних домінант з віддалених оглядових точок.

Підводячи підсумки слід наголосити, що загальна композиційно-художня оцінка території ландшафтної пам'ятки «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра» зводиться до того, що вся територія має високу цінність, бо є територією пам'ятки, яка зараз поки що відноситься до місцевої категорії обліку, але за своїм значенням для української історії та культури має бути занесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як пам'ятка національного значення. Проте попри таку високу загальну оцінку всієї території пам'ятки, в її межах можна виділити дві категорії територій, з яких найцінніші знаходяться на високих позначках наддніпрянського плато, з ансамблями і комплексами містобудівних, архітектурних, історичних, археологічних пам'яток національного значення та пам'яткою всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – ансамблем Києво-Печерської лаври. Відносно менш цінні незабудовані території в долині р. Дніпро слугують візуальним басейном з множиною оглядових точок і фронтів та своєрідним п'єдесталом для великомасштабних форм рельєфу позитивної кривизни, увінчаних архітектурними й містобудівними домінантами.

Архітектурне середовище пам'ятки.

Специфіка архітектурного середовища, в якому розташована досліджувана пам'ятка, визначається, перш за все, типом (визначне місце) і видом (ландшафтна) пам'ятки, яка займає значну за площею територію. Сама сутність розглядуваного об'єкта культурної спадщини полягає в його розташуванні як у межах історичного центру Києва, так і на безпосередньо прилеглих до нього зі східного боку територіях долини р. Дніпра з його характерною гідрографічною мережею і островами. З огляду на це значна, а саме – західна частина ландшафтної пам'ятки лежить у Центральній планувальній зоні м. Києва, в межах Центрального історичного ареалу м. Києва, визначеного Історико-архітектурним опорним планом м. Києва, розробленим у 2001 р. інститутом НДІТІАМ. Межі ареалу затверджено у складі генерального плану м. Києва рішенням Київської міської ради від 28.03.2002 р. № 370/1804; правила охорони та використання історичного ареалу не затверджені. Проте відповідно до п. 7 постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 318, «збереження традиційного характеру середовища історичних ареалів, охорона і раціональне використання розташованих в їх межах нерухомих об'єктів культурної спадщини, збереження її містоформуючої ролі є пріоритетним напрямом містобудівної діяльності в межах історичних ареалів».

Територія, на якій міститься об'єкт дослідження, особливо східна її частина, формально знаходиться у межах зони охоронюваного ландшафту відповідно до рішення виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 16.07.1979 № 920 "Про уточнення меж історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури в м. Києві" та розпорядження Київської міської державної адміністрації від 17.05.2002 № 979 "Про внесення змін та доповнень до рішення виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 16.07.1979 № 920 "Про уточнення меж історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури в

м. Києві". Межі зони охоронюваного ландшафту були додатково уточнені у 2007 р.

Відповідно до такої містобудівної ситуації північна й південна межі даної ландшафтної пам'ятки проходять по мостових переходах (Подільсько-Воскресенському та Дарницькому) і межують з територіями природного ландшафту акваторії р. Дніпро та його островів.

До східної межі території пам'ятки, яка проходить по набережних на лівому березі р. Дніпра, прилягають райони багатоповерхової житлової забудови, зведені протягом 1960-х – 2010-х рр. на намивних територіях. Це масиви Русанівка, Березняки, Осокорки та інші, де переважає багатоповерхова забудова з вкрапленням будівель підвищеної поверховості та висотних об'єктів і з майже повною відсутністю серед цієї забудови пам'яток та об'єктів культурної спадщини, за винятком кількох історико-меморіальних будівель з квартирами, в яких мешкали відомі люди (наприклад, І. Миколайчук) на Березняках і Русанівці та пам'ятника М. Гоголю на Русанівському бульварі. На північ від Броварського проспекту архітектурне середовище на прилеглій до межі пам'ятки території лівобережжя формує не тільки висотна забудова, а й два важливих комплекси громадських споруд: Міжнародний виставковий центр на Броварському просп., 15, збудований у 2002, та нещодовно завершений комплекс митрополії з катедральним соборним храмом Української Греко-Католицької Церкви; обидва комплекси вирішені в сучасних архітектурних формах і є співмасштабними ландшафтному та архітектурному середовищу.

На високому Правобережному наддніпрянському плато до межі ландшафтної пам'ятки прилягають райони зі щільною різнохарактерною міською забудовою:

садибною (котеджною) з вкрапленням висотних споруд – на ділянці південніше вул. Цитадельної;

багатоповерховою з квартально-дворовим принципом формування забудови й частково збереженою історичною вуличною мережею та

парцеляцією – на ділянці між вул. Цитадельною на півдні і вул. О. Теліги на півночі. Тут на прилеглих територіях є численні вкраплення будівель підвищеної поверховості та висотних будівель, особливо в північній частині. Серед них найбільш дисгармонійним об'єктом, що негативно впливає на видове розкриття даної ландшафтної пам'ятки, є висотний 47-поверховий житловий будинок на Кловському узвозі, 7, збудований у 2012 р.;

уздовж вул. Кирилівської і далі на південний схід аж до Гаванського мосту, до межі пам'ятки прилягають регулярно розпланованої квартали забудови колишньої Подільської промзони з деградованою забудовою. Ці території з початку 2000-х рр. активно забудовуються житловитми й громадськими будівлями, здебільшого підвищеної поверховості, екрануючи даний культурний ландшафт з північно-східного напрямку.

Різночасовість і різнохарактерність прилеглих забудованих територій не перешкоджає наявності серед цієї забудови видових точок, вісей і фронтів, з яких забезпечується видове сприйняття досліджуваної ландшафтної пам'ятки. З огляду на це, зони регулювання забудови на прилеглих до території пам'ятки територіях, покликані забезпечити й надалі можливості оптимального візуального сприйняття пам'ятки «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро».

2. КОРОТКА ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Картографічні джерела з історії міста являють собою фундаментальну базу для історичних досліджень Києва починаючи з XVII століття. Вони дають можливість прослідкувати формування міста, особливості його топографії, забудову. Для виконання даної роботи були досліджені та залучені картографічні, іконографічні та писемні матеріали, які зберігаються в архівах м. Києва: Державному архіві м. Києва, Центральному державному історичному архіві України, м. Київ, Державному архіві Київської області, Центральному державному кінофотофоноархіві України імені Г. С. Пшеничного та фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного, Національної історичної бібліотеки України.

Історичних планів Києва відомо кілька десятків, починаючи з плану 1638 р., що був прикладений до книги «Тератургима» А. Кальнофойського, на якому зображено київські місцевості та будівлі. Серед цих планів є дуже цінні: план полковника І. Ушакова 1695 р.[5], на якому зображені майже всі споруди того часу, а також плани 1713–1715 рр. Топографічно точні плани Києва, що фіксують містобудівну ситуацію доби Гетьманщини – це план 1706 р. генерал-майора Алларта (Галларта), плани частин Києва 1774 р. поручика В. Новгородцева, план 1799 р. І. Кедріна та інші.

Особливо цінними джерелами у дослідженні забудови м. Києва, його планувальної структури та ландшафтних особливостей є такі іконографічні та картографічні джерела: вище зазначені плани, альбом замальовок Києва, зроблених у 1651 році голландським художником Абрагамом ван Вестерфельдом, плани Києва 1745, 1808, 1811, 1812 , 1837, 1847, 1860, 1861, 1878, 1887, 1902, 1903, 1911, 1913 років, ситуаційний план Києва 1923–1931 рр., схематичний план 1930 р., генеральний план 1934–1938 рр., план 1947,

---

[5]Алферова Г. Киев во второй половине XVII века. Историко-архитектурный очерк / Алферова Г. В., Харламов В. А. – К. : Наукова думка, 1982. – 160 с.

генеральні плани 1949, 1967, 1986, 1967, 1986, 2002 рр., відомості про зображення видів Києва у книзі Ф. Ернста «Види Києва середини XIX віку, що їх писав художник Гроте»[6].

«Один із перших генеральних планів Києва, план 1745 р., був завізований Д. Дебоскетом… кресленик засвідчує значні зміни містобудівної ситуації, забудови й архітектури Києва… значні території Києва в той час залишалися незабудованими, тут були орні землі, поля, ліси, сади… На кресленик нанесено головні дороги й вулиці Києва, броди, переправи, греблі, мости через Дніпро, Либідь та інші річки. Окремо виділено інженерно-будівельні заходи спрямовані на зміцнення схилів Київських гір та берегів Дніпра. Схили гір рекомендувалося засаджувати деревами й чагарниками, засівати пирієм, а для відведення дощової і талої води джерел і струмків передбачалося прокладати чавунні та дерев'яні труби»[7].

За дослідженнями Т. Лютої у Державному архіві Київської області зберігається 620 планів, присвячених Києву. Колекція карт ЦДІАК України містить 50 документів по Києву. Найбільш відомий план Києва 1695 р. І. Ушакова зберігається у фонді Київської приказної ізби.[8]

В фондах Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного у відділі рідкісної книги зберігається велика кількість іконографічних матеріалів, які вміщені в альбоми.

Картографія м. Києва (карти з кін. XVII до сер. XX ст.), дає можливість проаналізувати історичний розвиток історичного ландшафту та зміни містобудівної структури міста. Важливим фактажем є збірки історичної

---

[6] Ернст Ф. Л. Види Києва середини XIX віку, що їх писав художник Гроте / Ф. Л. Ернст. – Б/м., Б/г. – С. 404–415.

[7] Зливкова О.О. Основні етапи історико-містобудівного розвитку м. Києва / О.О. Зливкова // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень : зб. наук. праць / ред. кол. : Клочко В. І. (гол.), Сердюк О. М., Бобровський Т. А. [та ін.] ; Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень. – К. : «Фенікс», 2012. – Вип. 7. – С. 200.

[8] Люта Т. Картографування території Києва та інформаційні можливості карт і планів міста XVII – XIX ст. : дис. … канд. іст. наук : 07.00.06 / Тетяна Юріївна Люта. – К., 2003. – 183 с.

іконографії сер. XIX – сер. XX ст. із зображенням історичних панорам Києва, характерними для Києва містобудівними комплексами та архітектурними ансамблями у поєднанні з ландшафтною складовою.

Важливу роль у формуванні своєрідності міського ландшафту Києва відіграють об'єкти культурної спадщини, розташовані на його території. У цьому контексті цінними джерелами стала облікова документація (облікові картки, паспорти) на об'єкти культурної спадщини м. Києва, яка зберігається в Київському науково-методичному центрі по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій та надана як вихідна документація.

Для Києва можна виділити три категорії сприйняття правого берега Києва, що звернутий до акваторії Дніпра, а саме: з акваторії Дніпра та островів; з мостів; з лівого берега. Найцінніше у іконографічному плані є сприйняття київського правобережного ландшафту саме з акваторії Дніпра.

Цінними джерелами, які допомагають представити образне сприйняття ландшафту та «річкову панораму» м. Києва, є гравюри, літографії, картини, малюнки, дереворити, мідьорити, описи мандрівників, видані в книгах: Ю. Белічко, В. Підгора «Крізь віки: Київ в образотворчому мистецтві»[9]; «Киев на почтовой открытке конца XIX – начала XX века»[10]; «Старий Київ»[11]. Цікавими є картографічні та іконографічні матеріали, зібрані в ілюстрованому виданні «Київ: Історичний огляд (карти, ілюстрації, документи)»[12], опублікованому до 1500-ліття Києва. Ці джерела показують, що Київ з його живописними ландшафтами та незвичайно різноманітними точками видового розкриття був та залишається улюбленою темою багатьох художників та мандрівників.

---

[9] Белічко Ю.В. Крізь віки. Київ в образотворчому мистецтві XII–XX століть / Ю. В. Белічко, В. П. Підгора. – К. : Мистецтво, 1982. – 335 с.
[10] Киев на почтовой открытке конца XIX – начала XX века : Фотоальбом / Ред. Валентина Семенко. – Киев : Издатель Ашот Арутюнян, 2005. – 159 с. : фотогр.
[11] Старий Київ : фотоальбом. – К. : ТОВ «Видавничий дім «ПЕРИСКОП», 2005.
[12] Київ: Історичний огляд (карти, ілюстрації, документи) / Під ред. А. В. Кудрицького. – К. : УРЕ, 1982. – 231 с.

Споруди Києва і його панораму (схили Дніпра) неодноразово описували мандрівники XVI та XVII століть – чеський дипломат Еріх Лясота (1594 р.), польський історик Регінальд Гейденштейн (1598 р.), французький інженер Гійом Левассер де Боплан (30–40-і роки XVII ст.), сирійський мандрівник Павло Алеппський (1653–1654 рр.). Ці описи дають цікаві відомості про стан архітектури, містобудівної ситуації та візуального сприйняття ландшафту того часу.

У всіх описах простежується сприйняття домінуючої ролі гір над річкою, як характерної риси київського пейзажу. Важко переоцінити роль Дніпровських схилів: їхній вплив є ключовим у формуванні своєрідності архітектурно-просторової організації міста, його композиційно-художньої цінності, пейзажних якостей, естетичної цінності міських панорам та видів.

В «Щоденнику», написаному Еріхом Лясотою на початку XVII ст. зазначається: «Київ із давніх часів є славетною столицею й окремим князівством… Там, де видно руїни й де колись стояло старе місто, будинків тепер або зовсім немає, або залишилось мало. Сучасне місто, побудоване на правому березі Дніпра, також досить просторе, бо майже біля кожного будинку є сад. У ньому багато руських церков, майже всі дерев'яні, лише одна на площі мурована з каменю»[13]. Також «Щоденник» містить велику кількість топографічних та географічних даних про Київ та Україну, зокрема, про дніпрові пороги, їхні назви, переправи. На одному з малюнків М. Груневег зобразив київські пагорби підкреслено виразними, доповнюючи свій текст про особливості київських гір.[14]

Один з найцікавіших описів Києва 1640 р., який дає нам уявлення про складний київський ландшафт, залишив Гійом де Боплан: «Древній Кіевъ построенъ на горъ, которая съ одной стороны возвышается надъ окрестными полями, а съ другой омывается Борисфеномъ, текущимъ при подошвъ ея.

---

[13] Лясота Е. Щоденник. «Жовтень» / Е. Лясота. – 1984. – № 10.
[14] Ісаєвич Я. Мартін Груневег і його опис Києва / Я. Ісаєвич // Всесвіт – 1982. – № 5 – С. 207–211.

Между горою и Днъпромъ лежитъ новый Кіевъ, - городъ малолюдный, заключающій въ 26ель отъ 5 до 6000 жителей. Онъ имъетъ въ длину, по теченію Борисфена, 4000, а въ ширину, между ръекою и горою, 3000 шаговъ; обнесенъ деревянными 26ельбищ съ 26ельби и окопанъ ничтожнымъ рвомъ в 25 футовъ шириною; 26ельб похожъ на треугольникъ. Замокъ новаго Кіева лежитъ на вершинъ горы и повелъваетъ нижним 26ельбищ...»[15] . Особливість його полягає в тому, що описуючи видатні пам'ятки, він надає опис територій цих об'єктів та їхню локалізацію «на 26ельби ниже Кіева, лежитъ селеніе Печеры съ большимъ монастыремъ...»[16].

Цінним джерелом для вивчення структури та пейзажу міста в 50-х роках XVII ст. є малюнок А. Вестерфельда, виконаний у реалістичній манері. Художнику вдалось вловити основні ознаки київського пейзажу, у якому епічність і монументальність поєднуються з камерністю.

Важливі малюнки, гравюри й літографії митців XIX ст. – Т. Шевченка, М. Сажина, В. Штернберга, а також Ф. Солнцева, Н. Орди, М. Соколова, В. Барвітова, В. Пассека, І. Селезньова, В. Христофорова, Р. Рачинського, В. Тімма, К. Веєрмана, А. Лянге (Ланге), І. Панова, Й. Цеглінського, М. Рашевського, Й. Ляуфера, Г. Гроте, І. Задорожного, Е. Фабіянського.

Внесок Т. Шевченка як художника у формування іконографічної бази Києва є особливо значним: він замалював краєвиди київських гір, а також окремі архітектурні комплекси й пам'ятки, зокрема, Видубицький монастир та Аскольдову могилу, район Наводницької балки, узбережжя Дніпра тощо. Варто відзначити документальну точність Т. Шевченка – і в словесних описах, і в малюнках. Його малюнки архітектурних ансамблів і пам'яток відзначаються ретельністю, тож і зараз вони є незамінимими й неоціненними джерелами інформації для українських пам'яткоохоронців і реставраторів.

---

[15] Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей / Киевская археографическая комиссия : репр. изд. – К. : Академкнига, 2009. – С. 45.
[16] Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей / Киевская археографическая комиссия : репр. изд. – К. : Академкнига, 2009. – С. 46.

М. Сажин малював численні київські панорами, монастирі та церкви (у т. ч. й Всіхсвятську надбрамну церкву Києво-Печерської лаври), руїни давніх будівель Києва.

Шведським художником К. Мазером, який у 1851 р. подорожував Україною, зроблено чимало досить точних замальовок архітектурних старожитностей Києва (панорами міста, монастирі та храми, у т. ч. й інтер'єри втрачених київських соборів).

З 1830-х рр. по Києву, як одному з найвизначніших міст, готувалися й видавалися збірки гравюр та літографій, що розповсюджувалися досить широко.

Фотографії міста, що з'явились з ІІ-ї половини XIX ст., фіксують краєвиди, архітектурні ансамблі в краєвидах, а також окремі архітектурні об'єкти, у т. ч. й ті, що не збереглися, а також провідну композиційну роль споруд і комплексів попередніх історичних епох у забудові тогочасного Києва. Особливу цінність має фотофіксація, виконана під час досліджень провідними українськими науковцями, класиками вітчизняного архітектурознавства, Г. Павлуцьким, Д. і В. Щербаківськими, Ф. Ернстом, М. Макаренком, С. Таранушенком, П. Жолтовським, Г. Логвином.

Зазначені фотографії наприкінці XIX – на поч. XX ст. послужили основою для видання багатьох листівок з видами Києва. Видавали їх численні російські, австрійські, німецькі, згодом – польські фірми з двомовними текстівками. На основі цих знімків формувалися перші альбоми видів Києва, серед яких найякіснішими є два випуски «Виды Киева» друкарні С. Кульженка.

Пам'ятка культурної спадщини «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра» розташована в центральній історичній частині міста і має територію, витягнуту вздовж р. Дніпро з південного сходу на північний захід. Складається з частини плато і схилів високого правого берега Дніпра, з акваторії Дніпра з островами та першої надзаплавної тераси правобережних

схилів і частини першої надзаплавної тераси лівобережжя, безпосередньо прилеглої до урізу води. Ландшафтно-містобудівний комплекс на Дніпровських схилах, що включає історично сформовану забудову, розташований на краю плато Печерської височини.[17]

Дана пам'ятка є головною композиційною домінантою Києва та його головною структуроформуючою віссю.

Пам'ятка, що розглядається, включає гідрографічну мережу р. Дніпро в межах від Подільсько-Куренівського мостового переходу до Дарницького залізничного мосту, а також такі форми орографії як долина, заплава, плато, гряда, пагорб, схил, гора, мис, вододіл, амфітеатр, яр.

Основними компонентами даного ландшафту є ріка Дніпро та схили високого правобережного плато. В акваторії р. Дніпро є численні острови, зокрема на території пам'ятки ландшафту розташовані: о. Долобецький, о. Труханів, о. Венеціанський, о. Малий.

Нижче Міжмостового острова, що розташований між Московським та Подільським залізничним мостами, з лівого берега тягнеться зелений масив, частина якого майже не порушена – урочище Горбачиха. Нижче Горбачихи Чорторий (другий рукав Десни, що зливається з Дніпром в районі мосту Метро) врізається в лівий берег, утворюючи Русанівську протоку, що відмежовує від лівого берега острів Долобецький. Від Труханового острова Долобецький острів відмежований Чорторием. Нижче Долобецького острова обидві протоки Чорторию зливаються і, омиваючи північну частину Венеціанського острова (Венеціанська протока), зливаються з Дніпром.[18]

На південь від Труханового острова розташовується острів Венеціанський (Гідропарк). Нижче Венеціанського острова Дніпро

---

[17] Звіряка А. І. Культурний ландшафт у формуванні території м. Києва / А. І. Звіряка // Регіональна історія України : зб. наук. ст. / гол. ред. Смолій В. ; відп. ред. Верменич Я. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – Вип. 4. – С. 227–236.

[18] Тямін М. Ю. Дніпро з островами в межах Києва / М. Ю. Тямін // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. праць / ред. кол. : Титова О. М. (гол.), Акуленко В. І., Гріффен Л. О. [та ін.] ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2008. – Вип. 13. – С. 92–110.

розливається майже на 700 м в ширину. Біля мосту 29ел. Є. Патона розташовані три невеличкі острови під загальною назвою – о. Малий.[19]

На відрізку від Поштової площі до Видубицького озера озеленені кручі правобережжя обриваються безпосередньо до Дніпра, від якого їх відділяє Наддніпрянське шосе. На території пам'ятки існує рослинність у вигляді ботанічного саду, парків і скверів.

Містобудівний розвиток Києва нерозривно пов'язаний з ландшафтними властивостями та особливостями території, на якій він розташований. Місто має своєрідний ландшафтний образ, що зумовлений специфічними рельєфними особливостями, які змінювалися під час історичного розвитку. Гори правобережної частини є головними містобудівними платформами у розвитку міста, які протягом всього часу існування Києва взаємодіяли з долиною р. Дніпра. Від самих початків міста його об'ємно-просторову композицію визначали вододільні ландшафтно-містобудівні комплекси (перепад вертикальних позначок, порівняно з заплавою, 60–100 м). Схилові й заплавні комплекси, як зони інертного ландшафту, у формуванні об'ємно-просторової композиції беруть участь тільки як тло. А акваторія з островами, в цілому долина і заплава р. Дніпра є ніби природним п'єдесталом для виразних форм рельєфу мисоподібного міжрічкового плато (між річками Дніпро і Либідь), на якому міститься історичне середмістя Києва. Ці форми рельєфу позитивної кривизни увінчані забудовою та історичними архітектурними домінантами.

Київські дніпровські острови відіграли важливу роль у формуванні даного історичного ландшафту. Вони використовувалися людьми здавна. Перші поселення на них відносяться до доби бронзи (III–II тис. до н. е.). Але масштабне освоєння їх розпочалося не раніше слов'янського часу. В період з X ст. по 1240 р. антропогенний вплив на природний гідрорежим Дніпра в межах Києва був майже непомітним. У середньовічний та модерний періоди, від нашестя Батия (1240 р.) до середини XIX ст. – всі острови стали зоною

---

[19] Паспорт пам'ятки «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра», 2009 р.

господарських інтересів, переважно київських монастирів, що призвело до поступового зростання антропогенного впливу. Починаючи з середини 40-х років XIX ст. київські острови починають використовуватися як резерв міських територій для поселення та розміщення господарських сил. Острівні території входять у господарську систему міста. Наприкінці 1840-х років розпочато масштабні роботи з регулювання гідрорежиму Дніпра в межах Києва. Це призвело до зміни водності окремих його рукавів та зміни абрисів берегової лінії дніпровських островів. В період Великої Вітчизняної війни було знищено усі острівні поселення. З 50-х 30ел. XX ст. острівні території почали використовуватися як рекреаційні зони. Так на Венеціанському і Долобецькому островах організовано зону відпочинку «Гідропарк». Вона знаходиться на місці колишньої Передмостової слобідки, яка була знищена у 1943 р. під час німецької окупації Києва. Парк був споруджений в 1965–1968 рр. за проектом архітекторів В. Суворова та І. Шпари на площі 365 га. У 1966 році тут був споруджений залізобетонний міст («Венеціанський»). Він сполучає центральну частину Гідропарку з Долобецьким островом.[20]

Саме місто історично формувалось як система різних поселень на правобережжі Дніпра. Основними містобудівними утвореннями були: місто на горі, Поділ та Печерськ. Центром древнього Києва, що складався з поселень, які витягнулися вздовж правого берега Дніпра (включаючи Поділ), було місто Володимира та місто Ярослава на Горі. Окреслення фортифікаційних споруд XI ст. прослідковуються у ландшафті цієї частини міста.

Панораму правого берега Дніпра з півночі на південь формували такі архітектурні й містобудівні домінанти, що вінчали ландшафтні зони найвищої композиційної активності: Кирилівська церква, церква Успіня Богородиці Десятинна (X ст.), Софіївський собор, Георгіївський та

---

[20] Тямін М. Ю. Дніпро з островами в межах Києва / М. Ю. Тямін // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. праць / ред. кол. : Титова О. М. (гол.), Акуленко В. І., Гріффен Л. О. [та ін.] ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2008. – Вип. 13. – С. 92–110.

Іринінський храми (XI ст.), Михайлівський Золотоверхий собор (XI–XII ст.), Хрестовоздвиженська церква (31ель. XIII ст.), Трьохсвятительська церква (XII ст.), Янчин монастир (XII ст.). До цього далеко не повного переліку, приєдналисъ церква Спаса на Берестові, собор Успіня Богородиці Печерського монастиря, Михайлівський собор Видубицького монастиря. У давньоруські часи в місті було зведено близько 80 мурованих храмів, які відігравали композиційну роль архітектурних домінант.

У XVII–XVIII ст. відбувається подальша забудова окремих частин Києва: Подолу, Верхнього міста та Печерська з оборонними комплексами фортеці та більш значними за масштабом архітектурними домінантами. З кінця XVIII ст. започатковано процес об'єднання різних частин Києва у єдину міську територію. Перший проект регулярного плану міста у 1787 р. передбачав злиття в єдине містобудівне утворення окремих частин Верхнього міста, Подолу та Печерська.

На рубежі XVIII–XIX ст. територія міста простягалась вздовж правого берега Дніпра та розділялась на чотири частини: Печерськ, Верхнє місто, Поділ та Плоску слобідку. Початок XIX ст. – це період панування в архітектурі класицизму. Тоді здійснювались проекти регулярного перепланування міста, згідно з планами 1812 та 1816 рр. В 1811 р. спустошлива пожежа знищила Поділ, найбільш заселений район міста, де знаходилося більше половини всіх київських будівель. Наступного року був затверджений новий план забудови цього району, що передбачав заміну ландшафтної нерегулярної, близької до радіальної системи розпланування вулиць регулярною.

У 1837 р. архітектором В. Беретті складений генеральний план забудови Києва, який також передбачав об'єднання Печерська, Верхнього міста і Подолу в єдине ціле. Згідно з планом було прокладено кілька магістральних вулиць. Плани 1837, 1855, 1861, 1888 рр. сформували розпланувальну структуру міста як цілісної території, заклавши основи сучасного міста. Таким чином, місто, яке століттями існувало у трьох

роз'єднаних частинах, наприкінці XIX – на 32ель. XX ст. вже набуло вигляду цілісного міського утворення.

Гідрографічна мережа р. Дніпро постійно змінювалася, не виходячи, проте, за межі сформованої долини. Правобережні схили також змінювали свій вигляд: у XVII ст., як свідчить Павло Алепський, наддніпрянські схили в районі Києво-Печерської лаври були засаджені виноградниками[21]; у середині XX ст. ці схили були позбавлені рослинності; нині вони заросли деревами листяних порід і чагарниками.

Даний історичний ландшафт розвивався і змінювався в результаті антропогенної діяльності протягом всього часу існування м. Києва з V по XXI ст. Як цілісний і завершений історичний ландшафт він сформувався, в основному, на кінець XVIII ст. З того часу ландшафт зазнав численних історичних нашарувань, а також втрат: протягом XIX – першої половини XX ст. це були доповнюючи нашарування, які не спотворюють ландшафт і є його невід'ємною складовою.

Протягом 1930-х 32ел. історичний ландшафт зазнав втрат, які призвели до його часткового спотворення унаслідок знищення комуністичною владою архітектурного ансамблю часів Мазепиного бароко Микільського монастиря з його двома храмами: Миколаївського Військового собору та Микільського Слупського храму, які були містобудівними домінантами в головній панорамі, що розкривається з долини Дніпра. У період з 1919 по 1941 рр. в Києві було знищено близько 60-ти культових споруд, значна частина яких відігравала композиційну роль домінант у ландшафті та забудові.[22] Численних втрат завдано місту в роки Другої світової війни та в повоєнні роки. В зв'язку з цим були втрачені деякі вузлові точки містобудівного каркасу та візуальні зв'язки в міських панорамах, які добре прочитувалися в ландшафті (зазначені вище два монастирські комплекси). Таким чином, стара

---

[21] Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей / Киевская археографическая комиссия : репр. изд. – К. : Академкнига, 2009. – С. 56 – 66.

[22] Вечерський В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України / В. Вечерський. – К. : НДІТІАМ, 2002. – С. 39 – 99.

традиція «золотої київської нитки» із золотих бань київських церков на тлі горизонту київських гір, що відзначала багато віків Київ для численних прочан з лівого берега Дніпра, була, значною мірою, втрачена.

У 1981 р. в панорамі міста постала нова домінанта. На дніпровських схилах було встановлено 62-метрову титанову скульптуру Батьківщини-Матері – головну споруду Національного музею історії Великої Вітчизняної війни. Цей комплекс нині має статус пам'ятки історії.

Нашарування II 33ель. XX – 33ель. XXI ст. у вигляді 14–25-поверхової житлової та офісної забудови на Печерську є дисгармонійними і такими, що зумовлюють часткове спотворення ландшафту.

У другій половині XX ст. розділені широким Дніпром частини міста з'єднала серія нових мостів: металевий суцільнозварний міст 33ел. Є. Патона (1953 р., довжина 1543 м), двохярусний (змінив Ланцюговий) міст Метро (1965 р., 700 м), вантовий Московський міст (1976 р., 816 м) та 33ел.

Зараз на території досліджуваного ландшафту існують інженерні мережі загальноміського значення та інженерне обладнання: водогін, побутова і зливова каналізація, теплові мережі, кабельні мережі, лінії електропередач, газопровід, 33ельбищ них мережі, освітлення, свердловини, колодязі, дренаж, тунелі і штольні, очисні споруди, котельні, електропідстанції. Крім того, тут є упорядковані набережні, магістралі з естакадами та мостовими переходами, які, на відміну від підземних інженерних мереж, візуально сприймаються у панорамах і перспективах та беруть участь у формуванні сучасного урбанізованого образу цього історичного ландшафту.

Загальна розпланувальна структура на території розглядуваного ландшафту є лінійною, витягнутою з півночі на південь уздовж р. Дніпра. Вона загалом належить до типу нерегулярних розпланувальних систем ландшафтного типу. До її складу входять окремі ділянки сельбища з регулярним розплануванням (Поділ), а також окремі розпланувальні утворення центричного типу на Печерську.

Планувальна структура цієї території визначна природним ландшафтом. Його своєрідна оро- і гідрографія – це головні чинники у формуванні планувальної структури, оскільки інші важливі історичні чинники – фортифікаційні, господарські, місця розташування 34ельбищ них територій – також визначалися характером природного ландшафту. У цьому полягає унікальність Києва як історичного населеного міста, що зумовила надзвичайну складність реконструкції його вулично-шляхової мережі, яка і сьогодні лишається досить архаїчною, як для сучасної європейської столиці.

Містобудівні утворення в межах пам'ятки.

На території пам'ятки, що розглядається, розташована велика кількість пам'яток та об'єктів нерухомої культурної спадщини всіх категорій – місцевого, національного та всесвітнього значення (перелік додається). Серед них за видами: історії, архітектури, містобудування, монументального мистецтва, науки і техніки, археології та садово-паркового мистецтва.

Формування цього історичного ландшафту як природно-антропогенного утворення пов'язане з розвитком у його межах містобудівних утворень. Головними містобудівними компонентами даного ландшафту є архітектурні комплекси, ансамблі та окремі об'єкти, що формують його сутність як історичного ландшафту з виразним об'ємно-просторовим сприйняттям та видовим розкриттям пам'яток у середовищі з основних видових точок, видових зон і фронтів видимості. Такими об'єктами є (з півдня на північ) Видубицький Михайлівський монастир, Троїцький Іонинський монастир, меморіальний комплекс Національного музею історії України у Другій світовій війні, Києво-Печерська лавра, Маріїнський палац, Михайлівський Золотоверхий монастир, Андріївська церква, Церква Миколи Чудотворця на воді, Покровська церква з дзвіницею, Іллінська церква, Києво-Фролівський монастир, Кирилівський монастир. Невід'ємною складовою ландшафту є кладовища, що розташовані на даній території: Звіринецьке, мусульманське, старообрядницьке.

Всі пам'ятки, що розташовані в межах пам'ятки ландшафту, формують історичну насиченість її території.

Ці пам'ятки, комплекси (ансамблі) відіграють різну композиційну роль у формуванні просторово-візуальних характеристик даного культурного ландшафту. Їх можна розподілити на 3 основні групи:

- домінанти загальноміського значення, розташовані на верхніх позначках рельєфу у межах орографічних форм позитивної кривизни (їхній композиційний вплив є визначальним);
- локальні домінанти, розташовані на нижніх позначках рельєфу з, відповідно, локальною композиційною роллю;
- акценти, що відіграють підпорядковану композиційну роль на обмежених ділянках середовища.

Визначальними для формування просторово-візуальних характеристик даного визначного місця є домінанти загальноміського значення.

Києво-Печерська лавра (урочище Лаврський яр).

За літописними даними монастир заснований у 1051 р. поблизу заміської резиденції київських великих князів у с. Берестове. Був крупним релігійним центром Київської Русі. Свою назву «Печерський» отримав від печер, де влаштувалися його перші мешканці. Засновниками монастиря літописи називають ченців Антонія родом з р. Любеча (тепер Чернігівській області) і Феодосія – з м. Василькова (тепер Київській області).[23]

Монастир займає два великі пагорба і широку западину між ними, що плавно спускається до Дніпра.

За літописом, перші ченці влаштувалися на дальньому пагорбі, що пізніше отримав назву Дальніх печер. Перший храм монастиря церква Різдва Богородиці так само, як і чернечі келії, влаштували під землею в штучно створених печерах. З часом число ченців зросло, келії з'явилися і на території

---

[23] Похилевич Л. И. Монастыри и церкви Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов, а также иноверческие молитвенные дома / Л. И. Похилевич. – К. : Тип. Губернского управления, 1865. – С. 3–5.

так званих Ближніх печер, що знаходяться під ближнім пагорбом. Перші наземні дерев'яні споруди монастиря були споруджені в районі Дальніх печер.

На початку 60-х рр. XI ст. великий князь Ізяслав Ярославич подарував монастирю пагорб над печерами, де у 70-х рр. XI ст. почалося інтенсивне будівництво мурованих споруд. У 1073–1079 рр. був побудований головний храм монастиря Успенський собор, що зайняв центральне місце в його ансамблі, у 1106–1108 рр. – Троїцька надбрамна церква, у 1108 р. – трапезна, а в кінці XII ст. територія монастиря обноситься оборонним муром.[24]

У перші століття свого існування монастир відігравав важливу роль в розвитку давньої руської культури, був центром літописання. У монастирі працювали відомі літописці Никон, Нестор, іконописці Аліпій і Григорій, лікар Агапіт. В 1240 р., при нашесті Батия, Печерський монастир був зруйнований і пограбований, були повністю знищені його оборонні споруди, сильно постраждали Успенський собор і трапезна.[25]

Відомостей про монастир XIII–XIV ст. майже не збереглося. У 1470 р. відновлюють Успенський собор, будують келії, споруди господарського призначення. У 1480 р. монастир зруйнували орди кримського хана Менглі-Гірея, але незабаром він був відновлений. У 1615 р. засновується друкарня.

У 1688 р. Києво-Печерський монастир отримує статус і найменування Лаври. Величезні доходи дозволяли монастирю вести на своїй території грандіозні на ті часи будівельні роботи. Особливо активізувалася будівельна діяльність за доби Гетьманщини, починаючи з другої пол. XVII ст. В цей час формуються ансамблі Ближніх і Дальніх печер, замість дерев'яної огорожі будують монастирські мури з баштами і церквою над Економічними

---

[24] Похилевич Л. И. Монастыри и церкви Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов, а также иноверческие молитвенные дома / Л. И. Похилевич. – К. : Тип. Губернского управления, 1865. – С. 3–5.

[25] Похилевич Л. И. Монастыри и церкви Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов, а также иноверческие молитвенные дома / Л. И. Похилевич. – К. : Тип. Губернского управления, 1865. – С. 3–5.

воротами, келії соборних старців, Микільську лікарняну церкву, пекарню, трапезну з Петропавлівською церквою, друкарню.

У 1706–1723 рр. монастир з прилеглою територією півкільцем оточили земляними укріпленнями Печерської фортеці бастіонного типу. Києво-Печерська фортеця являла собою земляне укріплення бастіонного типу. Основні принципи побудови подібних фортець було розроблено французькими військовими інженерами.[26]

У ніч з 21 на 22 квітня 1718 р. почалася пожежа, що знищила всі дерев'яні споруди монастиря і сильно пошкодила муровані. З 1720 р. починається відновлення пошкоджених пожежею мурованих споруд і зведення нових будівель. Будують келії (корпус № 3), книжкову лавку, корпус клирошан, Економічний корпус, будинок митрополита, галерею біля церкви Різдва Богородиці, будинок намісника.[27]

Найзначнішою спорудою цього періоду є Велика дзвіниця Успенського собору заввишки 96,6 м, що стала композиційним центром монастиря і головною містобудівною домінантою Києва.

Будуються також келії соборних старців, трапезна, хлібопекарня, друкарня та ін. Створюються ансамблі Ближніх і Дальніх печер. У Лаврі працюють відомі архітектори Д. Аксамітов, І. Шедель, С. Ковнір та ін. До середини XVIII ст. повністю сформувався архітектурний ансамбль Києво-Печерської лаври.[28]

В кінці XVIII – І пол. XIX ст. були побудовані братські келії і галереї на Дальніх і Ближніх печерах, будинок для наглядача Дальніх печер (корпус № 49), готель, Ближні і Дальні печери обнесені муром.[29]

---

[26] Києво-Печерська лавра / Київ. Енциклопедичний довідник / Під ред. А. В. Кудрицького. – К. : УРЕ, 1981. – С. 246–248.
[27] Києво-Печерська лавра / Київ. Енциклопедичний довідник / Під ред. А. В. Кудрицького. – К. : УРЕ, 1981. – С. 246–248.
[28] Києво-Печерська лавра / Київ. Енциклопедичний довідник / Під ред. А. В. Кудрицького. – К. : УРЕ, 1981. – С. 246–248.
[29] Києво-Печерська лавра / Київ. Енциклопедичний довідник / Під ред. А. В. Кудрицького. – К. : УРЕ, 1981. – С. 246–248.

Наприкінці XIX – на поч. XX ст. було побудовано декілька будівель: готелі, набірна, палітурня, малярний корпус, іконописна, електростанція, фотографія, лікарня, водокачка, аптека. Найзначнішою спорудою була нова трапезна з церквою Антонія і Феодосія.[30]

3 листопада 1941 р. Успенський собор було висаджено у повітря. Руйнація собору завдала непоправимої шкоди не тільки архітектурному ансамблю, а й історичній панорамі Києва. В 1999–2000 рр. Успенський собор було відбудовано відповідно до Указу Президента України від 09.10.1995.

На базі Музею культів та побуту, який існував на території Києво-Печерської лаври з 1922 року, постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 29.09.1926 «Про визнання колишньої Києво-Печерської лаври за історико-культурний державний заповідник і про перетворення її на Всеукраїнське музейне містечко» створено заповідник. Указом Президента України від 13.03.1996 №181/96 «Про надання статусу національного Києво-Печерському державному історико-культурному заповіднику» Києво-Печерському заповіднику було надано статус національного.

Сьогодні ансамбль монастиря займає територію площею 22 га, ділиться на Верхню лавру, Ближні печери, Дальні печери, Гостиний двір. На території заповідника знаходиться 144 будівлі і споруди, серед яких 120 пам'яток архітектури та містобудування національного і місцевого значення.

Комплекс пам'яток Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника – «Архітектурний ансамбль Києво-Печерська лавра» (разом з Софійським собором і його монастирськими спорудами) за рішенням 14-ої сесії Міжурядового Комітету ЮНЕСКО від 07.12.1990 внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Ансамбль органічно пов'язаний з ландшафтом і формує неповторні за своєю красою і величчю силует і панораму Києва з боку Дніпра. Найкраще

---

[30] Києво-Печерська лавра / Київ. Енциклопедичний довідник / Під ред. А. В. Кудрицького. – К. : УРЕ, 1981. – С. 246–248.

видове розкриття цього ансамблю пам'яток забезпечується в межах території досліджуваного культурного ландшафту.

Невід'ємною складовою розвитку ансамблю Києво-Печерської лаври та культурного ландшафту цієї території є Печерська фортеця. Фортечний вал був однією з основних частин бастіонних укріплень. Вал насипався по контуру визначеного на місцевості багатокутника, сторони якого були ділянками валу. Біля кутів багатокутника вал не насипали: тут будували бастіони – укріплення у вигляді п'ятикутників у плані. Одним, внутрішнім боком, бастіони були звернені до фортеці, іншими – до відкритої місцевості. Відтинок валу між бастіонами називався куртиною. Бастіони та куртини складали основу оборонної огорожі фортеці. По верху валу проходила горизонтальна площина для встановлення гармат, захищена зовні парапетом. Внутрішній бік валу мав спуски всередину самої фортеці. Фортечний вал повинен був мати достатню висоту для захисту від настильного вогню і достатньо товщину, щоб витримувати вогонь важкої артилерії. Землю для спорудження валу брали на місці, в результаті чого навколо фортеці утворювався ще один елемент оборонної огорожі укріплення – рів. Фортеця мала ще кілька видів фортифікаційних споруд: равеліни, флеші, люнети, теналі, капоніри. Зовні фортецю з усіма прибудовами оточували відлогим земляним насипом – гласисом.[31]

Основні роботи по спорудженню Києво-Печерської фортеці тривали більше 15 років. Спочатку на будівництві працювали українські козацькі полки та російські стрільці, пізніше – переважно солдати Київського гарнізону.[32] Проте, будівельні роботи просувались досить повільно. Позначалися специфічні геологічні умови дніпровських круч і місцевості, прорізаної численними ярами.

---

[31] Ситкарева О. В. Киевская крепость XVIII–XIX вв. / О. В. Ситкарева. – К., 1997. – С. 20–25.

[32] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 432, 434.

Спорудження головного земляного валу було закінчено в жовтні 1708 р. Його висота на площині складала близько 6 м, на схилах – понад 20 м; товщина валу біля підошви – 30 м. Перед валом був рів шириною близько 40 м і глибиною 5 - 6 м.[33]

Печерська фортеця мала форму «ламаного» напівкільця, розташованого на високому правому березі Дніпра навколо Києво-Печерської Лаври. Кінці земляних укріплень впиралися у круті берегові схили. По зовнішньому контуру вали мали довжину більше двох верст. Площа фортеці склала близько 20 га.[34]

До фортеці вело кілька воріт (брам). З боку Старого Києва розташовувалися Київські головні та равелінні ворота. Вони містилися по трасі сучасної вулиці І. Мазепи, орієнтовно, в районі будинків № 17 та № 28, біля яких донині існує частина фортечного валу. Ворота являли собою кам'яні склепінчасті тунелі, влаштовані в земляних валах і фланковані декоративно оформленими фасадними стінами. Перед воротами містився дерев'яний міст через фортечний рів. Міст мав нерухому та підйомну частини. Біля воріт розташовувалася кордегардія – «стражница».[35]

На сучасному плані міста східну межу Цитаделі визначають Дніпровський узвіз та схили. З півночі її обмежує парк Вічної Слави, з півдня – меморіальний комплекс Національного музею історії України у Другій світовій війні, із заходу – зона житлової забудови (вулиці Суворова, Лейпцизька, Панфіловців).[36] Комплекс земляних укріплень цитаделі – вали,

---

[33] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 434.

[34] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 432–434 .

[35] Ситкарева О. В. Киевская крепость XVIII–XIX вв. / О. В. Ситкарева. – К., 1997. – С. 57–58.

[36] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова.

бастіони, люнети, флеші – перебуває на державному обліку як пам'ятка архітектури та історії національного значення «Земляні укріплення цитаделі з бастіонами (XVIII ст.)» (охор. № 867/1; постанова Ради міністрів УРСР № 442 від 06.09.1979). Пам'ятка входить до складу історико-архітектурної пам'ятки-музею «Київська фортеця».[37] Всі розташовані в межах Цитаделі споруди XVIII – поч. XX ст. є об'єктами культурної спадщини.

По завершенні будівництва Печерська фортеця включала Лавру з укріпленнями і форштадт. До фортеці було переведено органи державної та місцевої влади (губернатора, губернську канцелярію), різні установи і він став військово-адміністративним центром Києва.[38]

Вдосконалення та добудови земляних укріплень продовжувались протягом всього XVIII ст. До кінця 1741 р. було завершено будівництво п'яти бастіонів і чотирьох напівбастіонів головного фортечного валу. У 1746 р. бастіони отримали назви. Загалом вал Печерської фортеці включав 10 бастіонів: Рождественський (на Дальніх печерах), Семенівський, Олексіївський (неподалік Московської брами), Андріївський, Кавалерський, Успенський (поруч з Арсеналом), Петрівський, Спаський (поблизу церкви Спаса на Берестові), Павлівський та крайній північно-східний Олександрівський напівбстіон.[39]

– К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 432.

[37] Паспорт пам'ятки архітектури «Земляні укріплення цитаделі з бастіонами», 1991 р.

[38] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 432–434

[39] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 432–434

Протягом 1741–1755 рр. на території фортеці було побудовано порохові льохи, казарми, кордегардії, замінено дерев'яні фортечні брами мурованими спорудами, влаштовано підземні мінні галереї.[40]

Першим, у 1748 р., було побудовано кам'яний пороховий льох на Павлівському бастіоні[41], який зберігся дотепер. Споруда перебуває на державному обліку як пам'ятка архітектури національного значення (постанова РМ УРСР № 970 від 24.08.1963).

У 1755 р. було споруджено Васильківську равелінну браму, залишки якої нині існують по вулиці Цитадельній, 3 поряд з огорожею взуттєвої фабрики. У 1799 р. перед Андріївським та Олексіївським бастіонами було споруджено два зовнішні укріплення – люнети та два невеликі додаткові укріплення – флеші.[42]

У 1830 р. царем Миколою I було затверджено проект розширення Печерської фортеці. Фортецю, яку назвали «Новою» – на противагу петровській, «Старій», зводили протягом 1831–1852 рр. За цей час майже всю територію Печерська було забудовано її спорудами. Навколо Лаври виникла низка нових укріплень, фортів, казарм, брам, бастіонів, ровів, будівель водогону, шпиталів, окремих башт. Укріпленням XVIII ст. було відведено роль Цитаделі. Весь комплекс будівель як Старої, так і Нової Печерської фортеці отримав назву «Київська фортеця».[43]

Землі, що ззовні прилягали до земляних фортечних споруд – валу з бастіонами та ін. – складали еспланаду фортеці. Ця територія між містом і

---

[40] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 432–434

[41] Паспорт пам'ятки архітектури «Земляні укріплення цитаделі з бастіонами», 1991 р.

[42] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 432–434

[43] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 430–432

цитаделлю залишалась вільною як для забезпечення оборонних якостей фортеці, так і для безпеки мешканців. Еспланадна лінія навколо Києво-Печерської фортеці була встановлена у 1746 р. на відстані 130 сажнів від підошви валу.[44] Після побудови оборонних споруд Нової Печерської фортеці, навколо них також було влаштовано еспланаду. Потому практично весь Печерськ опинився у межах фортеці. Цивільне будівництво на її території заборонялося, а на суміжних землях дозволялося тільки зі згоди Інженерного відомства фортеці. У 1978–1981 рр., під час проведення благоустрою дніпрових схилів, розташовані тут вал та бастіони було понижено.[45]

Михайлівський Золотоверхий монастир.

Архітектурний ансамбль Михайлівського Золотоверхого монастиря було сформовано протягом XII–XIX ст. у східній частині старого Києва на вершечку Михайлівської гори. В історичних джерелах ця територія отримала назву «Місто Ізяслава-Святополка», бо саме за їх князювання тут було зведено один з найвеличніших архітектурних ансамблів Києва XII ст.

Перший храм на цьому місці побудував київський князь Ізяслав у 1062 р. Син Ізяслава київський князь Святополк – Михайло заснував тут у 1108 р. Михайлівський Золотоверхий собор, який пізніше дав назву всьому монастирю. Це був тринавовий хрестовокупольний храм, увінчаний однією великою позолоченою банею, звідки, ймовірно, і пішла назва Золотоверхий.[46]

Архітектурний ансамбль остаточно сформувався в добу бароко та класицизму – у XVIII–XIX ст. Серед найцінніших пам'яток монастирського ансамблю були споруди барокової доби – дзвіниця (1716–1760 рр.),

---

[44] Ситкарева О. В. Киевская крепость XVIII–XIX вв. / О. В. Ситкарева. – К., 1997. – С. 45.
[45] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 430–432
[46] Е.К. [Евгений Александрович Кивлицкий]. Златоверхий Михайловский монастырь / Евгений Александрович Кивлицкий // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб. : Типография Акционерного Общества «Брокгауз-Ефрон», 1895. – Т. XIIа. – с. 601.

Економічна брама (1760-і рр.) та трапезна церква Іоанна Богослова (1713–1715 рр.).

Дзвіницю монастиря було зведено на початку XVIII ст. Вона стала однією з найвищих у тогочасному Києві, не поступаючись висотою дзвіниці Софійського собору. Обидві споруди утворили унікальну вісь у просторовій структурі Верхнього міста. Цей візуальний зв'язок між активними домінантами був важливим містобудівним фактором у формуванні цієї частини Києва.

У комуністичну добу в зв'язку з перенесенням столиці Радянської України з Харкова до Києва (1934 р.) було затверджено проект Урядового центру, яким передбачалося знесення комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря, Трьохсвятительської церкви, будинку «Присутніх місць», пам'ятника Богдану Хмельницькому, Софійського собору.[47] Михайлівську дзвіницю знесли у 1934 р., собор – у серпні 1937 р.[48]

Практичні роботи з відновлення цього унікального архітектурного ансамблю розпочались у 1996 р. з огорожі з Економічною брамою (1996 р.) та дзвіниці (1998 р.). Відбудову Михайлівського Золотоверхого собору завершено до Різдва Христового 2000 р. Таким чином, у київський культурний ландшафт повернувся визначний ансамбль, що відіграє композиційну роль містобудівної домінанти, яка є композиційно незамінною, оскільки утворює «містобудівну пару» з ансамблем Софійського собору. У цьому полягає історико-культурна цінність цієї відбудови, яку не применшує брак автентичності матеріально-технічної структури відбудованих споруд.

Андріївська церква.

Церкву було збудовано у 1747–1762 рр. в стилі бароко на замовлення російської імператриці Єлизавети Петрівни за проектом архітектора Б. Растреллі (1700–1771 рр.). Здійснював будівництво архітектор І. Мічурін.

---

[47] Костючок О. Урядовий центр у Києві (1934–1937): історія будівництва / Олександр Костючок // Студії мистецтвознавства. – К., 2013. – Число 1–2 (41–42). – С. 105.

[48] Третяк К. О. Київ : Путівник по зруйнованому місту / К. О. Третяк. – К. : РВЦ «Київ. ун-т», 1998. – С. 33–34.

Йому довелось вирішувати складні інженерні проблеми, пов'язані з підземними джерелами, що призводили до зсувів ґрунту. Була розроблена спеціальна дренажна система відведення підземних вод, а своєрідним фундаментом Андріївської церкви став чотирнадцятиметровий стилобат, що з боку Андріївського узвозу вирішений у вигляді двоповерхової споруди.[49] Будівництво було закінчено вже після смерті імператриці Єлизавети. Тільки через п'ять років після закінчення будівництва, у 1767 р., її було освячено. Після освячення вона існувала як звичайна парафіяльна церква, але парафія була досить мала, коштів на реставрацію та ремонт не вистачало, тому вже в середині XIX ст. храм потребував серйозного ремонту.[50] Тільки завдяки зусиллям відомого громадського діяча та письменника А. Муравйова, який організував збір коштів на ремонт фундаментів та їх зміцнення, вдалося призупинити процеси, пов'язані зі зсувом гори, відновити дренаж та поновити інтер'єри. У 1895 р., під час ремонтних робіт, було змінено форму бань споруди, і тільки після реставрації 1976–1977 рр., в основу якої лягла знахідка в архівах Відня креслень Андріївської церкви, підписаних самим Б. Растреллі, пам'ятка зовні стала виглядати так, як замислив її сам Б. Растреллі.[51]

В 1961 р. Андріївська церква як діюча була закрита. Після проведення реставраційних робіт, у 1968 р., вона була відкрита як музей, і стала одним із філіалів Національного заповідника «Софія Київська».[52] Завдяки активному п'ятиверхому силуету й постановці на вершині гори, що панує над рівнинним

---

[49] Мироненко О. К. Андріївська церква / О. К. Мироненко. – К. : Будівельник, 1978. – С. 31

[50] Похилевич Л. И. Монастыри и церкви Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов, а также иноверческие молитвенные дома / Л. И. Похилевич. – К. : Тип. Губернского управления, 1865. – С. 74

[51] Андріївська церква / Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 155.

[52] Андріївська церква / Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 155–159.

Подолом, Андріївська церква є однією з найголовніших містобудівних домінант в історичному ландшафті Києва і добре проглядається з різних, іноді досить віддалених, місцевостей; при цьому найкраще видове розкриття цієї пам'ятки забезпечується в межах території досліджуваного культурного ландшафту.

Свято-Кирилівський монастир міститься на північній околиці стародавнього Києва, що має історичну назву Дорогожичі. Посідає вершину пагорба, що високо підноситься над забудованими надзаплавними терасами.

До комплексу Свято-Кирилівського монастиря входять: Кирилівська церква (XII ст.), башта і мури (1748 р.), Свято-Троїцька трапезна (сер. XIX ст.), будинок лікарні, де працював В. Протопопов.

Свято-Кирилівський монастир заснований у 30–40-і роки XII ст. чернігівським князем Всеволодом Ольговичем на його «вотчинній» землі. Розорений в період монголо-татарської навали, відроджений у XVII ст. князем Костянтином Острозьким, відбудований після пожежі 1734 р. під керівництвом архітектора І. Григоровича-Барського. У 1786 р. за наказом Катерини II монастир скасовано, на його території організовано лікарню для душевнохворих. Перші корпуси для лікарні побудовано у 1804–1805, 1830 рр. У 1842 р. при Кирилівському притулку була відкрита фельдшерська школа, до 1935 р. – психіатричний технікум.[53]

Кирилівська церква XII–XIX ст. збудована чернігівським князем Всеволодом – Кирилом II Ольговичем, який одержав перемогу у боротьбі за київський великокнязівський престол 1139 р., на честь святого Кирила Александрійського.[54] У XII–XIII ст. храм став усипальницею київських князів з роду Ольговичів. Перебудований у 1605–1612 рр., коли за ігумена

---

[53] Похилевич Л. И. Монастыри и церкви Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов, а также иноверческие молитвенные дома / Л. И. Похилевич. – К. : Тип. Губернского управления, 1865. – С. 177.

[54] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 460.

Василя (Красовського) було перекладено обвалені склепіння рамен просторового хреста, 1687–1697 рр. – за ігумена Інокентія (Монастирського) збудовано чотири бічних бані, на фасадах збито напівколони, ліквідовано аркатуру на стінах та під баннику, тесову покрівлю замінено на залізну, замість закомарного завершення влаштовано антаблемент з розвинутим карнизом.[55] Після пожежі 1734 р. церкву відновлював київський архітектор І. Григорович-Барський. В цей час вона набула рис стилю українського бароко.[56] Він звів на західному фасаді бароковий фронтон хвилеподібного абрису, озлобивши його ліпним орнаментальним декором, вікна облямував лиштвами з орнаментальними пальметами над ними.[57]

У 1930-і рр. у храмі здійснювали планомірні дослідницько-реставраційні роботи художники-реставратори з Києва та Москви Д. Кіплик та П. Юдін. 1949–1954 рр. реставраційні роботи проводили художники-реставратори Республіканської спеціальної науково-реставраційної виробничої майстерні. У 1960–1980-і роки – художники-реставратори В. Баб'юк, І. Дорофієнко, О. Єрко та інші.[58]

1929 р. про Кирилівську церкву, враховуючи її виключну історико-архітектурну та художню цінність, оголошено музеєм, який згідно розпорядження Ради Міністрів УРСР № 360-р від 9 квітня 1965 р. та наказу Держбуду України № 133 від 7 травня 1965 р. увійшов до складу Софійського заповідника. Для масового відвідування музей відкритий у 1968

---

[55] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 460.

[56] Мовчан І. І. Кирилівська церква в Києві (архітектурно-художня пам'ятка XII–XIX ст.) / І. І. Мовчан, І. Ф. Тоцька. – К. : Будівельник, 1968. – С. 7-9

[57] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 460

[58] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 462

р. З 1995 р. Кирилівська церква стала пам'яткою сумісного використання – музеєм-церквою.

Ансамбль Кирилівського монастиря має гірші умови видового розкриття, ніж зазначені вище ансамблі, оскільки території довкола нього містять значну кількість різнохарактерної забудови. Проте цей ансамбль, як і Києво-Печерська лавра, Михайлівський Золотоверхий монастир та Андріївська церква, має оптимальні умови візуального сприйняття з території у межах досліджуваного культурного ландшафту, особливо з акваторії р. Дніпра, а також з лівобережжя.

Локальні домінанти.

Видубицький монастир розташований на невисокому мисі у фокусі природного амфітеатру схилів правобережного наддніпрянського плато.

Його заснування пов'язують з переказом про знищення поганських ідолів князем Володимиром під час хрещення Русі. Згідно з переказом, скинутий в Дніпро Перун – зображення поганського божества – плив униз за течією, а нехрещені кияни бігли берегом і кричали: «Видибай боже, видибай». Хвилі прибили Перуна до берега біля узвишшя, яке було назване в народі «Видубичі». Саме на цьому місці у другій половині XI ст. був заснований князем Всеволодом Ярославичем монастир. Поряд з монастирем була розташована резиденція Всеволода – Красний двір. Вперше обитель згадується в «Повісті временних літ» під 1070 р., у зв'язку з закладенням церкви Михайла. У 1088 р. церква була освячена. У 1198–1200 рр. за київського князя Рюрика Ростиславича була зроблена спроба убезпечити церкву від руйнування під час повені, що траплялися при розливах Дніпра. За наказом князя зодчий П. Милонег побудував грандіозну, як на той час, підпірну стіну. Ця подія описана в літописі ігуменом монастиря Мойсеєм. Але стіна Милонега не врятувала храм. У XVI ст. дніпрові води підмили стіну і вівтарна частина Михайлівської церкви завалилася. До нашого часу збереглася тільки західна частина будівлі. До вцілілої частини, за митрополита Петра Могили, прибудували дерев'яний вівтар. Сучасного

вигляду храм набув у 1766–1769 рр. в результаті відбудови після пожежі церкви архітекторським помічником М. Юрасовим.[59] Нині до складу архітектурного ансамблю Видубицького монастиря входять Георгіївський собор, трапезна, надбрамна дзвіниця, корпуси келій. Собор, дзвіниця і Михайлівська церква є архітектурними домінантами, що формують фрагмент панорами правобережжя, яка розкривається з акваторії Дніпра, його островів і лівого берега.

З Видубицьким Михайлівським монастирем пов'язаний печерний комплекс, відомий як Звіринецькі печери. Вони містяться на північний захід від Видубичів, в схилах пагорбу, на якому розташований Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України.

Троїцький Іонинський монастир розташований на вершині правобережної гряди над Видубицьким монастирем. Заснований у 1866 р. Головною будівлею і архітектурною домінантою є *Троїцька церква* 1871–1872 рр. Поблизу розкопками 1911–1914 рр. (археологи А. Ертель и І. Каманін) виявлені печери колишнього Звіринецького монастиря, заснованого у X ст.[60] Завдяки розміщенню на найвищій позначці пагорба невелика за розмірами й маловиразна за силуетом церква дуже добре оглядається з віддалених видових точок і тому є важливою локальною домінантою, що бере участь у формуванні силуету правобережжя Дніпра в межах досліджуваного ландшафту.

Києво-Фролівський монастир міститься на Подолі біля підніжжя Замкової гори (Киселівки, Фролівської гори). Перші документальні відомості про монастир відносяться до 1566 р. У XVII–XVIII ст. монастир відомий як центр золотошвейного мистецтва. Первісно споруди монастиря були дерев'яними. Його споруди зображені на плані Києва 1695 р., складеному

---

[59] Похилевич Л. И. Монастыри и церкви Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов, а также иноверческие молитвенные дома / Л. И. Похилевич. – К. : Тип. Губернского управления, 1865. – С. 45 – 49.

[60] Київ. Провідник / За ред. Федорова Ернста. – К., 1930. – С. 705.

І. Ушаковим.[61] Першою мурованою спорудою монастиря є трапезна церква XVII ст. На початку XVIII ст. Фролівський монастир був об'єднаний з Вознесенським, що розташовувався на Печерську. Це було спричинено будівництвом Печерської фортеці: земельна ділянка, яку займав Вознесенський монастир, знадобилось для будівництва арсеналу. Після пожежі 1718 р. на місці згорілої дерев'яної церкви Фрола і Лавра була закладена цегляна Вознесенська церква. Будівництво було завершено у 1732 р. Всі дерев'яні споруди монастиря згоріли у 1811 р. під час пожежі на Подолі. Після пожежі була відновлена Вознесенська та трапезна церкви, дзвіниця, побудовані будинок ігумені, Воскресенська церква, павільйони-ротонди зі сферичними куполами над фонтанами (з північної та південної сторін Вознесенської церкви) та келії. Всі роботи з відновлення старих і зведення нових споруд проводились за проектами та під керівництвом київського міського архітектора А. Меленського. У 1841–1844 рр. в південній частині садиби монастиря збудована Казанська церква. У 1857 р. на Замковій горі зведена невелика цвинтарна Троїцька церква і вся територія монастиря обточена муром. Композиційним центром ансамблю є Вознесенська соборна церква (1732 р.) з вертикальною домінантою – дзвіницею зі східними воротами (1821 р.). На захід від Вознесенської церкви розташована трапезна (XVII ст.), а у південному напрямку – будинок ігумені та корпус № 11 (келії). На схилі гори на північний захід від собору розташована Воскресенська церква (1824 р.). У північному напрямку від Вознесенської церкви розміщена група келій (І-ї пол. XIX ст.).[62] Мальовнича композиція ансамблю гармонійно вписана в рельєф місцевості на його нижніх позначках і добре проглядається з прилеглих пагорбів. Ансамбль відіграє важливу роль у формуванні силуету Подолу.

---

[61] Алферова Г. Киев во второй половине XVII века. Историко-архитектурный очерк / Алферова Г. В., Харламов В. А. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 93.

[62] Похилевич Л. И. Монастыри и церкви Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов, а также иноверческие молитвенные дома / Л. И. Похилевич. – К. : Тип. Губернского управления, 1865. – С. 51 – 54.

Покровська церква з дзвіницею, 1766–1772 рр. За композицією походить від типу українських триверхих тридільних церков. У структурі простежується перехід до типу хрещатих храмів. Ганки з аркадою, виступаючі на північному і південному фасадах, вели у верхню церкву. Дзвіниця розташована на північний захід від церкви. Спочатку другий ярус був дерев'яним і знищений разом із завершенням під час пожежі 1811 р. Будівництво другого цегляного ярусу було закінчене до 1831 р. Дзвіниця цегляна квадратна в плані двох'ярусна. Завершена банею зі шпилем. Ансамбль займає домінуючу роль в забудові вулиць Покровської і Боричевого Току і формує силует Подолу на тлі Старокиївської гори на локальній ділянці середовища.[63]

Акценти.

Маріїнський палац.

У глибині Маріїнського парку, на високому плато над Дніпром, розташований Маріїнський палац, звернений головним фасадом до площі, тильним – у парк. Палац побудований у 1745–1752 рр. як царська резиденція на замовлення російської імператриці Єлизавети Петрівни за проектом придворного архітектора Б. Растреллі. Будівництво здійснював архітектор московської палацової контори І. Мічурін з помічниками. Фасади палацу були вирішені в стилістиці бароко. Первісно 2-й поверх будівлі був дерев'яний, потинькований. На початку XIX ст. споруда занепала. Пожежа 1819 р. знищила другий поверх. Лише у 1868–1870 рр. палац було відбудовано до приїзду імператора Олександра II. Автором проекту відбудови став архітектор К. Маєвський. Споруду відбудували з цегли за аналогами проектів і будівель Б. Растреллі. В забудову було внесено деякі зміни: з боку парку добудовано терасу зі сходами, зовнішні стіни

---

[63] Покровська церква / Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 924.

пофарбовані в бірюзовий колір, декоративне оздоблення приміщень виконано в стилістиці неоренесансу Альошина.[64]

Черговий ремонт палацу відбувся у 1934 р. і до 1939 р. тут розміщувалася Верховна Рада УРСР. У 1941 р. в палаці розгорнулася експозиція музею Т. Шевченка. Після пошкоджень в часи Другої світової війни, у 1945–1949 рр. споруду було відновлено за проектом архітектора П. Альошина.[65] У 1980–1982 рр. проведено грунтовну реставрацію палацу.

У сучасному вигляді палац представляє 2-поверхову споруду з бічними одноповерховими Г-подібними у плані крилами, що поєднані з основним об'ємом закругленими переходами. Верхній поверх вирішено на основі ордерної системи, вікна облямовані бароковою лиштвою. Перший поверх вирішено у спрощеній манері. У композиції головного і паркового фасадів виділено три ризаліти. На головному фасаді привертають увагу напівлежачі жіночі постаті, які символізують Милосердя та Правосуддя. Скульптурний декор доповнюють ліпні маскарони та рослинний орнамент.

Ця пам'ятка історії та архітектури національного значення органічно входить як архітектурний акцент у паркове середовище вододільного ландшафтного комплексу високого правого берега Дніпра.

Церква Різдва Христового на Подолі відіграє роль архітектурного акцента у формуванні композиційного середовища Подолу. Збудована у 1810–1814 рр. знесена у 1936 р. В період 2002–2005 рр. Церква Різдва Христового була відбудована за проектом архітекторів Ю. Лосицького, О. Мирошниченка та Г. Донця. За твердженням одного з дослідників Києва О. Анісімова, сакральною спорудою, що «відкривала» Поділ «доминируя над всей местностью» була церква Різдва Христового, зведена недалеко від Поштової станції у 1810–1814 рр. на місці старого дерев'яного храму, який

---

[64] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 609 – 617.

[65] Новаковская Н. П. Дворцовый ансамбль в Киеве (памятник архитектуры, XVIII–XIX вв.) / Н. П. Новаковская. – К. : Госстройиздат УССР, 1959. – С. 4 – 9.

стояв на площі з 1564 р. Восьмигранна споруда з напівсферичним куполом та напівкруглою алтарною апсидою, з циліндричними башточками з боків, виконана за проектом київського архітектора А. Меленського. У 1841 р. з північно-східної частини храму було прибудовано приділ св. Сергія Радонєжського. Саме в ньому у 1861 р. кияни прощались з Т. Шевченком.[66]

Ансамбль Іллінської церкви розташований на розі вул. Почайнинської та Набережно-Хрещатицької, є важливим архітектурним акцентом в забудові Подолу та композиційним акцентом набережної Дніпра. Складається з церкви св. Іллі, дзвіниці, корпусу малої бурси, будинку причту і брами з огорожею. Територія ансамблю має в плані неправильний багатокутник.

Іллінська церква. У XVII ст. на місці існуючої пам'ятки стояла дерев'яна давня церква. Більшість дослідників дотримується думки, що храм побудований на місці однієї з найстаріших культових споруд Києва і, зокрема, Подолу. Замість неї у 1692 р. коштом київського міщанина П. Гудими була споруджена мурована церква, яка у 1718 р. постраждала від пожежі й 1755 р. відновлена полковником осавулом П. Гудимою. Імовірно, що тоді ж до неї з північного боку було прибудовано теплий приділ св. Іоанна Хрестителя. Після великої пожежі на Подолі у 1811 р. церкву знову було відремонтовано. У першій половині XIX ст. до церкви з півдня й заходу прибудовано невеликі притвори. В останньому вхід фланковано парами колон спрощеного доричного ордера, що несуть карниз і трикутний фронтон.[67]

Композиція плану церкви аналогічна українським тридільним дерев'яним церквам і складається з бабинця, нави та вівтаря. Вівтар та бабинець в плані п'ятигранні, короткі рамена нави з півночі та півдня – тригранні. Над бабинцем влаштовано невеликі хори. Рамена хреста

---

[66] Анисимов А. Скорбное бесчувствие / Александр Анисимов. – К. : SkyHorse, 2003. – С. 90 – 91.

[67] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 398 - 400

перекрито напівциркульними склепіннями, між ними влаштовано плоскі трикутні паруси, на які спирається високий восьмигранний підбанник, увінчаний зімкненим склепінням бані. В інтер'єрі церкви домінує центральний підбанний простір. Його компактність і спрямованість в гору ще більше підкреслюється тим, що склепіння рамен хреста є ніби підпружними арками, які несуть високий, залитий світлом підбанник.

Дзвіниця Іллінської церкви з корпусом малої бурси була споруджена на початку XVIII ст. Двоярусна, цегляна, у плані квадратна. Розташована у південно-західному куті подвір'я. Другий ярус відкритий, з широкими арковими отворами з кожного боку. Увінчує дзвіницю високий гранчастий цегляний намет, в основі якого на кожній грані по невеликому слуховому вікну, що виступає, з трикутним фронтоном. Намет завершено гранчастим ліхтарем з розвинутим профільованим карнизом і маленькою маківкою, що є характерним для російської архітектури XVII–XVIII ст.[68]

Каплиця на честь Святого Святителя Чудотворця Миколая на Подолі відіграє роль архітектурного акцента у формуванні композиційного середовища Подолу. Побудована у 2005 р. за проектом архітекторів Ю. Лосицького та О. Мирошниченка на підставі розпорядження Київської міської державної адміністрації від 12.08.2002 № 1608. Каплиця розташована в акваторії р. Дніпра на основі, що має вигляд круглої плити, з набережною з'єднується містком. Каплиця в плані хрещата, увінчана однією банею на восьмигранному світловому барабані. З чотирьох боків фасади оздоблені фігурними фронтонами з хрещатими вікнами. Гілки хреста плану понижені та перекриті напівбанями.[69]

За основу проекту була взята зруйнована в 1930-х рр. каплиця Товариства порятунку на воді. Цей невеликий дерев'яний храм на кам'яному

---

[68] Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 398 - 400

[69] Монастыри и храмы Киева: Справочник-путеводитель / Сост. священник Александр Кандий. – К., 2011. – 8-е изд. – С. 37.

цоколі був побудований в псевдо-російському стилі у 1900 р. за проектом архітектора В. Безсмертного. Він розташовувався на спуску від Поштової площі до берега Дніпра, поруч з південним крилом сучасного річкового вокзалу. Каплиця була освячена на честь Святителя Миколая Чудотворця.[70]

Річковий вокзал на Подолі, збудований у 1957–1961 рр. (архітектори В. Гопкало, В. Ладний, Г. Слуцький та інші), є важливим архітектурним акцентом Поштової площі, яка є містобудівним вузлом, що відзначає в сучасному київському ландшафті початок забудови на плоскій надзаплавній терасі правобережжя, що називається Подолом. З боку Дніпра будівля має чотири поверхи, з боку площі – два поверхи. У центральній частині будівлі – кругла башта, де встановлена технічна апаратура. З акваторії Дніпра та з його островів будівля візуально сприймається як органічний для середовища акцент локального характеру.

Серед індустріальних новацій, що мали значення для Києва, необхідно відмітити фундаментальні інженерні розробки з впорядкування зони Дніпра в межах Києва, запровадження електричного підйомника – фунікулера, зведення мостів та шляхопроводів, організація вуличних автомобільних магістралей, укріплення київських схилів та спорудження дніпровської гранітної набережної.[71]

Основною розпланувальною віссю, що формує прибережну зону правого берега Дніпра є *Набережне шосе*, що йде від Поштової площі до бульвару Дружби народів та мосту ім. Є. Патона. Як шлях від Подолу існував вже у X–XII ст. та представляв собою під'їзну дорогу до переправи через Дніпро на Наводничах-Видубичах. Сучасна назва виникла під час

---

[70] Монастыри и храмы Киева: Справочник-путеводитель / Сост. священник Александр Кандий. – К., 2011. – 8-е изд. – С. 37.

[71] Ієвлева В. Пам'ятки індустріального розвитку Києва кінця XIX – першої третини XX століття / В. Ієвлева. – К. : Прес-КІТ, 2008. – С. 6

будівництва Набережного шосе у 1849–1853 рр., яке з'єднало Поділ з Ланцюговим мостом.[72]

Вздовж ділянки від Поштової площі до пам'ятника Магдебурзького права була здійснена забудова XIX – поч. XX ст. З кінця XIX ст. тут проходила трамвайна лінія, що з'єднувала Поділ з Дарницею. У 1897–1899 рр. на початковому відрізку з непарної сторони Набережного шосе було побудовано гавань, впорядковано окремі ділянки берега. У 1935–1938 рр. за проектом архітектора В. Осьмака була збудована набережна: частину берегової лінії вздовж Набережного шосе облаштовано підпірною стіною, облямовано гранітом, з металевою огорожею, побудовано широкі сходи до води.[73]

На початку 1950-х рр. було прокладено асфальтне шосе, у 1970–1980-і рр. проведено реконструкцію шосе та укріплення берега, після чого набережна набула сучасного вигляду. На Набережному шосе розташовано: Річковий вокзал, пристані, станція метрополітену «Дніпро»; з Лівобережжям зв'язує міст Метро, міст ім. Є. Патона, Парковий міст на Труханів острів. Поблизу Набережного шосе встановлено *пам'ятник Магдебурзького права* – важливий змістовний і архітектурний акцент у краєвиді правобережних дніпровських схилів.[74]

Невід'ємною складовою даного культурного ландшафту є *київські мости*. З літописів відомо про існування в давні часи біля Києва кількох мостових переправ через Дніпро, у тому числі першого (закладеного в 1115 р.) наплавного мосту, що з'єднав береги Дніпра в районі Видубицького монастиря. Є відомості про наплавний міст через Дніпро у XVII ст., а також про дерев'яні мости через численні київські річки – Либідь, Глибочицю,

---

[72] Безпалий В. Архітектура київської набережної / В. Безпалий // Соціалістичний Київ. – 1936. – № 2. – С. 20–22.

[73] Безпалий В. Архітектура київської набережної / В. Безпалий // Соціалістичний Київ. – 1936. – № 2. – С. 20–22.

[74] Мойсеєнко В. Набережна Дніпра / Віктор Мойсеєнко // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 800.

Киянку, Нивку, Сирець, Почайну, Скоморох та ін.[75]

У 1853 р. споруджено Ланцюговий міст – перший капітальний міст через р. Дніпро. Початок будівництву залізничних металевих мостів покладено у 1870 р., коли під керівництвом російського військового інженера Струве було зведено міст завдовжки близько 1,5 км через Дніпро. В 1915 р. через Петрівську алею було перекинуто пішохідний міст, який з'єднав Царський і Купецький парки. В 1929 р. споруджено другий залізничний металевий міст – Подільський. На початку Другої світової війни всі дніпровські мости було зруйновано.[76]

Після визволення Києва у 1943 р. було збудовано тимчасові дерев'яні низьководні автомобільний і залізничний мости, які у 1943–1944 рр. замінено висоководними дерев'яними. У 1945 р. став до ладу відбудований Подільський міст.[77]

На 1980 р. у Києві налічувалося 60 мостів (міських, відомчих, залізничних), з них 6 через Дніпро: автошляхові – ім. Є. Патона (1953 р.) і Московський міст, залізничні – Подільський і Дарницький (1949 р.), міст Метро (продовженням його є залізобетонний Русанівський міст) і пішохідний Парковий міст. Через гавань Дніпра на Рибальський півострів у 1963 р. було перекинуто залізобетонний вантовий міст довжиною 480 м, перший в СРСР міст такої конструкції. Венеціанську протоку у Гідропарку перетинає залізобетонний арковий міст довжиною 144 м, збудований у 1966 р. На

---

[75] Ієвлева В. П. Вплив історичних інженерних споруд на формування Київського міського ландшафту / В. П. Ієвлева // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень : зб. наук. праць / ред. кол. : Клочко В. І. (гол.), Сердюк О. М., Бобровський Т. А. [та ін.] ; Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень. – К. : Фенікс, 2010. – Вип. 5. – С. 155–156.

[76] Ієвлева В. П. Вплив історичних інженерних споруд на формування Київського міського ландшафту / В. П. Ієвлева // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень : зб. наук. праць / ред. кол. : Клочко В. І. (гол.), Сердюк О. М., Бобровський Т. А. [та ін.] ; Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень. – К. : Фенікс, 2010. – Вип. 5. – С. 155–156.

[77] Ієвлева В. П. Вплив історичних інженерних споруд на формування Київського міського ландшафту / В. П. Ієвлева // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень : зб. наук. праць / ред. кол. : Клочко В. І. (гол.), Сердюк О. М., Бобровський Т. А. [та ін.] ; Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень. – К. : Фенікс, 2010. – Вип. 5. – С. 155–156.

початку 1990-х рр. завершилося будівництво Південного мостового переходу (автомобільного та метро). У 2004 р. розпочалося будівництво двох нових мостів – Подільсько-Воскресенського (автомобільного та метро, будівництво триває) і Дарницького (залізнично-автомобільного, будівництво завершено).[78]

Парки та інші озеленені території що входять до території пам'ятки культурної спадщини, що розглядається:

Урочище Кирилівський Гай має площу 80 га, міститься у Шевченківському районі. Оголошено пам'яткою садово-паркового мистецтва рішенням виконкому Київської міськради від 20.03.1972 № 363. Цей гай є залишком колишніх великих широколистяних лісів. У ньому переважають липа, дуб, береза, осика та в'яз. Підлісок тут утворюють бруслини бородавчаста та європейська, глід та інші. Подекуди трапляються старі дерева дуба віком близько 200 років. Біля самого гаю стоїть Кирилівська церква, споруджена у XII ст. в урочищі Дорогожичі як собор родового монастиря чернігівських князів Ольговичів.[79] У районі церкви розміщені так звані Кирилівські печери – підземні галереї заввишки 1,8 м і завширшки 1,2 м, що ідуть під землею у різних напрямках.[80]

Парковий регулярний комплекс Дніпровського парку (Парк культури і відпочинку) розташований на Трухановому острові в Дніпровському районі міста. В радянські часи входив до складу Центрального парку культури і відпочинку, в роки незалежності – окремий парк. Загальна площа парку – 476,9 га. Перебуває на державному обліку як щойно виявлений об'єкт садово-паркового мистецтва.

---

[78] Рибаков М. О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва [XIX – поч. XX ст.] / М. О. Рибаков. – К. : Кий, 1997. – С. 354 – 368.

[79] Паспорт пам'ятки садово-паркового мистецтва «Кирилівський гай», 2009 р.

[80] Бобровський Т. Кирилівські печери, 11–12 ст. / Т. Бобровський // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 463.

Паркова зона включає в себе територію острова на південь від Московського мосту. З центральною частиною міста і прибережними парками на схилах Дніпра острів з'єднує Пішохідний міст. Від Пішохідного мосту і до Московського через парк прокладено алею, яка у 1990-х рр. отримала назву вул. Труханівська.

У часи Київської Русі на острові містилося поселення Ольжищі. У ІІ пол. XIX ст. на острові розмістилися 1-е та 2-ге відділення Дніпровського пароплавства з майстернями і селищем при них. На північ від них знаходилися яхт-клуб, заміський парк «Ермітаж», ресторан «Босфор», атракціони. У міжвоєнний період територія острова була остаточно приєднана до Києва і тут знаходилася міська зона відпочинку. Під час Другої світової війни окупанти спалили селище. У повоєнний час селище і виробництво вирішено не відновлювати, а влаштувати тут рекреаційну зону.[81] У 1950–1960-х рр. територію біля Пішохідного мосту та Матвіївської затоки було впорядковано, прокладено алеї, розбито квітники, збудовано спортивні майданчики, кафе, танцмайданчик, впорядковано пляж вздовж берега Дніпра (Центральний пляж). У Матвіївській затоці з'явилася спортивна база з водних видів спорту. На острові в межах парку є кілька баз відпочинку.[82]

Дніпровський парк («Парк імені В. М. Примакова», Наводницький парк) міститься в Печерському районі міста. Закладений на початку 1970-х рр. у зв'язку з облаштуванням набережної Дніпра. В плані – неправильний трикутник, що утворюється Набережним шосе, Дніпром та мостом ім. Є. Патона. Загальна площа парку – 13,82 га. З часу заснування і до 1993 р.

---

[81] Тямін М. Ю. Дніпро з островами в межах Києва / М. Ю. Тямін // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. праць / ред. кол. : Титова О. М. (гол.), Акуленко В. І., Гріффен Л. О. [та ін.] ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2008. – Вип. 13. – С. 96 - 97

[82] Шулькевич М. М. Киев: Архитектурно-исторический очерк / М. М. Шулькевич, Т. Д. Дмитренко. – Киев : Будівельник, 1978. – 5-е. вид. – С. 380

парк мав назву «Парк імені В. Примакова»,[83] а з 1993 р. має сучасну назву. У парку встановлено два пам'ятники: В. Примакову (1970) та Засновникам Києва (1982). Парк перебуває на державному обліку як щойно виявлений об'єкт історії.

Національний (Центральний) ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України розташований у Печерському районі (вул. Тимірязівська, 1). Площа 130,0 га. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва національного значення. Створений на крутих схилах Дніпра, в районі, що здавна називався Звіринцем. Роботи розпочались у 1935 р., коли сад було засновано як підрозділ Інституту ботаніки. У березні 1944 р. було визначено окремою науково-дослідною установою. У 1964 р., після закінчення першої черги будівництва, сад був відкритий для відвідування. Експозиції ботанічного саду створені за трьома основними принципами: ботаніко-географічним, систематичним та колекційним. Нині тут зібрана багата колекція насаджень, розміщена за ботаніко-географічним принципом. На окремих ділянках відтворено рослинність лісів рівнинної частини України, Українських Карпат (з імітацією двох найвищих гір України – Говерли і Петроса), Криму, Кавказу. Є флора з Середньої Азії, Алтаю та Західного Сибіру, Далекого Сходу. Крім того, рідкісні види рослин, включаючи ендеміки та релікти, представлені на окремій ділянці «Рідкісні види рослин України». Загальна площа цього типу експозицій складає 52 га.[84]

У композиції саду присутні: розарій з водоймами, кам'яний сад, партерна ділянка для входу, алеї, що ведуть до саду. Сад бузку був закладений у 1946 р., коли тут були висаджені сорти, привезені з Німеччини. Унікальним є дендрарій, розміщений на площі 30 га. У ботанічному саду, крім штучних насаджень, є і природна грабова діброва (площею біля 10 га), розташована в Пролісковій долині (поблизу Видубицького монастиря). Вона

---

[83] Шулькевич М. М. Киев: Архитектурно-исторический очерк / М. М. Шулькевич, Т. Д. Дмитренко. – Киев : Будівельник, 1978. – 5-е. вид. – С. 384 - 385

[84] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 10 - 11

демонструє залишок тих природних лісів, які вкривали більшу частину цієї території і складалися з дубів з домішкою граба, липи, ясеня, клена та інших видів, властивих дібровам лісостепу.[85]

На цій території існував Києво-Свято-Троїцький чоловічий монастир. Також у цій місцевості (Звіринець) знаходилась заміська резиденція Великого князя Київського Всеволода Ярославовича, сина Ярослава Мудрого та батька Володимира Мономаха – Красний двір.[86] Свято-Троїцький монастир, що виник на Звіринці у 1864 р., називався ще Іонівським – за ім'ям його засновника – отця Іони (в миру – Івана Мирошниченка). Монастир був заснований у 1864 р., а на поч. XX ст. тут вже було 45 різних житлових споруд. Після встановлення в Києві радянської влади монастир припинив своє існування. Троїцька церква довгий час була складським приміщенням, а у 1992 р. в ній відновились богослужіння.[87] Дещо нижче по схилу від саду бузку починається територія Видубицького монастиря.

У ботанічному саду зростають декілька старих дерев, пов'язаних з іменами видатних людей. Недалеко від Видубицького монастиря знаходиться так звана шовковиця Т. Шевченка. Це дерево свідчить про існування тутової плантації, яку заклали в давні часи монахи Видубицького монастиря. Неподалік один від одного в західній частині ботанічного саду зростають дуб М. Рильського і М. Гришка та дуб І. Козловського, липа видатного ботаніка Комарова.[88]

---

[85] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 10 - 11

[86] Нельгівський Ю. Центральний республіканський ботанічний сад АН УРСР / Юрій Нельгівський, Елла Піскова // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 1875–1877.

[87] Рилкова Л. Свято-Троїцький (Іонівський) Монастир / Людмила Рилкова // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 1150–1154.

[88] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 10 - 11

Печерський ландшафтний парк створений у 1981 р. на схилах, які спускаються від меморіального комплексу Національного музею історії України у Другій світовій війні до Дніпра. Площа парка близько 40 га. У основі композиції – регулярне розпланування, утворене за принципом симетрії. У центральній частині парка Співоче поле і сходи до Дніпровської набережної. Це місце є традиційним для проведення виставок квітів. Зелені насадження представляють: клен гостролистий, каштан кінський, береза бородавчата, хвойні, граб та декоративно-цінні породи чагарників.

Парк «Слава» площею 7,3 га розташований у Печерському районі на вул. Лаврській. Це один з наддніпровських парків, який з півдня замикає смугу паркових зелених масивів.[89] Створений комендантом Київської фортеці, генерал-лейтенантом О. Аносовим у 1895–1900 рр. Аносівський парк (його ще називали Комендантським садом) був найбільш доступним з київських парків.[90] Тут були силоміри, ваги, гімнастичні кільця, турніки, атракціони тощо. Маленька гармата в саду кожного дня о 12 годині сповіщала про початок обідньої перерви. Після реконструкції парку у 1957 р. на його території було споруджено меморіал з пам'ятником Вічної Слави на Могилі Невідомого солдата. Від головного входу до меморіалу веде Алея загиблих героїв, довжиною 60 м. По обидва її боки розташовані могили 34-х полеглих воїнів. Алея обсаджена з двох боків щільним 2,5-метровим боскетом з 3-х рядів грабу звичайного. Боскет із стриженого граба виконано двоярусним, що створює враження про більші розміри цієї тераси парку. В озелененні парку використані ясен звичайний, клен гостролистий та інші види кленів, тополя пірамідальна, дуби, липи, берези, черемха, калина, верби, берест (в'яз граболистий).[91]

---

[89] Вічної Слави парк / Київ : Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1981. – С. 110.
[90] Шулькевич М. М. Киев: Архитектурно-исторический очерк / М. М. Шулькевич, Т. Д. Дмитренко. – Киев : Будівельник, 1978. – 5-е. вид. – С. 380 - 381
[91] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 61

У 2008 р. на території парку споруджено Меморіальний комплекс пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні.

Парк «Аскольдова могила» має площу 20 га і міститься в Печерському районі біля Паркової дороги. Оголошено пам'яткою садово-паркового мистецтва рішенням виконкому Київської міськради від 20.03.1972 № 363.[92] Тут з давніх часів знаходилось кладовище, яке з другої половини XIX ст. стало місцем поховання заможних та видатних громадян міста. Тут, зокрема, були могили видатного театрального діяча, засновника київського драматичного театру М. Соловцова і відомого військового льотчика П. Нєстєрова.[93] У 1918 р. тут були поховані студенти, які загинули в бою з більшовиками під Крутами. У 1943 р. Аскольдова могила була одним з місць поховання солдатів, загиблих в боях за визволення Києва. Пізніше ці поховання перенесені на різні кладовища. У 1935–1936 рр., коли у Києві масово знищувалися церкви, було прийнято рішення про організацію на Аскольдовій могилі парку. За час його існування тут неодноразово проводились реконструкції.[94]

Частину парку можна віднести до регулярного ландшафту, де розташовані системи терас і алейних посадок на них. Елементи регулярного ландшафту (рядові посадки) зустрічаються також вздовж деяких доріжок. Інша частина парку належить до лісового типу садово-паркового ландшафту. В парку зростає загалом 65 видів і форм дерев і чагарників: 6 хвойних, 59 листяних. Серед листяних – 35 видів дерев, 20 видів кущів, 1 вид ліан.[95]

---

[92] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 56

[93] Київ. Провідник / За ред. Федорова Ернста. – К., 1930. – С. 473 - 474

[94] Проценко Л. Аскольдова могила / Людмила Проценко // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 177–178.

[95] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 56

Маріїнський парк має площу 8,9 га й міститься на дніпровських схилах у Печерському районі на вул. Грушевського. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва національного значення. Закладено його було у 1876 р. за проектом садівника О. Недзельського перед Маріїнським палацом на місці колишнього палацового плацу, де відбувались військові паради. За період свого існування парк мав різні назви: Двірцевий, Олександрівський, Радянський, нині – Маріїнський. Парк спланований у пейзажному (англійському) стилі, для якого характерні великі газони з групами чагарників, відсутність симетрії в розміщенні алей та інші елементи вільного розпланування.[96] У 1890 р. в парку було побудовано церкву Олександра Невського (зруйнована в 30-ті рр.), наприкінці XIX ст. – фонтан. У 1938 р. був споруджений комплекс будівель ортопедичного інституту (зараз Міністерство охорони здоров'я). У центральній частині парку на могилі генерала М. Ватутіна у 1948 р. було споруджено пам'ятник роботи Є. Вучетича. У парку зростає 79 видів і 14 форм дерев та кущів.[97]

Міський сад площею 10 га міститься на схилах київських пагорбів між нинішніми Маріїнським та Хрещатим парками в Печерському районі на вул. Грушевського. Оголошено пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення рішенням виконкому Київської міськради від 20.03.1972 № 363.[98]

Це найстаріший в місті Києві регулярний парк. Він був закладений за проектом, розробленим у 1748 р. майстрами садово-паркового мистецтва Д. Фоком та Л. Гофмейстером під керівництвом архітектора Б. Растреллі (?). Тоді він називався Царським садом. При закладці парку було висаджено більше 13 тисяч саджанців. Основу складали місцеві дерево-чагарникові

---

[96] Іваненко І. Благоустрій території Маріїнського палацу в м. Києві в період реставрації 1979-1982 рр. (За матеріалами науково-реставраційного звіту інституту «Укрпроектреставрація») / Ірина Іваненко, Амелія Шамраєва // Культурна спадщина Києва. – К. : АрТек, 2003. – С. 44–55.

[97] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 17

[98] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 57

породи: берези, липи, шовковиця, малина. Саджанці берези доставлялись із зелених масивів Видубицького монастиря, липи – з Куренівки, Сирця і інших передмість, шовковиця у великій кількості зростала на місці заснування парку. У 1763 р. в парку було висаджено більше 700 саджанців вишні, 15 тисяч саджанців слив і волоського горіха. З Подільської губернії сюди привезли персики і абрикоси, з Петербурга – лаврові дерева. Значну частину парку займали виноградники – тут налічувалось біля 14 тисяч кущів винограду.[99] Плоди з Царського саду відправлялись до Петербурга і Москви та перероблялись у «конфетюрні» палацу на кондитерські вироби. У 1848 р. в парку були прокладені алеї і доріжки, що вели від Маріїнського палацу до великого розарію, що називався «Долиною Троянд» та ставка, що знаходились на місці нинішнього стадіону «Динамо», до оранжерей та виноградників. Тут знаходився відомий на весь Київ кафешантан «Шато-де-Флер». Для загального користування сад був відкритий лише наприкінці XIX ст.[100]

На місці нинішньої Петровської алеї була гора – так званий Наддніпрянський пагорб. У 1903–1912 рр. тут була прокладена проїзна дорога, яка отримала назву «Алея імператора Петра І». Ця алея відкрила вихід до дніпровських схилів. У 1910 р. через неї перекинули парковий міст, виготовлений на заводі Гретера і Криванека (нині – завод «Більшовик») за проектом професора Є. Патона. В народі цей міст зветься Чортовим, або мостом Поцілунків. У 1983 р. конструкція мосту була замінена її точною копією. Петровська алея розділила Царський сад на два парки: Купецький сад (Піонерський, нині Хрещатий) і Царський (Першотравневий, нині Міський).[101]

---

[99] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 57

[100] Київ. Провідник / За ред. Федорова Ернста. – К., 1930. – С. 406

[101] Рибаков М. О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва [XIX – поч. XX ст.] / М. О. Рибаков. – К. : Кий, 1997. – С. 129

У парку встановлені паркові скульптури М. Заньковецької та Лесі Українки.[102] Тут є естрада, де влітку проходять концерти. Серед насаджень переважають клен гостролистий, ясен звичайний, робінія звичайна. Є групи старих лип, біля входу з вулиці Грушевського – старі дуби та тополі чорні. Збереглися й інші представники лісової флори – в'яз та граб, а в трав'яному покриві – медунка, пшінка, проліска.[103]

Парк Хрещатий розташовано біля Європейської площі на схилах Дніпра у Печерському районі. Площа 11,9 га. Оголошено пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення рішенням виконкому Київської міськради від 20.03.1972 № 363.[104]

Південна та південно-східна частина цього парку раніше входила до Царського саду. З 1882 р., коли було збудовано будинок Купецького зібрання (нині – філармонія), ця частина парку була передана в оренду Раді Купецького зібрання і стала називатись Купецьким садом. У 1899–1901 рр. в ньому було збудовано літній театр Купецького зібрання, у 1936–1937 рр. – кінотеатр «Дніпро». В радянські часи парк називався Пролетарським, а з 1935 р. – Піонерським парком.[105] Після Другої світової війни було реконструйовано вхід у парк: споруджено гранітні сходи з фонтаном-каскадом, побудовано відкритий Музичний театр-ротонду з амфітеатром для слухачів. У нижній частині парку, що прилягає до Володимирського узвозу, обладнано містечко ігрових атракціонів. У 1982 р. у парку було споруджено монумент Возз'єднання України з Росією.[106]

---

[102] Міський сад, 18–20 ст. / Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 730–732.

[103] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 57

[104] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 59

[105] Шулькевич М. М. Киев: Архитектурно-исторический очерк / М. М. Шулькевич, Т. Д. Дмитренко. – Киев : Будівельник, 1978. – 5-е. вид. – С. 371

[106] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 59

Зараз парк є багатоярусним сквером з монументальними сходами та зеленими терасами. Над крутим схилом до Дніпра влаштовано бельведер, з якого відкривається чудовий краєвид.[107] Основу рослинності парку складають види природної флори: клен, липа, ясен, в'яз. У повоєнні роки висаджено багато хвойних порід, беріз, а також тис ягідний, модрину, ялицю, оцтове дерево, катальпу та інші види декоративних форм. Загалом тут зростає близько 30 видів дерев і чагарників.[108]

Парк «Володимирська гірка» розташований на краю Старокиївського плато, переважно на схилі корінного правого берега долини Дніпра біля вул. Трьохсвятительської. Площа 10,6 га. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва національного значення.[109]

Ця територія здавна називалася Михайлівською горою через розташування тут Михайлівського Золотоверхого собору та однойменного монастиря. Закладання парку розпочалось у 1839 р., а 28 вересня 1853 р. тут відкрили пам'ятник св. Володимиру – хрестителю та просвітителю Русі.[110] Наприкінці 90-х років XIX ст. було докладено чималих зусиль для реконструкції схилів та створення тут справжнього парку. Підсипалася Михайлівська гора, створювались нові тераси та майданчики. В травні 1905 р. в парку був збудований фунікулер, довжиною 238 м, остання реконструкція якого здійснена у 1983–1984 рр. Збереглися старі алеї, що йшли вздовж стін монастиря по середній терасі до пам'ятника. Схил до

---

[107] Нельгівський Ю. Парк Хрещатий / Юрій Нельгівський, Тетяна Трегубова // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 897–900.

[108] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 59

[109] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 16

[110] Нельгівський Ю. Парк «Володимирська Гірка» / Юрій Нельгівський, Елла Піскова // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 3. С – Я ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2011. – 1217–2197 с. Режим доступу : http://history.org.ua/LiberUA/966-95478-2-2-2/966-95478-2-2-2.pdf. – С. 891–892.

вул. Володимирський узвіз вкритий майже суцільним насадженням клена гостролистого, ясена звичайного, робінії та інших порід. Всього в парку росте 93 види та 10 форм дерев та кущів.[111]

Парк «Пейзажна алея» розташовано поблизу урочищ Гончарі й Кожум'яки. Алея була прокладена на початку 1980-х рр. за проектом архітектора А. Мілецького. Вона пролягає по лінії оборонних споруд X–XIII ст. Мета її створення – дати можливість огляду туристами видів Подолу і Задніпров'я з висот історичного Верхнього міста. Пейзажна алея проектувалася як частина комплексу архітектурно-історичного заповідника «Стародавній Київ», який повинен був охопити території історичних місць, що складали стародавній Київ. Також планувалася організація Археологічного музею просто неба, Музею містобудування XIX ст. і народних ремесел, а також реконструкція Андріївського узвозу, будівництво Інституту археології АН УРСР і Археологічного музею тощо.[112] Зі всього задуманого була реалізована тільки «Пейзажна алея», з якої відкриваються прекрасні види Києва.

---

[111] Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – С. 16

[112] Милецкий А. М. Парк-музей «Древний Киев» / А. М. Милецкий, П. П. Толочко. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 74–85.

3. ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ І РЕЖИМІВ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЇ ТА ЗОН ОХОРОНИ ПАМ'ЯТКИ

При розробці даної документації авторський колектив керувався всією сукупністю нормативно-правових і методичних документів, які формують сучасну нормативну та методичну базу таких досліджень.

Предметом охорони пам'ятки «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпро» є:

- природний ландшафт з усіма його складовими: геологічна будова, гідрографічна мережа, орографія, рослинність, її розміщення та дендрологічний склад;
- загальна розпланувальна структура території;
- об'ємно-просторова композиція з усіма її цінними складовими, що формують панорами і перспективи в рамках даного культурного ландшафту, форма забудови;
- складові, розташовані на території пам'ятки, перелічених у паспорті, у т. ч. й доповнюючі історичні нашарування, які не спотворюють ландшафт і є його невід'ємними складовими;
- історико-меморіальна цінність території, пов'язана з історичними подіями та розвитком духовного життя, культури і мистецтва м. Києва і України.

Територію пам'ятки визначено в паспорті пам'ятки. Даною роботою проведено уточнення меж пам'ятки відповідно до актуалізованої підоснови м. Києва та кадастру м. Києва, наданих у складі вихідної документації, з метою встановлення необхідних і достатніх умов, при яких забезпечується фізичне збереження об'єкта культурної спадщини і його цільове функціональне використання.

Території пам'яток належать до земель історико-культурного призначення, включаються до державних земельних кадастрів, планів

землекористування, проектів землеустрою, іншої проектно-планувальної та містобудівної документації.

Зони охорони пам'яток є складовою частиною охоронного зонування як містобудівного засобу збереження об'єктів культурної спадщини. До охоронного зонування, крім зон охорони пам'яток відносяться території пам'яток та території державних історико-культурних заповідників.

Відповідно до статті 34 Закону України «Про охорону культурної спадщини» та статті 53 Земельного кодексу України, землі, на яких розташовані пам'ятки, належать до земель історико-культурного призначення та включаються до державних земельних кадастрів, планів землекористування, проектів землеустрою, іншої проектно-планувальної та містобудівної документації.

Також Земельним кодексом України передбачено «створення охоронних зон навколо об'єктів культурної спадщини з метою охорони і захисту їх від несприятливих антропогенних впливів» (ст. 112, п. 1б); із забороною діяльності, яка шкідливо впливає або може вплинути на додержання режиму використання таких земель» (ст. 54, п. 2).

Земельний кодекс України (від 25.10.2001 р. із змінами та доповненнями) у складі статті 19 визначає серед інших категорій земель землі історико-культурного призначення. До них належать землі, на яких розташовані історико-культурні заповідники, історичні або меморіальні будинки, садиби, пам'ятні місця, кургани, городища, залишки фортець, поселень, архітектурні ансамблі і комплекси, історичні центри, квартали, площі, залишки стародавнього планування і забудови міст та інших населених пунктів, архітектурні споруди, садово-паркові комплекси, фонова забудова (ст. 53). Створення охоронних зон навколо історико-культурних заповідників, архітектурних ансамблів, інших об'єктів культурної спадщини передбачено статтями 54 та 112. Також у статтях 83 та 84 зазначено, що землі історико-культурного призначення не можуть передаватись у приватну власність

Враховуючи мету та завдання даної розробки, пріоритетним є Закон України «Про охорону культурної спадщини» (від 08.06.2000 зі змінами та доповненнями), який містить принципові та важливі визначення, на яких ґрунтується дана робота.

Згідно з Законом України «Про охорону культурної спадщини», з метою захисту традиційного характеру середовища окремих пам'яток, їх комплексів (ансамблів), історико-культурних заповідників, історико-культурних заповідних територій навколо них повинні мають встановлюватися зони охорони пам'яток: охоронні зони, зони регулювання забудови, зони охоронюваного ландшафту, зони охорони археологічного культурного шару (пункт 1, стаття 32).

Охоронна зона – територія, що виділяється для збереження найближчого середовища пам'ятки, головним чи суттєвим елементом якого вона є, а також для створення оптимальних умов огляду пам'ятки, забезпечення належного її функціонування, охорони від вібрацій, забруднень, затоплення, підтоплення та інших негативних техногенних і природних впливів. Для забезпечення збереження окремо розташованих пам'яток культурної спадщини та їх найближчого оточення встановлюються охоронні зони для кожної з них. Режим використання території, встановлений у цих зонах, має забезпечити фізичне збереження, сприятливе візуальне сприйняття пам'яток, їх доцільне використання, впорядження (благоустрій) території.

Зона регулювання забудови – забудована чи призначена під забудову територія за межами охоронної зони пам'яток культурної спадщини, що визначається для збереження домінуючої ролі пам'яток у композиції і пейзажі населеного пункту. У межах зони регулювання забудови передбачається збереження історичного розпланування (або його елементів), цінної забудови і ландшафту, умов видового розкриття пам'яток, знесення дисгармонійних споруд, дотримання умов гармонійного сполучення нових споруд з історичною забудовою. Нове будівництво в межах зазначеної зони

регламентується: за функціональним призначенням; по висоті і довжині будинків; за композиційними прийомами, матеріалами, кольором та стильовими характеристиками. Регулюється також благоустрій, озеленення та інші складові середовища.

Зона охоронюваного ландшафту – природна чи переважно природна з розосередженою історичною забудовою територія за межами охоронної зони, з якою пам'ятки складають єдине композиційно-пейзажне ціле, яка встановлюється для збереження характерного історичного природного оточення пам'яток та відіграє разом з ними важливу роль в образі населеного пункту або окремого пейзажу.

3.1 Межі території та зон охорони пам'ятки

3.1.1 Межа території пам'ятки

Даною роботою межі території уточнені з урахуванням актуалізованої підоснови та кадастрової карти м. Києва. Охоронна зона співпадає з територією пам'ятки.

Межі території пам'ятки пролягають: від Дніпровської набережної на південний захід по Дарницькому мосту; далі на південний захід по Наддніпрянському шосе до перетину з Залізничним шосе; далі на південний захід по Залізничному шосе до перетину з вул. Тимірязєвською; далі на південь по вул. Тимірязєвській до перетину з вул. Бастіонною; далі на північний захід по вул. Бастіонній до перетину з вул. Болсуновською; далі на північ по вул. Болсунівській до перетину з бульваром Дружби Народів; далі на північний схід по бульвару Дружби Народів до перетину з Верхнім провулком; далі на північний захід та південний захід по Верхньому провулку; далі на північ по західній межі Звіринецького кладовища до вул. Старонаводницької; далі на південний схід по вул. Старонаводницькій до перетину з вул. Лаврською; далі на північ по вул. Лаврській; далі на північний захід по вул. Івана Мазепи; далі на північний захід по вул. Михайла Грушевського; далі на північний захід по

вул. Трьохсвятительській; далі на захід по вул. Велика Житомирська; далі на захід по вул. Січових Стрільців; далі на північний схід по Глибочицькому проїзду до перетину з вул. Соляною; далі на північ по вул. Соляній до перетину з вул. Отто Шмідта; далі на захід по вул. Отто Шмідта до перетину з вул. Татарською; далі на північний захід по вул. Татарській; далі на північний захід по вул. Нагірній, перетинаючи Подільський узвіз до вул. Макарівської; далі на південний захід та північ по межі території пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Кирилівський Гай» (визначеної паспортом пам'ятки) до вул. Олени Теліги; далі на північний схід по вул. Олени Теліги до перетину з вул. Кирилівською; далі на південний схід по вул. Кирилівській до перетину з вул. Юрківською; далі на північний схід по вул. Юрківській до перетину з вул. Набережно-Луговою; далі на схід та південний схід по вул. Набережно-Луговій до Гаванського мосту; далі на північний схід по Гаванському мосту; далі на північний схід по вул. Набережно-Рибальській до Подільсько-Воскресенського мостового переходу; далі на північний схід вздовж Подільсько-Воскресенського мостового переходу до садово-дачних ділянок «Русанівські сади»; далі на південний схід та південь по західній межі Русанівських садів до вул. Микільсько-Слобідської; далі на південь по вул. Микільсько-Слобідській до вул. Русанівська набережна; далі на південь по вул. Русанівська набережна до Дніпровської набережної; далі на південь по Дніпровській набережній до Дарницького мосту.

Площа території пам'ятки – 2827,40 га.

3.1.2 Межа зони регулювання забудови

Для пам'ятки визначено дві зони регулювання забудови: північна та центральна.

Враховуючи рельєфні характеристики правого берега Дніпра, максимальна відстань, на якій спостерігаються архітектурні домінанти – 4 км. Найбільш суворо повинні охоронятися панорами найбільш цінної

історичної нагірної прибережної частини Києва від Звіринецького пагорбу до Замкової гори з існуючими домінантами. З огляду на це, центральна зона регулювання забудови для пам'ятки ландшафту, яка обмежує максимальну висотність об'єктів нового будівництва для збереження історичної панорами центральної частини правого берега Дніпра була визначена в межах бульв. Лесі Українки.

Межа центральної зони регулювання забудови проходить: від Бесарабської площі по вул. Басейній; далі по бульв. Лесі Українки; далі по вул. Михайла Бойчука; далі по провулку, що веде до вул. Звіринецької, в районі вул. Миколи Соловцова; далі по вул. Звіринецькій до території пам'ятки ландшафту.

Для забезпечення збереження видового розкриття північної частини пам'ятки, була визначена північна зона регулювання забудови.

Межа північної зони регулювання забудови проходить: по вул. Олени Теліги від перетину з вул. Кирилівською до перетину з вул. Новокостянтинівською; далі на південний схід по вул. Новокостянтинівській до перетину з вул. Заводською; далі на північний схід по вул. Заводській; далі на північ, північний схід та схід по вул. Електриків до перетину з вул. Набережно-Рибальською; далі на південний захід по вул. Набережно-Рибальської до території пам'ятки ландшафту.

Площа центральної зони регулювання забудови складає: 521,49 га.

Площа північної зони регулювання забудови складає: 428,98 га.

3.1.3 Межа зони охоронюваного ландшафту

Межа зони охоронюваного ландшафту прилягає до території пам'ятки з північної, південної та східної сторін, відповідно до розпорядження Київської міської державної адміністрації від 25.12.2007 № 1714, окрім територій, що увійшли до території пам'ятки ландшафту.

3.2 Режими використання території та зон охорони пам'ятки

3.2.1 Режим використання території пам'ятки ландшафту та історії «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра»:

- забороняється діяльність, що негативно впливає або може негативно вплинути на стан збереження пам'яток та об'єктів культурної спадщини, режим їх охорони та використання
- забезпечується збереження загальної розпланувальної структури, пам'яток та об'єктів культурної спадщини, елементів історичного упорядження;
- забезпечується збереження об'ємно-просторової композиції з усіма її цінними складовими, що формують панорами і перспективи в рамках даного культурного ландшафту, форми забудови;
- необхідність проведення археологічних досліджень і музеєфікації археологічних об'єктів; заборону розкопування "на знесення" археологічного культурного шару; необхідність резервації нерозкопаних ділянок культурного шару як еталону на майбутнє;
- забезпечення сприятливого для пам'яток гідрологічного режиму, пожежної безпеки, захисту від динамічних навантажень та інших негативних техногенних і природних впливів;
- запровадження диференційованого режиму використання територій на різних ділянках у межах даної ландшафтної пам'ятки, залежно від особливостей історико-культурної цінності кожної ділянки;
- проведення робіт щодо реставрації і пристосування пам'яток культурної спадщини, упорядження та озеленення території за спеціальними проектами, погодженими місцевим органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини;

- містобудівні, архітектурні та ландшафтні перетворення, будівельні, меліоративні, шляхові, земляні роботи у межах території пам'ятки здійснюються за погодженням місцевим органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини.

Територія пам'ятки розподіляється на дві категорії:

I – нова капітальна забудова не допускається (до неї увійшли території: Києво-Печерської лаври, Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.; пам'яток садово-паркового мистецтва та парків, Кирилівської церкви, Покровського монастиря, акваторія Дніпра, острови, набережні та прибережні території);

II – території, де нове будівництво обмежується за висотністю, щільністю та характером забудови.

I – нова капітальна забудова не допускається (до неї увійшли території: Києво-Печерської лаври, Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.; пам'яток садово-паркового мистецтва та парків, Кирилівської церкви, Покровського монастиря, акваторія Дніпра, острови, набережні та прибережні території):

До території пам'ятки ландшафту входять території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника та Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ».

Режим використання територій історико-культурних заповідників:

У межах історико-культурного заповідника забороняється діяльність, що негативно впливає або може негативно вплинути на стан збереження об'єктів культурної спадщини, режим їх охорони та використання.

Містобудівні, архітектурні та ландшафтні перетворення, будівельні, меліоративні, шляхові, земляні роботи, проведення масових і видовищних заходів у межах історико-культурного заповідника здійснюються за

погодженням з органом, до сфери управління якого належить історико-культурний заповідник.

Межі, зон охорони, обсяги і строки проведення робіт з консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту і пристосування об'єктів культурної спадщини, благоустрою історико-культурного заповідника, а також заходи з охорони і використання об'єктів культурної спадщини, збереження і відтворення традиційного характеру середовища визначаються у плані організації території історико-культурного заповідника.

На території пам'ятки ландшафту розташовані парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва національного значення:

Центральний (національний) ботанічний сад ім. М. Гришка НАН України - парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва національного значення (постанова колегії Держкомприроди від 22.07.1972 р. № 22, статус ботанічного саду затверджено постановою Ради Міністрів УРСР від 22.07.1983 р. № 311). Площа 130,0 га.

Режим використання ботанічних садів:

Ботанічні сади створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної і освітньої роботи.

Ботанічні сади загальнодержавного значення є науково-дослідними природоохоронними установами.

Ботанічним садам місцевого значення у встановленому порядку може бути надано статус науково-дослідної установи.

Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання і надаються ботанічним садам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.

На території ботанічних садів забороняється будь-яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню колекцій флори.

У межах ботанічних садів для забезпечення необхідного режиму охорони та ефективного використання можуть бути виділені зони:

- експозиційна - її відвідування дозволяється в порядку, що встановлюється адміністрацією ботанічного саду;
- наукова - до складу зони входять колекції, експериментальні ділянки тощо, на відвідування її мають право лише співробітники ботанічного саду у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також спеціалісти інших установ з дозволу адміністрації саду;
- заповідна - відвідування її забороняється, крім випадків, коли воно пов'язано з проведенням наукових спостережень;
- адміністративно-господарська.

На території пам’ятки ландшафту розташовані парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва:

Маріїнський парк - парк-пам’ятка садово-паркового мистецтва національного значення (постанова Ради Міністрів УРСР від 29.01.1960 № 105, перезатверджено постановою колегії Держкомприроди УРСР від 30.08.1990 р. № 18). Площа 8,9 га. Міститься на дніпровських схилах у Печерському районі на вул. Грушевського.

Парк «Володимирська гірка» - парк-пам’ятка садово-паркового мистецтва національного значення (Постанова РМ УРСР від 29.01.1960 р. № 105, перезатверджено постановою колегії Держкомприроди УРСР від 30.08.1990 р. № 18). Площа 10,6 га. Розташований на краю Старокиївського плато, переважно на схилі корінного правого берега долини Дніпра біля вул. Трьохсвятительської.

Парк «Слава» - пам’ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення (рішення виконавчого комітету Київської міськради народних

депутатів від 20.03.1972 № 363). Площа 7,3 га. Розташований у Печерському районі на вул. І. Мазепи.

Предметом охорони пам'ятки, відповідно до паспорту, є: загальна розпланувальна мережа, ландшафт, панорами, які розкриваються з оглядових майданчиків на Дніпро і Лівобережжя, а також ті, що відкриваються на парк та обеліск Слави з боку вул. І. Мазепи та площі Слави. Предметом охорони є складові комплексу парку.

Парк «Аскольдова могила» - пам'ятка садово-паркового мистецтва (рішення виконкому Київської міськради від 20.03.1972 р. № 363). Площа 20,0 га. Міститься в Печерському районі біля Паркової дороги.

Міський сад - пам'ятка садово-паркового мистецтва (рішення виконкому Київської міськради від 20.03.1972 р. № 363). Площа 10,0 га. Міститься на схилах київських пагорбів між нинішніми Маріїнським та Хрещатим парками в Печерському районі на вул. Грушевського.

Предметом охорони пам'ятки, відповідно до паспорту, є: загальна планувальна мережа, ландшафт, панорами, які розкриваються на парк з боку набережної Дніпра, Європейської площі, вул. Грушевського, лівого берега Дніпра. Предметом охорони також є складові, розташовані на території парку.

Парк Хрещатий - пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення (рішенням виконкому Київської міськради від 20.03.1972 р. № 363). Площа 11,9 га. Розташовано біля Європейської площі на схилах Дніпра у Печерському районі.

Предметом охорони пам'ятки, відповідно до паспорту, є: загальна планувальна мережа, ландшафт, панорами, які розкриваються з оглядового майданчика в бік Дніпра та на сам парк з боку набережної Дніпра, Володимирської гірки, Володимирського узвозу та Європейської площі. Предметом охорони також є складові, розташовані на території парку.

Парк "Кирилівський гай" - пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення (рішення виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 20.03.1972 № 363). Площа – 80,0 га.

Предметом охорони пам'ятки, відповідно до паспорту, є: історичний ландшафт, залишки Кирилівського цвинтаря.

Парковий регулярний комплекс Дніпровського парку - щойно виявлений об'єкт культурної спадщини садово-паркового мистецтва (Наказ Управління охорони пам'яток історії, культури та історичного середовища від 04.02.2002 № 11).

Режим використання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва:

На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва забороняється будь-яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує їх збереженню.

На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва забезпечується проведення екскурсій та масовий відпочинок населення, здійснюється догляд за насадженнями, включаючи санітарні рубки, рубки реконструкції та догляду з підсадкою дерев і чагарників ідентичного видового складу, замість загиблих, вживаються заходи щодо запобігання самосіву, збереження композицій із дерев, чагарників і квітів, трав'яних газонів.

На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва може проводитися зонування відповідно до вимог, встановлених для ботанічних садів.

Утримання та реконструкція парків-пам'яток садово-паркового мистецтва провадиться за проектами, що розробляються спеціалізованими науковими та проектними установами і затверджуються органами, у підпорядкуванні яких перебувають ці парки, за погодженням з:

центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища - щодо парків-пам'яток садово-паркового мистецтва національного значення;

органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях – щодо парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення.

На території пам'ятки ландшафту розташовані парки:

Парк культури і відпочинку (Труханів острів). Площа - 476,9 га.

Печерський ландшафтний парк. Площа - 40 га. Створений у 1981 р. на схилах, які спускаються від меморіального комплексу Національного музею Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. до Дніпра. У центральній частині парка Співоче поле і сходи до Дніпровської набережної.

Наводницький парк. Площа - 13,82 га. В плані – неправильний трикутник, що утворюється Набережним шосе, Дніпром та мостом ім. Є. Патона.

На території пам'ятки ландшафту розташовані острови, які входять до регіонального ландшафтного парку «Дніпровські острови» (рішення Київської міської ради від 23.12.2004 р. № 878/2288):

острів Долобецький

острів Венеціанський

Режим використання регіональних ландшафтних парків:

Регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення.

На регіональні ландшафтні парки покладається виконання таких завдань:

- збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів;

- створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів;
- сприяння екологічній освітньо-виховній роботі.

На території регіональних ландшафтних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей проводиться зонування з урахуванням вимог, встановлених для територій національних природних парків.

Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів і порядок його реалізації затверджуються державним органом, який прийняв рішення про організацію парку.

На території пам'ятки ландшафту розташовано комплексні пам'ятки природи місцевого значення:

«Дніпровські кручі» - комплексна пам'ятка природи місцевого значення (рішення Київської міської ради від 15.03.2007 р. № 254/915 «Про оголошення комплексними пам'ятками природи місцевого значення територій та об'єктів»). Площа 105,3 га. Схили вздовж Набережного шосе від Пішохідного мосту через р. Дніпро до мосту Патона.

«Замкова гора» - комплексна пам'ятка природи місцевого значення (рішення Київської міської ради від 15.03.2007 р. № 254/915 «Про оголошення комплексними пам'ятками природи місцевого значення територій та об'єктів»). Площа 5,9 га. Схили між Андріївським узвозом, урочищем Гончарі-Кожум'яки, Житнім ринком та Свято-Флорівським жіночим монастирем.

<u>Режим використання пам'яток природи:</u>

Пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, з метою збереження їх у природному стані.

На території пам'яток природи забороняється будь-яка діяльність, що загрожує збереженню або призводить до деградації чи зміни первісного їх стану.

Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених пам'ятками природи, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

Також на території пам'ятки ландшафту розташовано велику кількість пам'яток природи у вигляді окремих дерев, які відносяться до природно-заповідного фонду України.

Рекреаційні території:

На островах вже існує забудова (Гідропарк, бази відпочинку та спортивні бази на Трухановому острові), вона в цілому не порушує структури ландшафту, тому може існувати далі, але без підвищення поверховості (у разі реконструкції).

На території Труханового острова розташовано щойно виявлений об'єкт культурної спадщини садово-паркового мистецтва - Парковий регулярний комплекс Дніпровського парку, II пол. XVIII ст., 1852, 1945-48 рр., Труханів острів (наказ Управління охорони пам'яток історії, культури та історичного середовища від 04.02.2002 № 11), який потребує розроблення облікової документації з визначенням меж території парку.

Острів Труханів, острів Венеціанський, оз. Видубецьке та прибережна територія лівого берега Дніпра: рекреаційна зона; територія для розвитку паркової інфраструктури з забороною зведення капітальних споруд та будівель; де дозволяється розміщення будівель та тимчасових споруд громадського обслуговування за спеціальними інженерно-технічними рішеннями в обгрунтованих відповідним чином випадках на візуально ізольованих ділянках (висота не повинна перевищувати 9 м), без порушення структури ландшафту.

Дозволяється зведення об'єктів санітарно-гігієнічного призначення (громадські вбиральні) максимальною висотою до 4 м.

Режим використання території пам'яток археології та щойно виявлених об'єктів археологічної спадщини, розташованих в межах пам'ятки «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпро»:

В межах територій пам'яток археології та щойно виявлених об'єктів археологічної спадщини встановлюється єдиний режим використання, що відповідає наступним вимогам:

- в межах територій пам'яток археології зберігаються об'єкти археологічної спадщини відповідно до визначеного для них предмета охорони, а також ландшафтні елементи, пов'язані з збереженими ділянками стародавніх укріплень (вали, рови та ескарпи);
- на пам'ятках археології дозволяється здійснення наукових археологічних досліджень за умов подальшої консервації та музеєфікації (у тому числі in situ) виявлених старожитностей, а також збереження недоторканих (резервних) ділянок культурного шару для їх дослідження у майбутньому;
- в межах територій пам'яток археології також дозволяється здійснення впорядкувальних робіт з благоустрою території, виконання протизсувних заходів, прокладання інженерних мереж за умови дотримання трас вже існуючих комунікацій;
- нове будівництво дозволяється лише в межах існуючої забудови і лише в обсягах і формах, які відповідають традиційному характеру середовища;
- у виключних випадках, за проектами, погодженими з органами управління у сфері охорони культурної спадщини, допускається немасштабне нове будівництво на незабудованих ділянках територій за умов відсутності на цих ділянках об'єктів, що потребують консервації та музеєфікації in situ;
- будь-які проекти щодо землеустрою, будівництва, протизсувних та інших інженерних заходів, археологічних досліджень, реставрації

пам'яток, реконструкції та благоустрою території в межах пам'яток повинні погоджуватись з державними органами управління у сфері охорони культурної спадщини;

- будь-яким земляним роботам (у тому числі, пов'язаним з новим будівництвом та інженерними заходами) у межах території пам'ятки повинні передувати наукові археологічні розкопки (з метою дослідження археологічного культурного шару) та спелео-археологічні розвідки (з метою виявлення стародавніх підземних споруд), а самі земляні роботи повинні здійснюватись за спеціальним дозволом державного органу управління у сфері охорони культурної спадщини під наглядом фахівця-археолога.

II – території, де нове будівництво обмежується за висотністю, щільністю та характером забудови.

Значна частина території пам'ятки ландшафту зонована відповідно до затвердженої науково-проектної документації. В ході проведеного дослідження, автори роботи погоджуються з режимами та висотними параметрами, визначеними у зазначеній документації. Таким чином, вони інтегруються в цю науково-проектну документацію. Що стосується буферної зони Софії Київської та охоронної зони Андріївської церкви, в тих місцях, де існують накладки цих територій, взяті висотні параметри, визначені в науково-проектній документації для Андріївської церкви.

Значну територію пам'ятки ландшафту займають території буферних зон об'єкта всесвітньої спадщини – **«Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські будівлі, Києво-Печерська Лавра»** (наказ Міністерства культури України від 23.03.2017 № 233).

<u>Режим використання буферної зони Києво-Печерської Лаври:</u>

Режим охоронної (буферної) зони встановлює умови для збереження архітектурного ансамблю Києво-Печерської Лаври як цілісного архітектурно-містобудівного та композиційно-художнього центру містобудівного

утворення історичного Печерського містечка при вирішенні містобудівних питань в її межах.

На всій території охоронної (буферної) зони архітектурного ансамблю Києво-Печерської Лаври основним має залишатись збереження традиційного характеру міського середовища.

В охоронній (буферній) зоні збереженню підлягають історичне розпланування та забудова, її масштаб, стильові характеристики, архітектурно-просторова композиція, природний рельєф, озеленення.

В охоронній (буферній) зоні забезпечується сприятливий гідрогеологічний режим, пожежна безпека, захист від динамічних навантажень та інших негативних техногенних і природних впливів.

В охоронній (буферній) зоні **забороняються** перетворення, що призводять до порушення традиційного характеру міського середовища та зменшення його історико-культурного та композиційно-художнього потенціалу, а саме:

- нове будівництво за винятком території із садибною забудовою та спорудження об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури;
- зміни історичного розпланування;
- перевищення при реконструкції будівель висоти існуючої забудови;
- порушення історичного силуету панорами Києво-Печерської Лаври;
- порушення цінних видів, що визначають своєрідність сприйняття панорами Києво-Печерської Лаври з лівого берега Дніпра;
- зменшення меж історичних зелених насаджень загального користування;
- розміщення зовнішньої реклами та тимчасових споруд.

В охоронній (буферній) зоні архітектурного ансамблю Києво-Печерської Лаври виключно за погодженням із відповідними державними органами охорони культурної спадщини і відповідними органами з питань містобудування і архітектури **може здійснюватись**:

- реставрація та реабілітація пам'яток культурної спадщини;

- відтворення втрачених історичних архітектурних домінант, які відігравали містоформуючу роль, за умови наявності достовірних архівних матеріалів, повноцінних архітектурних обмірів цих об'єктів тощо, на підставі яких складаються проекти їх відтворення;
- регенерація історичного середовища (зокрема території колишньої Взуттєвої фабрики) зі збереженням традиційної масштабності забудови - без збільшення загального об'єму та висотних параметрів історичної забудови, улаштування доріг і доріжок, в окремих випадках невеликих автостоянок, зовнішнього освітлення, озеленення та впорядження, встановлення інформаційних стендів та вітрин, які подають інформацію щодо об'єктів культурної спадщини або забезпечують їх повноцінне функціонування;
- будівництво на території із садибною забудовою за умови дотримання висотних параметрів не більше 10м та проведення попередніх археологічних досліджень;
- археологічні дослідження території.

На всій території охоронної (буферної) зони, частина якої є одночасно і археологічною охоронною зоною, будь-які земляні роботи мають проводитися лише за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, Інститутом археології НАН України та за умови проведення попередніх археологічних досліджень з музеєфікацією виявлених археологічних пам'яток.

Умови виконання та реалізація режиму:

При розробленні проектної документації на будь-які будівельні роботи в межах охоронної (буферної) зони обов'язковим є розроблення розділу «Оцінка впливу на визначну універсальну цінність об'єкта всесвітньої спадщини».

Режими використання охоронної (буферної) зони повинні враховуватись при підготовці вихідно-дозвільної документації на

реконструкцію об'єктів, регенерацію історичного середовища та нове будівництво на території із садибною забудовою.

Межі та режими охоронної (буферної) зони включаються до містобудівної та землевпорядної документації м. Києва.

Про заплановані масштабні проекти реставрації, нового будівництва або архітектурно-містобудівних перетворень в межах охоронної (буферної) зони, які можуть вплинути на визначну універсальну цінність об'єкта всесвітньої спадщини, необхідно завчасно інформувати Центр всесвітньої спадщини через Міністерство культури України та Національну комісію України в справах ЮНЕСКО.

Гідрогеологічна зона охорони території архітектурного ансамблю Києво-Печерської Лаври

Інститутом геологічних наук НАН України проводились інженерно-геологічні вишукування території Печерського останця, що обмежена на півночі вул Шовковичною, на заході – бул. Лесі Українки та вул. Мечникова, на сході – долиною Дніпра, на півдні – вул. Старонаводницькою.

За результатами цих досліджень та режимних спостережень виділено три куполи з максимальними рівнями грунтових вод: біля вул. Московської та заводу «Арсенал», на ділянці станції перекачки води Деснянського водозабору біля вул. Суворова, на ділянці житлової забудови по вул. Лаврській.

Геологічна будова плато Верхньої Лаври має такі характеристики – верхній (культурний шар) глибиною до 4 м, далі просадкові супіски 8,0 – 12,0 м, які є основними несучими грунтами всіх споруд Лаврського ансамблю.

Глибина залягання першого рівня ґрунтових вод складає 0,5 – 4,0 м нижче відмітки низу просадкового шару. Рівень залягання ґрунтових вод під впливом техногенних факторів може коливатись в межах 1,5 - 2,0 м.

З метою забезпечення охорони пам'яток заповідника визначена межа гідрогеологічної зони охорони Києво-Печерської Лаври, яка проходить від

Арсенальної площі по вул. Московській, між вул. Московською та вул. Суворова до вул. Старонаводницької, по вул. Старонаводницькій до р. Дніпро.

Охоронна (буферна) зона складової частини об'єкту всесвітньої спадщини «Київ: Собор Святої Софії з прилеглими монастирськими спорудами, Києво-Печерська Лавра» знаходиться в межах гідрогеологічної зони охорони.

При розробленні проектів будівництва об'єктів із заглибленими конструктивними частинами у зазначеній зоні необхідно моделювати перерозподіл потоків грунтових вод, зміни їх рівня та можливий вплив на архітектурний ансамбль пам'яток Києво-Печерської Лаври.

Режим охоронної (буферної) зони ансамблю споруд Софійського собору – потрапляє частково.

Основна спрямованість режиму охоронної (буферної) зони ансамблю споруд Софійського собору полягає в збереженні історичного середовища, органічною частиною якого він є, його композиційної ролі в ньому і запобігання перетворенням в цьому середовищі, які негативно впливають на пам'ятку і на історичне містобудівне ціле, яке вона складає з ним.

На всій території охоронної (буферної) зони ансамблю провідним має залишатись традиційний характер міського середовища. Нові елементи забудови мають бути органічно поєднані з ним. Необхідним є збереження історичного розпланування та забудова, її масштаб, стильові характеристики, архітектурно-просторова композиція, природний рельєф, озеленення.

Розпланувальний, візуальний композиційний і змістовно-образний зв'язок Софійського собору з Золотими воротами, Михайлівським Золотоверхим монастирем, Софійською та Володимирською вулицями слід розглядати як найважливіші для збереження єдності ансамблю з історичним оточенням та для структури і образу Верхнього міста в цілому. Ансамблі споруд Софійського собору і Михайлівського Золотоверхого монастиря з Софійською та Михайлівською площами і об'єднуючим їх Володимирським проїздом мають розглядатись як визначний історичний архітектурно-містобудівний комплекс, що підлягає дбайливому збереженню в єдності своїх складових частин.

Зазначені пам'ятки і архітектурно-просторові утворення, які об'єднує Софійський ансамбль, що складають ядро історичного центру міста і є визначальними для архітектурного обличчя Києва як давнього міста, підлягають ретельній охороні. Цей режим має здійснюватися в межах визначеної навколо них територій особливо суворої охорони.

Як в найближчому оточенні ансамблів споруд Софійського собору і Михайлівського Золотоверхого монастиря, так і на всій території охоронної

зони висота й масштаб нової забудови та надбудов будинків, які не є пам'ятками архітектури, повинні бути співрозмірними з існуючими історичними будівлями біля них.

В охоронній зоні ансамблю споруд Софійського собору допустимі обмежені перетворення, основною спрямованістю яких є регенерація та архітектурно-композиційне завершення історично недоосвоєних ділянок. Створення оптимальних умов для огляду ансамблю та його традиційного оточення. На вільних ділянках нове будівництво дозволяється лише за індивідуальними проектами з відповідними науковими обґрунтуваннями. Нові будівлі мають бути композиційно та архітектурно поєднані з історичним міським середовищем в оточені ансамблю та силуетом Верхнього міста, не перевищувати висоту прилеглої історичної забудови і не змінювати членування фасадів та їх колористику.

На території охоронної зони необхідні збереження історико-архітектурного середовища і відтворення історичних розпланування і забудови, створення оптимальних умов для огляду ансамблю та його оточення.

В охоронній зоні дозволяються перетворення, що не суперечать вимогам охорони багатої культурної спадщини історичного центру міста і визначної ролі в ньому ансамблю Софії Київської, сприяють регенерації кращих якостей історичного середовища ансамблю, а також підвищенню якості міського середовища, а саме:

- перетворення, пов'язані з функціонуванням Верхнього міста як частини ядра загальноміського центру і формуванням його як житлового, громадського культурного центру, з дотриманням обґрунтованих обмежень висоти і щільності забудови;
- обмежене житлове і громадське будівництво, в тому числі об'єктів соціально-культурних, побутового обслуговування і туристичної

інфраструктури, що не порушують характеру традиційного середовища і не перевищують висоту прилеглої історичної забудови;

- відтворення втрачених цінних історичних будівель за індивідуальними проектами з відповідними науковими обґрунтуваннями та за умови наявності достовірних архівних матеріалів, повноцінних архітектурних обмірів цих об'єктів тощо;
- регенерація історичного середовища зі збереженням традиційної масштабності забудови: висоти (поверховості) будівель та споруд, пропорційності архітектурних деталей;
- реставрація та реабілітація пам'яток архітектури національного і місцевого значення;
- ремонтно-реставраційні роботи на всіх історичних будівлях, що підлягають збереженню;
- реконструкція значних і рядових історичних будівель з їх можливою надбудовою і прибудовами, що не порушують архітектурних особливостей цих будівель та характеру пов'язаного з ним традиційного середовища і не перевищують висоту прилеглої історичної забудови;
- будівництво нових об'єктів в місцях втрачених малоцінних будівель і історично неосвоєних ділянках, за індивідуальними проектами з відповідними науковими обґрунтуваннями. Основним принципом регламенту при цьому є відповідність нового будівництва типологічним характеристикам традиційного середовища (щільності, поверховості та характеру фасадного фронту прилеглої історичної забудови,) з орієнтацією збереження видів вздовж вулиць;
- знесення аварійних історичних споруд з наступним відтворенням зовнішнього вигляду втрачених цінних історичних будівель, з метою збереження традиційного історичного середовища;

- знесення дисгармонійних історичному середовищу будівель і споруд, а також таких, що порушують цінне історичне розпланування і просторову організацію;
- знесення малоцінних господарських і технічних споруд;
- впорядкування, благоустрій території;
- впорядкування зелених насаджень, що перешкоджають огляду пам'яток архітектури та історичних містобудівних комплексів;
- функціональна переорієнтація будівель у відповідності з потребами громадського і туристичного центру міста Києва.
- гранично допустима висота нових будинків та надбудов не повинна бути вищою від висоти прилеглої історичної забудови, що складає 12-25 м. (схема додається)
- археологічні дослідження території.

В охоронній зоні забороняється перетворення, що призводять до порушення традиційного середовища та зменшення його історико-культурного та композиційного – художнього потенціалу, а саме:

- зміни історичного розпланування;
- перевищення новобудовами і надбудовами висоти прилеглої історичної забудови;
- порушення історичного силуету панорам;
- порушення цінних видів, що визначають своєрідність історичного центру міста;
- порушення масштабних співвідношень в забудові;
- будівництво промислових, господарських і комунальних об'єктів, підприємств і установ;
- порушення візуального сприйняття ансамблю та його історичного оточення високими новобудовами і надбудовами навколо них;
- знищення історичних зелених насаджень;
- розміщення реклами;

- розміщення тимчасових споруд (кіоски, павільйони, торгівельні намети тощо), що порушують традиційний характер історичного середовища і заважають огляду пам'яток культурної спадщини.

На всій території охоронної зони, що є одночасно і археологічною охоронною зоною, будь які земляні роботи можуть бути проведені лише за погодженням з Інститутом археології НАН України і Міністерством культури України та за умови проведення попередніх археологічних досліджень з музеєфікацією виявлених археологічних пам'яток.

Стабільність геологічних і гідрогеологічних умов існування ансамблю має забезпечуватись в межах оточуючих його кварталів і Софійської площі: (див. креслення гідрогеологічної охоронної зони) недопущенням будівництва в цій зоні підземних заглиблених споруд (паркінги, фітнес центри, басейни, туалети, тощо).

Захист пам'яток ансамблю та особливо Софійського собору, XI ст. від вібраційних навантажень має забезпечуватись максимальним виносом транспорту та мінімізацією звукових навантажень від заходів, що проходять на Софійській площі.

Режими використання охоронної (буферної) зони повинні враховуватись при підготовці вихідно-дозвільної документації на реконструкцію об'єктів, регенерацію історичного середовища та нове будівництво. Межі та режими охоронної (буферної) зони включаються до містобудівної та землевпорядної документації м. Києва.

Всі заплановані містобудівні перетворення в охоронній (буферній) зоні мають бути узгоджені з Міністерством культури України (центральним органом охорони культурної спадщини).

У відповідності до п. 172 Настанов до застування Конвенції про охорону всесвітньої спадщини ЮНЕСКО про заплановані масштабні проекти реставрації, нового будівництва або архітектурно-містобудівних перетворень в межах охоронної (буферної) зони, які можуть вплинути на визначну універсальну цінність об'єкта всесвітньої спадщини, необхідно завчасно

інформувати Центр всесвітньої спадщини через Міністерство культури України та Національну комісію України в справах ЮНЕСКО.

Режими містобудівних перетворень в межах гідрогеологічної охоронної зони:

1. Заборона будівництва нових будівель і споруд з підземними частинами (підземними паркінгами, великими водомісткими об'єктами, споруди із застосуванням пальових фундаментів), які можуть сприяти зміні гідрогеологічного режиму території.

2. Створення мережі контрольних режимних свердловин в буферній зоні пам'ятки для контроля за гідрогеологічної ситуацією (здійснюють служби міста при контролі з боку заповідника).

3. Регламентація і постійний контроль роботи і стану водонесучих комунікацій (здійснюють служби міста при контролі з боку заповідника).

4. Покладення на замовника будівництва обов'язку підключити профільні організації до передпроектних та проектних робіт в частині гідрогеологічних умов. Розрахунки впливу майбутньої будівлі на інженерно-геологічні умови (РГВ, тощо) в межах охоронної (буферної) зони погоджувати з ІГН НАН України.

Наказом Міністерства культури України від 10.02.2014 № 65 затверджені Межі і режими використання території та зон охорони пам'ятки архітектури національного значення «Андріївська церква»

Режим використання охоронної (буферної) зони пам'ятки

На території охоронної (буферної) зони провідним має залишатись традиційний характер міського середовища. Нові елементи забудови мають бути підпорядковані йому та органічно поєднані з ним. Зберігається історичне розпланування і характер об'ємно-просторової композиції Верхнього міста з додержанням особливостей історичної парцеляції, існуючих ліній забудови та її силуету.

Як у найближчому оточенні пам'ятки, так і на всій території охоронної (буферної) зони висота і масштаб нової забудови та надбудов повинні бути співрозмірними з існуючими будівлями біля неї.

В охоронній (буферній) зоні допустимі обмежені перетворення, основною спрямованістю яких є регенерація та архітектурно-композиційне завершення історично недоосвоєних ділянок, створення оптимальних умов для огляду пам'ятки та її традиційного оточення. На вільних ділянках нове будівництво дозволяється лише за індивідуальними проектами відповідно до історико-містобудівних обґрунтувань. Нові будівлі мають бути композиційно та архітектурно поєднані з історичним міським середовищем в оточенні пам'ятки та силуетом Верхнього міста і Подолу.

У охоронній (буферній) зоні режим використання території також передбачає:

збереження розпланування, пам'яток та об'єктів культурної спадщини, елементів історичного упорядження;

будь-яким земляним роботам (у тому числі, пов'язаним з будівництвом та інженерними заходами) повинні передувати наукові археологічні розкопки (з метою дослідження археологічного культурного шару) та спелео-археологічні розвідки (з метою виявлення стародавніх підземних споруд), а самі земляні роботи повинні здійснюватись за спеціальним дозволом центрального державного органу управління у сфері охорони культурної спадщини під наглядом фахівця-археолога;

забезпечення сприятливого для пам'яток гідрологічного режиму, пожежної безпеки, захисту від динамічних навантажень та інших негативних техногенних і природних впливів;

проведення робіт щодо реставрації і пристосування пам'яток культурної спадщини, упорядження та озеленення території за спеціальними проектами, погодженими центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини;

забезпечення охорони особливостей рельєфу, природного оточення і відтворення їх історичного вигляду, збереження візуальних зв'язків пам'яток з природним оточенням, що має історичну цінність;

збереження і відтворення цінних природних і пейзажних якостей пов'язаного з пам'ятками ландшафту, ліквідація чи візуальну нейтралізація будівель, споруд і насаджень, що спотворюють цей ландшафт;

забезпечення охорони археологічного культурного шару, а саме: обмеження земляних та будівельних робіт у межах охоронної зони, не пов'язаних з дослідженням об'єктів культурної спадщини, їх збереженням та музеєфікацією; тут дозволяється лише така господарська діяльність, яка є традиційною для цієї території; землевпорядна документація на земельні ділянки, розташовані у межах цієї зони, підлягає погодженню з відповідними державними органами управління у сфері охорони культурної спадщини, чому повинна передувати археологічна експертиза, виконана на підставі натурного обстеження або розвідкового шурфування у межах відповідних земельних ділянок; будь-які земляні, будівельні та меліоративні роботи в межах зони здійснюються лише з дозволу відповідних державних органів управління у сфері охорони культурної спадщини під наглядом фахівця-археолога; до початку земляних або будівельних робіт у межах зони повинні проводитися археологічні дослідження (розкопки) відповідно до планів розміщення будівництва за рахунок замовника (кошти на ці дослідження повинні бути передбачені в проектній документації, що погоджується в установленому законодавством порядку); по завершенні археологічних досліджень виявлені й законсервовані на місці цінні фрагменти стародавніх будівель і споруд підлягають охороні як нерухомі пам'ятки культурної спадщини.

В охоронній (буферній) зоні дозволяються перетворення, що не суперечать вимогам охорони культурної спадщини, сприяють регенерації кращих якостей історичного середовища пам'ятки, а також підвищенню якості міського середовища, а саме:

перетворення, пов'язані з функціонуванням Верхнього міста та Подолу як частини ядра загальноміського центру і формуванням його як житлово-ділового, громадського, культурного і туристського центру, з дотриманням обґрунтованих обмежень висоти та щільності забудови;

обмежене житлове і громадське будівництво, в тому числі об'єктів соціально-культурних, побутового обслуговування і туристичної інфраструктури;

впорядкування, благоустрій;

реставрація пам'яток архітектури національного і місцевого значення;

ремонтно-реставраційні роботи на тих історичних будівлях, що підлягають збереженню; перелік таких будівель визначається за результатами історико-архітектурної інвентаризації території охоронної (буферної) зони;

реконструкція значних і рядових історичних будівель з можливою їх надбудовою і прибудовами, що не порушують архітектурних особливостей цих будівель і характеру пов'язаного з ними традиційного середовища;

будівництво нових об'єктів в місцях втрачених малоцінних будівель, споруд і на недоосвоєних історично ділянках, за індивідуальними проектами з відповідними науковими обґрунтуваннями;

знесення значних і рядових аварійних історичних споруд з наступним компенсаційним будівництвом, де це необхідно для збереження традиційного характеру середовища;

знесення дисгармонійних традиційному характеру середовища будівель і споруд;

знесення малоцінних господарських і технічних споруд;

впорядкування зелених насаджень, що перешкоджають огляду пам'яток архітектури та історичних містобудівних комплексів;

функціональна адаптація будівель у відповідності з потребами громадського центру міста Києва.

Гранично допустима висота нових будинків і надбудов:

в охоронній (буферній) зоні I категорії заборонене нове будівництво, не пов'язане з реставрацією, музеєфікацією та реабілітацією розташованих тут пам'яток, регенерацією історичної забудови, ландшафту, прокладенням чи реконструкцією інженерних мереж;

в охоронній (буферній) зоні II категорії висота забудови не повинна бути вищою від висоти прилеглої традиційної забудови, що складає 9 м (2 поверхи);

в охоронній (буферній) зоні III категорії висота забудови – до 12 м (3-х поверхів), за умови, що новобудови не закриватимуть видові точки, осі та фронти, що відкриваються на пам'ятку, не створюватимуть загрози її фізичному стану (через зсуви ґрунту, вібрації, підняття рівня ґрунтових вод, перекриття існуючих напрямків підводних джерел тощо);

в охоронній (буферній) зоні IV категорії висота забудови – до 15 м (4-х поверхів) за умови, що новобудови не закриватимуть видові точки, осі та фронти, що відкриваються на пам'ятку, не створюватимуть загрози її фізичному стану (через зсуви ґрунту, вібрації, підняття рівня ґрунтових вод, перекриття існуючих напрямків підводних джерел тощо);

в охоронній (буферній) зоні V категорії висота забудови - до 18 м (5-х поверхів) за умови, що новобудови не закриватимуть видові точки, осі та фронти, що відкриваються на пам'ятку.

Перевищення в кожному конкретному випадку потребує спеціальних композиційних обґрунтувань, які мають здійснюватись при розробленні історико-містобудівних обґрунтувань, що мають визначати для кожного об'єкта проектування граничну допустиму висоту та інші параметри.

Будівництво нових будівель і споруд суттєво обмежується: заборонене будівництво висотних будівель і споруд, а також будівель і споруд підвищеної поверховості.

В охоронній (буферній) зоні забороняється діяльність, що негативно впливає або може негативно вплинути на стан збереження пам'яток і об'єктів

культурної спадщини, режим їх охорони та використання. Зокрема, це стосується руху транспорту у межах зазначеної вище зони. Вважаємо за доцільне Андріївський узвіз та вул. П.Сагайдачного зробити виключно пішохідними зонами з можливим в'їздом на цю територію лише технологічного транспорту, необхідного для забезпечення життєдіяльності на цих територіях (аварійні служби тощо). Проте вирішення цього питання знаходиться у компетенції місцевого органу самоврядування.

В охоронній (буферній) зоні заборонені перетворення, що призводять до порушення традиційного характеру середовища, а саме:

зміни історичного розпланування;

перевищення новобудовами і надбудовами висоти традиційної забудови без композиційно-просторового аналізу в складі історико-містобудівних обґрунтувань;

порушення історичного силуету;

порушення цінних видів, що визначають своєрідність Верхнього міста та Подолу;

порушення масштабних співвідношень в забудові;

будівництво промислових підприємств;

розміщення зовнішньої реклами, та малих архітектурних форм, що порушує історичне середовище і заважає огляду пам'яток.

Реконструкція будівель і споруд, нове будівництво, а також реконструкція та будівництво об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури (вулиць, доріг, магістралей, транспортних розв'язок, естакад, мостів, тунелів тощо) в охоронній (буферній) зоні можливе лише на основі погоджених з центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини проектів за наявності історико-містобудівних обґрунтувань.

При цьому про всі архітектурні перетворення, заплановані в охоронній (буферній) зоні, необхідно завчасно інформувати Центр всесвітньої спадщини (м. Париж) через Національну комісію у справах ЮНЕСКО.

Наказом Міністерства культури України від 10.02.2014 № 65 затверджено Межі і режими використання території та зон охорони пам'ятки архітектури національного значення «Кирилівська церква».

Режим використання охоронної зони пам'ятки

На території охоронної (буферної) зони Кирилівської церкви допускається тільки реставрація і реабілітація пам'яток та реконструкція інших будівель і споруд без суттєвого збільшення їх висотних параметрів.

На території охоронної (буферної) зони провідним має залишатись традиційний характер міського середовища. Нові елементи забудови мають бути підпорядковані йому та органічно поєднані з ним. Зберігається історичне розпланування і характер об'ємно-просторової композиції з додержанням особливостей історичної парцеляції, існуючих ліній забудови та її силуету.

Як у найближчому оточенні пам'ятки, так і на всій території охоронної (буферної) зони висота і масштаб нової забудови та надбудов повинні бути співрозмірними з існуючими будівлями біля неї.

В охоронній (буферній) зоні допустимі обмежені перетворення, основною спрямованістю яких є регенерація та архітектурно-композиційне завершення історично недоосвоєних ділянок, створення оптимальних умов для огляду пам'ятки та її традиційного оточення. На вільних ділянках нове будівництво дозволяється лише за індивідуальними проектами відповідно до історико-містобудівних обґрунтувань. Нові будівлі мають бути композиційно та архітектурно поєднані з історичним міським середовищем в оточенні пам'ятки.

У охоронній (буферній) зоні режим використання території також передбачає:

збереження розпланування, пам'яток та об'єктів культурної спадщини, елементів історичного упорядження;

забезпечення сприятливого для пам'яток гідрологічного режиму, пожежної безпеки, захисту від динамічних навантажень та інших негативних техногенних і природних впливів;

проведення робіт щодо реставрації і пристосування пам'яток культурної спадщини, упорядження та озеленення території за спеціальними проектами, погодженими центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини;

забезпечення охорони особливостей ландшафту, природного оточення і відтворення їх історичного вигляду, збереження візуальних зв'язків пам'яток з природним оточенням, що має історичну цінність;

збереження і відтворення цінних природних і пейзажних якостей пов'язаного з пам'ятками ландшафту, ліквідація чи візуальна нейтралізація будівель, споруд і насаджень, що спотворюють цей ландшафт;

забезпечення охорони археологічного культурного шару, а саме: обмеження земляних та будівельних робіт у межах охоронної зони, не пов'язаних з дослідженням об'єктів культурної спадщини, їх збереженням та музеєфікацією; тут дозволяється лише така господарська діяльність, яка є традиційною для цієї території; землевпорядна документація на земельні ділянки, розташовані у межах цієї зони, підлягає погодженню з відповідними державними органами управління у сфері охорони культурної спадщини, чому повинна передувати археологічна експертиза, виконана на підставі натурного обстеження або розвідкового шурфування у межах відповідних земельних ділянок; будь-які земляні, будівельні та меліоративні роботи в межах зони здійснюються лише з дозволу відповідних державних органів управління у сфері охорони культурної спадщини під наглядом фахівця-археолога; до початку земляних або будівельних робіт у межах зони повинні проводитися археологічні дослідження (розкопки) відповідно до планів розміщення будівництва за рахунок замовника (кошти на ці дослідження повинні бути передбачені в проектній документації, що погоджується в установленому законодавством порядку); по завершенні археологічних

досліджень виявлені й законсервовані на місці цінні фрагменти стародавніх будівель і споруд підлягають охороні як нерухомі пам'ятки культурної спадщини. У разі їх відсутності повністю вивчені ділянки археологічного культурного шару за рішенням центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини виключаються зі складу зон охорони археологічного культурного шару.

В охоронній (буферній) зоні дозволяються перетворення, що не суперечать вимогам охорони культурної спадщини, сприяють регенерації кращих якостей історичного середовища пам'ятки, а також підвищенню якості міського середовища, а саме:

обмежене громадське будівництво, в тому числі об'єктів соціально-культурного, побутового обслуговування і туристичної інфраструктури;

впорядкування, благоустрій;

реставрація пам'яток архітектури національного і місцевого значення;

ремонтно-реставраційні роботи на тих історичних будівлях, що підлягають збереженню; перелік таких будівель визначається за результатами історико-архітектурної інвентаризації території охоронної (буферної) зони;

реконструкція значних і рядових історичних будівель, що не порушує архітектурних особливостей цих будівель і характеру пов'язаного з ними традиційного середовища;

будівництво нових об'єктів в місцях втрачених малоцінних будівель, споруд і на недоосвоєних історично ділянках, за індивідуальними проектами з відповідними науковими обґрунтуваннями;

знесення значних і рядових аварійних історичних споруд з наступним компенсаційним будівництвом, де це необхідно для збереження традиційного характеру середовища;

знесення дисгармонійних традиційному характеру середовища будівель і споруд;

знесення малоцінних господарських і технічних споруд;

впорядкування зелених насаджень, що перешкоджають огляду пам′яток архітектури та історичних містобудівних комплексів.

Будівництво нових будівель і споруд суттєво обмежується: заборонене будівництво висотних будівель і споруд, а також будівель і споруд підвищеної поверховості.

Гранично допустима висота нових та реконструйованих будівель і споруд:

в охоронній (буферній) зоні I категорії будівництво будівель і споруд заборонено;

в охоронній (буферній) зоні II категорії – до 3-х поверхів (9-12 м), за умови, що новобудови не закриватимуть видові точки, осі та фронти, що відкриваються на пам'ятку, не створюватимуть загрози її фізичному стану (через зсуви грунту, вібрації, підняття рівня грунтованих вод, перекриття існуючих напрямків підводних джерел тощо);

в охоронній (буферній) зоні III категорії на рівні висотності, що склалася – до 9-ти поверхів (27 м), за умови, що новобудови не закриватимуть видові точки, осі та фронти, що відкриваються на пам'ятку.

Відхилення від цих параметрів у кожному конкретному випадку потребує спеціальних композиційних обґрунтувань, які мають здійснюватись при розробленні історико-містобудівних обґрунтувань, що мають визначати для кожного об′єкта проектування граничну допустиму висоту та інші параметри.

В охоронній (буферній) зоні забороняється діяльність, що негативно впливає або може негативно вплинути на стан збереження пам'яток і об'єктів культурної спадщини, режим їх охорони та використання.

В охоронній (буферній) зоні заборонені перетворення, що призводять до порушення традиційного характеру середовища, а саме: зміни історичного розпланування; перевищення новобудовами і надбудовами висоти традиційної забудови; порушення історичного силуету; порушення цінних

видів; порушення масштабних співвідношень в забудові; будівництво промислових підприємств; розміщення зовнішньої реклами, та малих архітектурних форм, що порушує історичне середовище і заважає огляду пам'яток.

Реконструкція будівель і споруд, нове будівництво, а також реконструкція та будівництво об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури (вулиць, доріг, магістралей, транспортних розв'язок, естакад, мостів, тунелів тощо) в охоронній (буферній) зоні можливе лише на основі погоджених з центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини проектів за наявності історико-містобудівних обґрунтувань.

При цьому про всі архітектурні перетворення, заплановані в охоронній (буферній) зоні, необхідно завчасно інформувати Центр всесвітньої спадщини (м. Париж) через Національну комісію у справах ЮНЕСКО.

Наказом Міністерства культури України від 05.04.2011 № 207/0/16-11 затверджені Зони охорони пам'ятки архітектури національного значення «Будинок купецького зібрання в Києві».

В межах охоронної зони зберігається ландшафтне оточення пам'ятки, забезпечується будь-яке капітальне будівництво, а також влаштування малих форм, які можуть порушити умови огляду Купецького зібрання. Допускається влаштування доріг та пішохідних доріжок, проведення впорядкування та встановлення елементів реклами, розроблених за спеціальними проектами, що відповідають сучасному використанню споруди, але не створюють конкуруючого середовища.

В межах охоронної зони передбачається регенерація ландшафту та історичного розпланування Хрещатого парку, реставрація та реабілітація пам'яток архітектури та історичної забудови, вибіркова реконструкція, що не порушує традиційного характеру середовища.

Поза межами територій, що перераховані вище, нова забудова обмежується висотністю, зазначеною на основній схемі «Зони охорони пам'ятки ландшафту, історії «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро» (додається), визначеною на основні «Аналітичної схеми максимальної висоти» (додається) з урахуванням зауважень Консультативної ради з питань охорони культурної спадщини при Департаменті охорони культурної спадщини, а саме: в прибережній зоні від урізу води до нижньої кромки схилу можливе будівництво об'єктів та споруд інженерно-транспортної та туристичної інфраструктури з гранично допустимою висотою забудови до 15,0 м.

«Аналітична схема максимальної висоти» розроблялась за допомогою 3Д-моделювання форм рельєфу; було здійснено підрахунок висоти фонової забудови в межах зони формування видів, порівняльна висота якої на рівні кромки схилів Дніпровських круч не перевищуватиме допустимих вимог (15–20 м). Підрахунок висот було виконано за допомогою розрізів рельєфу територій по основних напрямках видового сприйняття найбільш цінних історичних об'єктів і побудови променя від точки спостереження на рівні допустимої порівняльної висоти (15–20 м) на верхній кромці схилів. В результаті для різних точок спостереження були встановлені максимально допустимі висоти забудови в межах різних частин зони формування видів, які не матимуть негативного впливу на досліджуваний ландшафт.

В першу чергу були визначені основні зони видового сприйняття територій історичної частини правого берега р. Дніпра, з яких відкриваються найбільш цінні види і панорами. Такими зонами було визначено території в районі Московського мосту, звідки відкривається північна панорама правобережних схилів від гори Юрковиці до Печерських пагорбів, території Дніпровських островів, з західного берега яких розкривається історична панорама Дніпровських схилів, території в районі мосту ім. Є. Патона і нового Дарницького автомобільно-залізничного мосту, звідки відкриваються види Печерських пагорбів. У результаті аналізу цих найбільш важливих

панорам було з'ясовано, що основна їх цінність полягає в поєднанні мальовничого ландшафту вкритих зеленими насадженнями Дніпровських круч з поодинокими домінантами історичних монастирських комплексів і монументів.

Вплив нової забудови визначається її місцерозташуванням відносно точки видового сприйняття (територіальним і висотним), а також власною висотою будівлі. Узагальнено на ближній план панорами потрапляють об'єкти, що розташовані в межах видимого горизонту, також в межі видимості на дальній план потрапляють ті об'єкти, які знаходяться за видимим горизонтом, але мають висоту, яка значно перевищує рівень забудови в межах видимого горизонту.

Важливою характеристикою рівня впливу фонової забудови на панораму є її порівняльна висота – вертикальний розмір видимого об'єкта з точки спостереження. Для прикладу, будівля висотою 100 м для спостерігача, який розташований на відстані 2 км від неї, буде виглядати висотою рівною 50-метровій будівлі, яка розташована на відстані 1 км від спостерігача. За цим самим принципом, висотна будівля на Кловському узвозі, 7-а, висотою близько 168 м, розташована на позначках денної поверхні землі орієнтовно 162,0 м, з точок огляд у від мосту ім. Є. Патона виглядає на рівні комплексу Києво-Печерської Лаври як будівля висотою близько 90 м, що є порівняною величиною з висотою Лаврської дзвіниці (96,5 м).

Враховуючи викладене вище, для збереження пам'ятки ландшафту повинні бути дотримані наступні вимоги:

- з метою унеможливлення появи нових домінант і загального підвищення рівня фонової забудови, рівень порівняльної висоти забудови в межах зон формування видів на рівні кромки схилів правого берега Дніпра в оточенні комплексів Видубицького монастиря, Іонинського монастиря, Києво-Печерської Лаври, парків Слави, Маріїнського парку, Хрещатого парку, Володимирської гірки, Михайлівського Золотоверхого монастиря, Софії Київської, Андріївської церкви, Покровського монастиря не

повинен перевищувати 15–20 м, оскільки в такому випадку фонову забудову з основних точок огляду будуть закривати зелені насадження або забудова монастирських комплексів;

- з метою унеможливлення нівелювання ландшафтних форм, рівень порівняльної висоти забудови в межах зон формування видів на рівні підошви схилів правого берега Дніпра не повинен перевищувати чверті висоти схилу (15–20 м).

Режим використання території пам'ятки ландшафту може уточнюватись в рамках робіт по визначенню зон охорони окремих пам'яток, розташованих на її території, але не перевищувати висотні параметри, визначені даною науково-проектною документацією.

3.2.2 Режим використання зони регулювання забудови

У зоні регулювання забудови зберігаються цінні історичні розпланування та забудова, озеленення та благоустрій, виразні елементи ландшафту, сприятливі умови огляду пам'яток та їх довкілля.

У межах зони регулювання забудови забороняється:

- зведення нових будинків і споруд, які негативно впливають на композиційну значущість пам'яток
- розміщення нових промислових підприємств, транспортних, складських та інших споруд;
- будівництво розв'язок, естакад, мостів та інших інженерних споруд, які можуть спотворити традиційний характер середовища;
- проведення земляних, будівельних робіт без дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини.

На всіх ділянках зони регулювання забудови забезпечується:

- дотримання червоних та блакитних ліній;
- відповідність нових будівель/споруд архітектурному середовищу за масштабними параметрами, гармонійне поєднання новобудов з історичною забудовою;

Поза межами територій, що перераховані вище, нова забудова обмежується висотністю, зазначеною на основній схемі «Зони охорони пам'ятки ландшафту, історії «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро» (додається), визначеною на основні «Аналітичної схеми максимальної висоти» (додається) з урахуванням зауважень Консультативної ради з питань охорони культурної спадщини при Департаменті охорони культурної спадщини, а саме: в прибережній зоні від урізу води до нижньої кромки схилу можливе будівництво об'єктів та споруд інженерно-транспортної та туристичної інфраструктури з гранично допустимою висотою забудови до 15,0 м.

«Аналітична схема максимальної висоти» розроблялась за допомогою 3Д-моделювання форм рельєфу; було здійснено підрахунок висоти фонової забудови в межах зони формування видів, порівняльна висота якої на рівні кромки схилів Дніпровських круч не перевищуватиме допустимих вимог (15–20 м). Підрахунок висот було виконано за допомогою розрізів рельєфу територій по основних напрямках видового сприйняття найбільш цінних історичних об'єктів і побудови променя від точки спостереження на рівні допустимої порівняльної висоти (15–20 м) на верхній кромці схилів. В результаті для різних точок спостереження були встановлені максимально допустимі висоти забудови в межах різних частин зони формування видів, які не матимуть негативного впливу на досліджуваний ландшафт.

В першу чергу були визначені основні зони видового сприйняття територій історичної частини правого берега р. Дніпра, з яких відкриваються найбільш цінні види і панорами. Такими зонами було визначено території в районі Московського мосту, звідки відкривається північна панорама правобережних схилів від гори Юрковиці до Печерських пагорбів, території Дніпровських островів, з західного берега яких розкривається історична панорама Дніпровських схилів, території в районі мосту ім. Є. Патона і нового Дарницького автомобільно-залізничного мосту, звідки відкриваються види Печерських пагорбів. У результаті аналізу цих найбільш важливих

панорам було з'ясовано, що основна їх цінність полягає в поєднанні мальовничого ландшафту вкритих зеленими насадженнями Дніпровських круч з поодинокими домінантами історичних монастирських комплексів і монументів.

Вплив нової забудови визначається її місцерозташуванням відносно точки видового сприйняття (територіальним і висотним), а також власною висотою будівлі. Узагальнено на ближній план панорами потрапляють об'єкти, що розташовані в межах видимого горизонту, також в межі видимості на дальній план потрапляють ті об'єкти, які знаходяться за видимим горизонтом, але мають висоту, яка значно перевищує рівень забудови в межах видимого горизонту.

Важливою характеристикою рівня впливу фонової забудови на панораму є її порівняльна висота – вертикальний розмір видимого об'єкта з точки спостереження. Для прикладу, будівля висотою 100 м для спостерігача, який розташований на відстані 2 км від неї, буде виглядати висотою рівною 50-метровій будівлі, яка розташована на відстані 1 км від спостерігача. За цим самим принципом, висотна будівля на Кловському узвозі, 7-а, висотою близько 168 м, розташована на позначках денної поверхні землі орієнтовно 162,0 м, з точок огляд у від мосту ім. Є. Патона виглядає на рівні комплексу Києво-Печерської Лаври як будівля висотою близько 90 м, що є порівняною величиною з висотою Лаврської дзвіниці (96,5 м).

Враховуючи викладене вище, для збереження пам'ятки ландшафту повинні бути дотримані наступні вимоги:

- з метою унеможливлення появи нових домінант і загального підвищення рівня фонової забудови, рівень порівняльної висоти забудови в межах зон формування видів на рівні кромки схилів правого берега Дніпра в оточенні комплексів Видубицького монастиря, Іонинського монастиря, Києво-Печерської Лаври, парків Слави, Маріїнського парку, Хрещатого парку, Володимирської гірки, Михайлівського Золотоверхого монастиря, Софії Київської, Андріївської церкви, Покровського монастиря не

повинен перевищувати 15–20 м, оскільки в такому випадку фонову забудову з основних точок огляду будуть закривати зелені насадження або забудова монастирських комплексів;

- з метою унеможливлення нівелювання ландшафтних форм, рівень порівняльної висоти забудови в межах зон формування видів на рівні підошви схилів правого берега Дніпра не повинен перевищувати чверті висоти схилу (15–20 м).

Режим використання території пам'ятки ландшафту може уточнюватись в рамках робіт по визначенню зон охорони окремих пам'яток, розташованих на її території, але не перевищувати висотні параметри, визначені даною науково-проектною документацією.

3.2.2 Режим використання зони регулювання забудови

У зоні регулювання забудови зберігаються цінні історичні розпланування та забудова, озеленення та благоустрій, виразні елементи ландшафту, сприятливі умови огляду пам'яток та їх довкілля.

У межах зони регулювання забудови забороняється:

- зведення нових будинків і споруд, які негативно впливають на композиційну значущість пам'яток
- розміщення нових промислових підприємств, транспортних, складських та інших споруд;
- будівництво розв'язок, естакад, мостів та інших інженерних споруд, які можуть спотворити традиційний характер середовища;
- проведення земляних, будівельних робіт без дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини.

На всіх ділянках зони регулювання забудови забезпечується:

- дотримання червоних та блакитних ліній;
- відповідність нових будівель/споруд архітектурному середовищу за масштабними параметрами, гармонійне поєднання новобудов з історичною забудовою;

- композиційний характер традиційного історичного середовища, збереження планувально-просторової композиції, візуальних зв'язків.

У межах зони регулювання забудови дозволяється:

- реконструкція існуючих та будівництво нових будівель і споруд за індивідуальними проектами, погодженими у встановленому порядку, в тому числі, з відповідними органами охорони культурної спадщини.

Нова забудова в межах **центральної зони регулювання забудови** обмежується висотністю, зазначеною на основній схемі «Зони охорони пам'ятки ландшафту, історії «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпро» (додається), визначеною на основні «Аналітичної схеми максимальної висоти» (додається) та зауважень Консультативної ради з питань охорони культурної спадщини при Департаменті охорони культурної спадщини (максимально допустима висота в межах зон регулювання забудови – 27 м). «Аналітична схема максимальної висоти» розроблялась за допомогою 3Д-моделювання форм рельєфу було здійснено підрахунок висоти фонової забудови в межах зони формування видів, порівняльна висота якої на рівні кромки схилів Дніпровських круч не перевищуватиме допустимих вимог (15–20 м). Підрахунок висот було виконано за допомогою розрізів рельєфу територій по основних напрямках видового сприйняття найбільш цінних історичних об'єктів і побудови променя від точки спостереження на рівні допустимої порівняльної висоти (15–20 м) на верхній кромці схилів. В результаті для різних точок спостереження були встановлені максимально допустимі висоти забудови в межах різних частин зони формування видів, які не матимуть негативного впливу на досліджуваний ландшафт.

Враховуючи характер розпланувальної структури і характер існуючої забудови територій, для зони формування видів запропоновано режими гранично допустимої висоти нової забудови з урахуванням обмеження

негативного впливу на історичний культурний ландшафт м. Києва. Конкретні режими висотності наведені в графічній частині.

Нова забудова в межах **північної зони регулювання забудови** обмежується висотністю відповідно до традиційного характеру середовища та існуючої містобудівної ситуації:

- в межах вул. Олени Теліги, вул. Новокостянтинівської, вул. Вікентія Хвойки, вул. Кирилівської – до 20 м;
- в межах вул. Кирилівської, вул. Заводської, вул. Електриків, вул. Набережно-Рибальської, вул. Електриків, Рибальського мосту, урізу води вздовж вул. Набережно-Лугової, вул. Оленівської, вул. Юрківської, вул. Новокостянтинівської – до 27 м;
- в межах вул. Новокостянтинівської, вул. Оленівської, урізу води, Рибальського мосту, вул. Електриків (перетинаючи вул. Набережно-Рибальську до акваторії), урізу води, Гаванського мосту, Набережно-Хрещатицької, вул. Набережно-Луговій, вул. Юрківській (до вул. Новокостянтинівської) – до 20 м.

В даній роботі визначена максимально допустима висота від поверхні землі до гребеня даху, без врахування традиційного характеру середовища.

У рамках передпроектних проробок повинні виконуватись всебічні композиційні обґрунтування щодо поверховості та типу будівель/споруд з аналізом містобудівної ситуації. Допустимі габаритні розміри проектованої будівлі/споруди та її розташування на місцевості повинні визначатись із застосуванням сучасних методів 3D – моделювання забудови.

Проекти об'єктів нової забудови та реконструкції в межах зони регулювання забудови розглядаються Консультативною радою з питань охорони культурної спадщини при Департаменті культури виконавчого органу Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація).

Режим використання зони регулювання забудови може уточнюватись в рамках робіт по визначенню зон охорони окремих пам'яток, розташованих на її території, ***але не перевищувати висотні параметри, визначені даною***

***науково-проектною документацією**. Затверджені локальні охоронні зони є пріоритетними.*

3.2.3 Режим використання зони охоронюваного ландшафту

Режимом зони охоронюваного ландшафту, яка виконує консерваційну роль, забезпечується охорона природного та переважно природного оточення пам'ятки, передбачається збереження та відтворення цінних природних і пейзажних якостей, пов'язаного з пам'яткою ландшафту, ліквідація чи візуальна нейтралізація будівель, споруд і насаджень, що спотворюють цей ландшафт.

Заходами щодо збереження ландшафту забезпечується охорона особливостей рельєфу, водоймищ, рослинності, відтворення їх історичного вигляду, збереження візуальних зв'язків пам'ятки з природним та переважно природним оточенням, що має історичну цінність, захист берегових, лукових територій від зсувів та розмиву, укріплення схилів, ярів, їх озеленення; проведення інших природоохоронних заходів.

4. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Архівні джерела

Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г.С. Пшеничного):

1. Інв. № 2-49050 – Вид на Аскольдову могилу. Фото 1860–1880-х годов.
2. Інв. № 2-49052 – Вид на правий берег Дніпра в районі Миколаївського монастиря і Аскольдової могили.
3. Інв. № 72057 – Церква св. Єлизавети на Трухановому острові. Фото 1916 р.
4. Інв. № 129446 – Володимирський узвіз і частина Купецького саду. Фото до 1917 р.
5. Інв. № 129468 – Володимирський узвіз і частина Купецького саду. Фото до 1917 р.
6. Інв. № 129474 – Володимирський узвіз і частина Купецького саду. Фото 1915 р.
7. Інв. № 129641 – Вид на Володимирський узвіз і частину Купецького саду з Володимирської гірки. Фото до 1917 р.
8. Інв. № 2147451 – Схили та набережна Дніпра. Фото 1935 р.
9. Інв. №226719 – Вид старого Києва з боку Голосіївки.
10. Інв. № 281913 – Вид на Купецький сад і середню терасу з фонтаном у парку Володимирська гірка. Фото кінця XIX ст.
11. Інв. № 0-7277 – Церква на Аскольдовій могилі. Фото кін. XIX–XX ст.
12. Інв. № 2-41 – Володимирська гірка. Фото II пол. XIX ст.
13. Інв. № 2-56914 – Церква св. Єлизавети на Трухановому острові. Фото до 1917 р.
14. Інв. №2-66619 – Парк вічної Слави. Фото 06.11.1957.
15. Інв. № 2-94000 – Церква св. Миколи на Аскольдовій могилі. Фото поч. XX ст.
16. Інв. № 2-129475 – Олександрівський узвіз. Фото до 1917 р.

17.Інв. № 2-129640 – Володимирський узвіз і частина Купецького саду. Фото до 1917 р. Колекція Н.С. Тагрина.

18.Інв. № 2-129823 – Церква св. Миколи на Аскольдовій могилі. Фото 1904 р.

19.Інв. № 2-129848 – Церква на Аскольдовій могилі. Фото кін. XIX–XX ст.

20.Інв. №2-132262 – Парк вічної Слави. Фото 1973 р.

Література

1. Алферова Г. Киев во второй половине XVII века. Историко-архитектурный очерк / Алферова Г. В., Харламов В. А. – К. : Наукова думка, 1982. – 160 с.
2. Андріївська церква / Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 155–159.
3. Анисимов А. Скорбное бесчувствие / Александр Анисимов. – К. : SkyHorse, 2003. – 232 с.
4. Безпалий В. Архітектура київської набережної / В. Безпалий // Соціалістичний Київ. – 1936. – № 2. – С. 20–22.
5. Белічко Ю.В. Крізь віки. Київ в образотворчому мистецтві XII–XX століть / Ю. В. Белічко, В. П. Підгора. – К. : Мистецтво, 1982. – 335 с.
6. Бобровський Т. Кирилівські печери, 11–12 ст. / Т. Бобровський // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 463.
7. Вечерський В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України / В. Вечерський. – К. : НДІТІАМ, 2002.

8. Вечерський В. В. Спадщина містобудування України: теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць / В. В. Вечерський. – К. : НДІТІАМ, 2003. – 560 с.
9. Вічної Слави парк / Київ : Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1981. – С. 110.
10. Географічна енциклопедія України : енцикл. вид. : у 3 т. – К. : Українська Радянська Енциклопедія ім. М. П. Бажана. – Т. 2. – 1990. – 479 с.
11. Е.К. [Евгений Александрович Кивлицкий]. Златоверхий Михайловский монастырь / Евгений Александрович Кивлицкий // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб. : Типография Акционерного Общества «Брокгауз-Ефрон», 1895. – Т. XIIa. – с. 601.
12. Ернст Ф. Л. Види Києва середини XIX віку, що їх писав художник Гроте / Ф. Л. Ернст. – Б/м., Б/г. – С. 404–415.
13. Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – 584 с.
14. Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – 585–1216 с.
15. Звіряка А. І. Культурний ландшафт у формуванні території м. Києва / А. І. Звіряка // Регіональна історія України : зб. наук. ст. / гол. ред. Смолій В. ; відп. ред. Верменич Я. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – Вип. 4. – С. 227–236.

16. Зливкова О.О. Основні етапи історико-містобудівного розвитку м. Києва / О.О. Зливкова // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень : зб. наук. праць / ред. кол. : Клочко В. І. (гол.), Сердюк О. М., Бобровський Т. А. [та ін.] ; Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень. – К. : «Фенікс», 2012. – Вип. 7. – С. 187–210.
17. Іваненко І. Благоустрій території Маріїнського палацу в м. Києві в період реставрації 1979-1982 рр. (За матеріалами науково-реставраційонного звіту інституту «Укрпроектреставрація») / Ірина Іваненко, Амелія Шамраєва // Культурна спадщина Києва. – К. : АрТек, 2003. – С. 44–55.
18. Ієвлева В. Пам'ятки індустріального розвитку Києва кінця XIX – першої третини XX століття / В. Ієвлева. – К. : Прес-КІТ, 2008. – 248 с.
19. Ієвлева В. П. Вплив історичних інженерних споруд на формування Київського міського ландшафту / В. П. Ієвлева // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень : зб. наук. праць / ред. кол. : Клочко В. І. (гол.), Сердюк О. М., Бобровський Т. А. [та ін.] ; Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень. – К. : Фенікс, 2010. – Вип. 5. – С. 151–174.
20. Ісаєвич Я. Мартін Груневег і його опис Києва / Я. Ісаєвич // Всесвіт – 1982. – № 5 – С. 207–211.
21. Киев на почтовой открытке конца XIX – начала XX века : Фотоальбом / Ред. Валентина Семенко. – Киев : Издатель Ашот Арутюнян, 2005. – 159 с. : фотогр.
22. Києво-Печерська лавра / Київ. Енциклопедичний довідник / Під ред. А. В. Кудрицького. – К. : УРЕ, 1981. – С. 246–248.
23. Київ. Провідник / За ред. Федорова Ернста. – К., 1930. – 797 с.
24. Київ: Історичний огляд (карти, ілюстрації, документи) / Під ред. А. В. Кудрицького. – К. : УРЕ, 1982. – 231 с.

25. Костючок О. Урядовий центр у Києві (1934–1937): історія будівництва / Олександр Костючок // Студії мистецтвознавства. – К., 2013. – Число 1–2 (41–42). – С. 103–113.
26. Люта Т. Картографування території Києва та інформаційні можливості карт і планів міста XVII – XIX ст. : дис. … канд. іст. наук : 07.00.06 / Тетяна Юріївна Люта. – К., 2003. – 183 с.
27. Лясота Е. Щоденник. «Жовтень» / Е. Лясота. – 1984. – № 10.
28. Милецкий А. М. Парк-музей «Древний Киев» / А. М. Милецкий, П. П. Толочко. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 74–85.
29. Мироненко О. К. Андріївська церква / О. К. Мироненко. – К. : Будівельник, 1978. – 128 с.
30. Міський сад, 18–20 ст. / Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 730–732.
31. Мовчан І. І. Кирилівська церква в Києві (архітектурно-художня пам'ятка XII–XIX ст.) / І. І. Мовчан, І. Ф. Тоцька. – К. : Будівельник, 1968. – 51 с.
32. Мойсеєнко В. Набережна Дніпра / Віктор Мойсеєнко // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 800.
33. Монастыри и храмы Киева: Справочник-путеводитель / Сост. священник Александр Кандий. – К., 2011. – 8-е изд. – С. 37.
34. Нельгівський Ю. Парк «Володимирська Гірка» / Юрій Нельгівський, Елла Піскова // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 3. С – Я ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та

ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2011. – 1217–2197 с. Режим доступу : http://history.org.ua/LiberUA/966-95478-2-2-2/966-95478-2-2-2.pdf. – С. 891–892.

35. Нельгівський Ю. Парк Хрещатий / Юрій Нельгівський, Тетяна Трегубова // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 897–900.
36. Нельгівський Ю. Центральний республіканський ботанічний сад АН УРСР / Юрій Нельгівський, Елла Піскова // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 1875–1877.
37. Новаковская Н. П. Дворцовый ансамбль в Киеве (памятник архитектуры, XVIII–XIX вв.) / Н. П. Новаковская. – К. : Госстройиздат УССР, 1959. – 13 с.
38. Паспорт пам'ятки «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра», 2009 р.
39. Паспорт пам'ятки архітектури «Земляні укріплення цитаделі з бастіонами», 1991 р.
40. Паспорт пам'ятки садово-паркового мистецтва «Кирилівський гай», 2009 р.
41. Покровська церква / Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. –

К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 924.

42. Похилевич Л. И. Монастыри и церкви Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов, а также иноверческие молитвенные дома / Л. И. Похилевич. – К. : Тип. Губернского управления, 1865. – 136 с.
43. Природно-заповідний фонд міста Києва. Довідник. – К. : Видавничий будинок «Аванпост-прім», 2001. – 64 с.
44. Проценко Л. Аскольдова могила / Людмила Проценко // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 1. А – Л ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 177–179.
45. Рибаков М. О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва [XIX – поч. XX ст.] / М. О. Рибаков. – К. : Кий, 1997. – 374 с. : іл.
46. Рилкова Л. Свято-Троїцький (Іонівський) Монастир / Людмила Рилкова // Звід пам'яток історії та культури України : енцикл. вид. : у 28 т. ; Кн. 1, ч. 2. М – С ; ред. кол. тому : відп. ред. П. Тронько [та ін.]. ; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Л. Федорова. – К. : Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид–ві «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – С. 1150–1154.
47. Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей / Киевская археографическая комиссия : репр. изд. – К. : Академкнига, 2009. – 422 с.
48. Ситкарева О. В. Киевская крепость XVIII–XIX вв. / О. В. Ситкарева. – К., 1997. – С. 20–25.
49. Старий Київ : фотоальбом. – К. : ТОВ «Видавничий дім «ПЕРИСКОП», 2005.

50. Третяк К. О. Київ : Путівник по зруйнованому місту / К. О. Третяк. – К. : РВЦ «Київ. ун-т», 1998. – 160 с.

51. Тямін М. Ю. Дніпро з островами в межах Києва / М. Ю. Тямін // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. праць / ред. кол. : Титова О. М. (гол.), Акуленко В. І., Гріффен Л. О. [та ін.] ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2008. – Вип. 13. – С. 92–110.

52. Шулькевич М. М. Киев: Архитектурно-исторический очерк / М. М. Шулькевич, Т. Д. Дмитренко. – Киев : Будівельник, 1978. – 5-е. вид. – 464 с.

Додаток А. Картографічні та іконографічні матеріали.

Перелік ілюстрацій

1. «План Киева от 988 до 1240 года» за М. В. Закревським.
2. «План города Киева XII века» складений на основі планів, що були видані М. Максимовичем, М. Закревським, Боллье і Рачинським.
3. «План Киева от 1400 до 1600 года» за М. В. Закревським.
4. Фрагмент плану Києва в 1695 р. І. Ушакова. Поділ.
5. Фрагмент плану Києва в 1695 р. І. Ушакова. Печерська частина.
6. «План Киева от 1700 до 1800 року» за М. В. Закревським.
7. План Печерської частини Києва 1774 р. поручика Новгородцева.
8. Фрагмент плану Києва 1847 р.
9. План м. Києва 1860 р.
10. План Києва 1902 р.
11. План м. Києва з околицями 1903 р. (складений інженером М. І. Максимовичем).
12. «План участка реки Днепр у г. Киева, 1907–1910 годы».
13. План м. Києва та його передмість 1911 р.
14. План м. Києва 1913 р.
15. План м. Києва 1930 р.
16. План м. Києва 1947 р.
17. Схема меж пам'ятки ландшафту та історії місцевого значення – Історичного ландшафту Київських гір і долини р. Дніпра (відповідно до паспорту).
18. Київ на початку XIII ст. Вигляд з боку Дніпра. Реконструкція Г. Логвина.
19. Печерський монастир і Берестове на початку XIII ст. Вигляд з боку Дніпра. Реконструкція Г. Логвина.
20. Панорама Києва зі сходу в 1651 р. Малюнок А. Ван Вестерфельда.
21. Панорама Києва зі сходу в 1651 р. Малюнок А. Ван Вестерфельда.

22.Печерський монастир у 1651 р. Малюнок А. Ван Вестерфельда.

23.Київ у 1702 р. Мідьорит Л. Тарасевича.

24.Панорама Києва з лівого берега Дніпра. Малюнок М. Сажина 1840-х рр.

25.Андріївська церква над Подолом. Літографія 1850-х рр.

26.Києво-Печерська лавра з півдня. Літографія 1850-х рр.